

Bárka 2000.3.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

Tartalom

Király László: Az ezred vége (Ébresztő, Az álom, Évszakok kivont karddal, Telehold – versek) 3
Erdélyi Erzsébet-Nobel Iván; „A szó, amit leírtunk, már nem csupán a miénk” (Beszélgetés Király Lászlóval) 5

Marno János: Rövidre vágva, Ikrek, Elég (versek) 9

Térey János: Óbirodalom, Az ordas azonosítása (versek) 11

Vörös István: Az elveszett labda, Hiába? (versek) 13

Cserna-Szabó András: Az 1-es számú haláltól nem félés iroda (novella) 15

Magyari Barna: Pórázon pihen a szíved, Sisakok a torok-toronyban, Magyar ősz (versek) 22

Molnár Lajos: Március, Vadászat (versek) 24

Kántor Zsolt: Nyiri Gyöngyvér versei elé 26

Nyiri Gyöngyvér: A vászon üres marad, Szólíthatatlan, mint a kő, Epikrizis, Donna Lucia levele Don Cristobalhoz (versek) 26

Rott József: Smaragdos utakon, Szotyákék (prózák) 29

Balla D. Károly: Alanyi vers alkonyatban, Messze a várostól (versek) 34

András Sándor: megérkezett, És igen (versek) 36

Sass Ervin: Első osztály, Diana, Alföld szálloda (versek) 37

Péterfy Gergely: A tűzoltóparancsnok szomorúsága (regényrészlet) 38

Sead Begovic: M-53-as plakátjelzésű szitakötő, Olvasztom a sötétséget, Az utolsó vacsora asztalvége, Elmúlás, Henry Miller új szerelme (versek – fordította: Virág Zoltán) 49

Tandori Dezső: Tér-kamaramuzsika, „Idegen szobák”, A tényleges terek, „Most az ideiek” (versek) 52

Műhely

Hann Ferenc: Szék, amin nem ül senki, zászló, ami nem lobog (Gubis Mihály friss plasztikáiról) 57

Szász László: Páskándi Géza, az elbesszélő 59

Jánosi Zoltán; „A kő alól” (Ratkó József költészetéről) 68

Lindenbergné Kardos Erzsébet: Közérthetőség a zenében - a zene közérthetősége 78

Medgyes Tamás: A sampler használata a techno zenékben 81

Haász János: Már az újbaloldal sem a régi 87

Erdész Ádám: Az MSZP-SZDSZ koalíció hatalomgyakorlásának kritikája 96

Figyelő

Bohár András: Az újraolvasás nézőpontjai (Balla D. Károly: Halott madárral) 101

Krizsán Attila: Testiség, angyalok, apokalipszis (Cserna-Szabó András: Fél négy) 105

Prágai Tamás: Az átmenet és a hely (Jász Attila: Miért Szicília?) 109

Papp Endre: Körös-parti áhítat (Molnár Lajos: Tölgyút) 112

Kelemen Zoltán: A szegény kis írnok panasza (Orbán János Dénes: Hivatalnok-líra) 115

E számunkat Gubis Mihály vas-fa munkáival és szobraival illusztráltuk

Király László

Az ezred vége

I. Ébresztő

Ha arra gondolok,
hiénák közt e rendetlen pusztaságban,
vagy a mólón, hullámtörőkön,
az Akasztóhegyen, Sóváradon -
lehet, nem gondolok már semmire.
Hová repül egy lila szalmakalap,
eszméletlen szalagjaival?!
És ez az örök lengyel trombitás? -
Úgy látszik nem törődöm.
Csattog, pattog, lövöldöz utódom, őszám.
Dolgaim rendjében rejtett kuszaság van.
Rémlik egy temetőkert, mely lassan kihál,
virággal, pogányszent fáival, gyertyáival.
És belopakszik a napfény.
De nem ide.

II. Az álom

Miként (?), hogy százezer rabszój után
majdnem kedvelem a tatárokat.
Nem tűnődöm „barátok” kutyafején,
forgandó szerencsén, szemetes hadisarcon.
Miközben fölöttem égő otthonok tüze -
az asztalon udvarló fényt
bámulom bután.
Elmém - ha van - ilyenkor kutat,
megtalálni elveszített arcom.
Mely mint végleg eltűnt délután.
És arra ébredek: alszom? - nem alszom?

III. Évszakok, kivont karddal

Pusztul az ezred, színváltó lobogók
foszladoznak a hóban, a sárban.
Paták nyomán, latyakban tátog a szó,
Enni, ölelni, lenni volna jó.
De honnan tudhatnád: tél van-e? nyár van?

IV. Telehold

Fölöttem csönd.
Bennem telehold.
Világ, némaság. Hó.
Az álom elkerül.

Valami himnusz-féle.
Szózat, üzenet.
Hazádnak - hát igen...
Rendületlenül.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván

„A szó, amit leírunk, már nem csupán a miénk”

Beszélgetés Király Lászlóval

- Király László indulása egybeesett Balla Zsófia, Csiki László, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella indulásával. Inspiráló volt e jeles társaság, vagy nyomasztó feladatnak tűnt egyéniségét érvényesíteni és elindulni a maga választotta úton?

- Az a véleményem - ennyi év és könyv után -, hogy az indulásom nem esett egybe a felsoroltak egyikével sem. És most nem az első nyilvános jelentkezésről beszélek, hanem arról, a tulajdonképpen nem is létező homályos pillanatról, amikor először indul el a gondolat a nem szokványos, hétköznapi, hanem mondjuk úgy: ünnepi, a mindennapitól eltérő ösvényen. Arról a pillanatról amikor - anélkül, hogy ezt előkészítettük volna tudatosan - rádöbbenünk, hogy a szó, amit leírunk, már nem csupán a miénk, nem bírjuk titkolni, rejtegetni.

Azért szóltam a döbbenetről, mert a kitárulkozásnak olyan kezdeti pillanata ez, amely egy egész életet meghatároz... Olyan környezetben éltem - s élek mindmáig -, melyben, az írásnak, az írott szónak nagy becsülete van. Sok férfiember rokonom - földműves, mesterember, oktató, vagy mint az apám: magyar-történelem szakos tanár - érezte kötelességének, mint igazi erdélyi ember, hogy írásban számoljon be arról, ami vele, az övéivel, az utcabeliekkel, a faluval történt. Nem beszélve az Édesanyámról, aki - levélben bár, de - stílust, humort, és úgy gondolom: valamelyes indulatos bölcsességet örökített rám.

Visszatérve a jeles társasághoz - mely valóban jeles: Szilágyi Domokosról nem beszélek, többet úgysem mondhatnék, mint amit a 60. születésnapjára írott versben mondtam (Helikon - 1998); Hervay Gizella sokkal nagyobb költő, mint amennyire „éltetik” manapság. Ma is élő testvéreimről, barátaimról, cimboráimról nem szólok itt. S hány testvérem, barátom, cimborám van még a magyar irodalomban! Szerencsémre nem vagyok hajlamos a gyűlöletre, az irigységre, a féltékenységre, különösképpen a „szakmában” nem. Arra a kérdésre pedig, hogy „inspiráló volt e jeles társaság... stb.” - eléggé nagy elképedés után így válaszolok: e „jeles társaság” - különben így nevezni őket, még idézőjelben is, blaszfémianak érzem - nem csupán inspiráló volt, hanem amint mondtam: ők a testvéreim. Az egyéniségemet - ha van - sohasem akartam érvényesíteni. Az egyéniségem nem metrójegy. Ha pedig a magam választotta útról kell szólnom, szemtelenül idéznem kell egy K. L. nevű kolozsvári költőt, aki ezt írta 1968-ban:

Mért választottad ezt az utat vándor
Nem választottam szembejött velem

- Szűkítsük a kört: a kolozsvári Helikon című irodalmi lap szerkesztőségében együtt dolgozik ma is Szilágyi Istvánnal, Sigmod Istvánnal, Lászlóffy Aladárral, K. Jakab Antallal, Mózes Attilával, Szabó Gyulával. Hogyan fér meg ennyi dudás egyetlen csárdában?

- A Helikon - s előtte az Utunk - szerkesztőségét, némi kivétellel, akár baráti társaságnak is lehet(ett) nevezni, a diktatúra leggyalázatosabb éveit alatt is. Ha a Helikon ma csárda - akkor a dudások viszonylag jól megférnek benne, legalábbis eddig megfértek. Világos, hogy a dudát tudni kell fűjni, s ez - valódi dudás barátaimtól tudom - nem is a legegyszerűbb dolog. Ha hirtelen madarakká változnánk, kiderülne, hogy van közöttünk bagoly, galamb, sas, miegymás - de harmincegy év alatt, mióta e szerkesztőségben dolgozom, valódi fészekrablókkal fregattmadarakkal nem találkoztam.

- Egyik írásában a következőket mondja: „Modernség - micsoda békafar alá kívánczó fogalom...”.

Milyen kifejezést használna az ezredvég irodalmának, művészetének jellemzésére?

- Ha tudnám, mi a modernség, azt is tudnám, például, mi a posztmodern: vasból fakarika. Az irodalom megvan, velünk is, nélkülünk is, időnként ki-kirohanunk korlátai közül, kurjongatunk a kerítésen túl, és ez nagyon jó. Ám ha a modernségről kérdeztek, azt tudom mondani: olvassunk Catullust, Tu fu-t, Po-Csü-ji-t, netán óceániakat Tornai fordításában, sámán-szövegeket hallgassunk - ha van rá alkalmunk - Juvan Sesztalov „közvetítésében”, vagy pedig - horribile dictu - orosz forradalmi dalokat énekeljünk (eredetieket, nem a műanyag-fufajkás utánpótlásokat) - hogy ne is beszéljek a magyar népköltészetéről; ne mondják rám, hogy turul-gatyás vagyok: Énekeljük el a grúz Szulikó-t, de nem a Sztálinét, vagyis azt, amit átírtak az ő kedvére. Minden népköltészet szép, és nem ismerek csúf népköltészetet. A modernség: fogalom, amibe a tévelygők mindig megpróbálnak belekapaszkodni, hogy cselekedeteiket igazolni tudják. A kutyafáját: nincsenek modern barátaim. Csak ezek a kínaiak, csak ez a Weöres, Nagy László, Jacques Prévert, Páskándi, Vas István, Illyés, Zelk. A sort folytathatnám, mert nem vagyok olvasatlan ember. Virágként helyezem erre a nem létező sírra azt a nevet, melyről megpróbálták sokan megfélemlíteni: Vásárhelyi Géza.

A század- s ezredvég irodalmának, művészetének jellemzésére csak azt mondhatom - s most megrendülnek a tornyok és bástyák -: alighanem jellegtelen és jellemtelen. Tisztában vagyok azzal, hogy minden kijelentő mondat - különösképpen ebben a műfajban - felér egy párbaj-kihívással, mégis emlékeztetnének a wittgensteini észrevételre: etika és esztétika ugyanegy dolog. Etikátlanul és esztétikátlanul - rettenetes szavak! - bukunk át a következő évezredbe. Szégyellhetnének magunk!

- Költői munkáiban többször találkozhatunk Nyezvanov nevével. Tulajdonképpen kicsoda is ez a Nyezvanov?

- 1995-ben a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál megjelent a Beüzetés című verskötetem, melynek az alcíme: A Nyezvanov-legenda. A könyv hátlapján ez olvasható: AL. NYEZVANOVval a hetvenes évek derekán találkoztam.

Csiki Lászlóval söröztünk a bukaresti Egyetem téren, egész napos könyvszerkesztés után, s miután már mindent elmondtunk egymásnak, ami szükséges, unaloműzőnek magunk mellé ültettük Al. New amerikai és Al. Nyezvanov orosz költőt. A fiúk kedveseknek bizonyultak, előbb csak játék volt az egész, Csiki rövidesen meg is vált amerikai barátjától, ám énnekem nélkülözhetetlen segítőttem lett a másik. Naponta segített a nevével, mindenható cenzoraink elsősorban nem világirodalmi tájékozottságukról voltak nevezetesek, ennél fogva azt hitték, hogy az orosz költő valóban létező személy. De nemcsak ők hitték ezt. Így dolgoztunk együtt: én írtam a Nyezvanov-verseket éveken át. Hálás vagyok Neki. Nélküle az e kötetben szereplő írások java nem jelenhetett volna meg abban az időben; mi több: meg sem íródott volna. Aztán elváltunk: nem volt többé szükségem Rá, és ezt megértette. Legutóbbi könyvemben már nincs Nyezvanov-írás. Néha azt kérdelem magamtól: vajon hol lehet most, és találkozunk-e még? Talán hazament Oroszországba, és írja a verseit. Ha még él.

- Irodalmi tevékenységének fontos részét jelentik műfordításai. A kortárs román líra teremt-e valamilyen motivációt saját költészetére?

- Több kötetnyi verset fordítottam, többek között orosz, lengyel, francia, örmény, grúz, japán, dél-afrikai költőktől, de a legtöbbet természetesen románoktól.

Öt költő művei önálló kötetben is megjelentek magyarul fordításomban, s most felsorolnám őket, csupán azért, hogy frissítsem a verskedvelők emlékezetét, s különben is, a minősíthetetlen kultúrpolitikának köszönhetően ezek a könyvek aligha jutottak annak idején a magyarországi olvasók kezébe. Tehát: Eugen Jebeleanu: Hannibál; Geo Bogza: Orion; Cezar Baltag: Egyszarvú a tükörben; Daniela Crasnaru: Babiloni oroszlánok; Ioan Flora: Az anyagi világ. Ezzel az újlatin költészettel való találkozásom természetesen hatott rám. A gondolkodásmódjuk eléggé különbözik a magyar gondolkodástól, költészet-hagyományaik is másak, így hát izgalmas kaland is együtt utazni velük a fordítás folyamán; nemegyszer meg kell fejteni a szövegeiket, melyek sokszor lazának tűnnek a magyar olvasó számára, ám az utalásaik mindig váratlanok és messze vezetnek. Kár, hogy kevés ma az igény és a pénz ahhoz, hogy újabb kiadásokat érhetnének meg ezek a könyvek.

- Csúfhistóriák című lírai sorozatát „ellen-széphistóriáknak” szánja egy „eltévesztett időbe / melyben a kakasnak / fogalma sincs) mikor kell kukorékolni”?

- A csúfhistória nem ellen-széphistória. Egyszerűen csúf história. Oly korban éltünk és élünk,

amely ritkán villant föl előttünk valóban szép történeteket. Bár belátom: ez tulajdonképpen nézőpont kérdése. Csak kissé kellene balgának lenni, s máris szépnek tűnhetne minden. Ki-ki megpróbálhatja, és írhatja a derűsnél is derűsebb szép históriákat...

- Virradat című versében írja: „Egyik oldalamon mindig ott áll a szülőföld... / A másik oldalamnál nők váltják egymást, / és versek és iratok.” Korai számvetés, ars poetica ez a költemény?

- Nekem nincs (és nem volt) ars poeticám. Túlságosan kíváncsi és változékony vagyok ahhoz, hogy előre kidolgozott szabályok szerint vezessem a tollat a papíron. Azonban igaz: ragaszkodom egyhez-máshoz, többek között a szülőföldemhez is. Élhetnék bárhol, akkor is elfátyolosodna a hangom, ha a Székelyföldről beszélnek.

- Próza és vers határmezsgyéjén mozgó műveivel új műfajjal próbálkozik, vagy a prózavers hagyományait követi?

- A prózavers, ugyebár, fából vaskarika - ha akarom: fogalmi ellentmondás. De mint annyi mindent, ezt is tudomásul vettük. Nem írok kánonok szerint, de valóban érdekel az a pillanat, amelyben a szöveg prózából versbe „magasodik”. Nyugodtan mondom ezt, mert prózát is írok, műfaji sovinizmussal nem lehet megvádolni engem, de bármikor hajlandó vagyok - akár gonoszul is - idézni Szerb Antalt: A vers az emberi szellem netovábbja. Lehet, hogy Szerb Antalnak nem volt igaza, lehet, hogy nekünk sincs - okosságunkban - igazunk. Ám ha elfogadjuk, hogy a leírt szó már születésénél fogva túlélte bennünket, átalakította a környezetünket -, akkor lehetünk méltók arra, hogy valaki valamikor leírja a nevünket. Boldog lehetnék, ha a barátaim vennének tollat a kezükbe. Képzeljétek el, ha egy adott pillanatban Márkus Béla professzor elmélázna az íróasztalánál, s mire észrevenné magát, már rég kiderülne, hogy tulajdonképpen mi mindnyájan szeretjük egymást, ennek folytán haragszunk egymásra stb. - egyszóval szétverjük a magyar nyelvtant, a magát igen nagyra tartó Magyar Akadémiát.

Egy nemzet nyelve azé, aki él vele!

Tisztelettel közlöm - hogy valami családiasság is keveredjen a dologba: Márkus Béla körülbelül hetven viccel tartozik nekem. Próbáljuk meg valamiképpen fölülről nézni önmagunkat is, amiképpen Danilo Kis tette. Annyi mindenre haragszunk, és annyi minden haragszik reánk -jobb, ha megőrizzük a barátságainkat.

- A lírikus nem tagadhatja meg önmagát prózaíróként sem. Egy mondatot idézünk Kék farkasok című regényéből. „Amikor aztán az árnyékok az út széléig értek.” Mintha verssort olvasnánk. Fordítva is érvényes ez a hatás?

- Nincs szándékomban prózaíróként úgy viselkedni, mintha sosem írtam volna verset. Bizonyára jó néhány próza-mondatom átdereng a lírára, ám eddig még senki sem vetette a szememre ezt. Nem előre eltervezett „fogásról” van itt szó, inkább annak tulajdonítom a helyzetet, hogy szabadjára próbálok engedni a gondolatot: hadd alakítsa a mondataimat. A mondat hitele amúgy sem ettől függ.

Kolozsvár, 1999. augusztus 22.

Marno János

Rövidre vágva

Reszket. Nehéz szag árad belőle,
és nem tudja megint, hogy lány-e vagy fér-
fi a lelke, mely a testében bajt bajra
halmoz. Az ablakot vonítva behajtja,
na és így mennyivel jobb? A haja nem lobog.
Nagy dolog, de az már egy még nagyobb szélben

(huzatban) sem lobogott volna, mivelhogy
lekaszaboltatta tövig. Egy hónapja
cca. és tegnap megint. (Tegnap jó napja
volt.) Mert hát mégiscsak jobb, ha az ember
maga zilálja szét a gondolatait,
magától tudja (meg), hogy mi a félnivalója.

Ikrek

Ne legyen, ami van. Húgod a
kopott keménykalapban, tarka köpenyben,
kőhőgi fel a cigányhurutot. Nincs oda
éppen egy futó körséta gondolatáért,
de ellene se szól. Elhagyjátok a bölcsödét,
az akasztott rendőr házát, meg a vén erdészét,
aki a vadonban kötötte fel magát. S ezzel még
mindig nem vagytok sehol. Együtt kezdtétek,
és együtt is fagytok meg most már megint. Egymás
kezéhez kaptok papír zsebkendőért, körme
belekarcol a tenyeredbe. Majd szól, hogy
a lábát nem érzi, az utcából kiérve.

Elég

Elég a kedves, autójában ég el,
nem marad utána rajtad kívül
semmi. Ám mi vagy te, bárhol, nélküle?
Elejtett szó, törött, elégtételül
kapsz még ma levegőt hozzá, füled
egy erdei átkelő hosszában zörög,
jólesne néha megdögleni. A
kedvesre több minden emlékeztet,
mint egy valami, mint a csillaggal teli
mennyezet, úgy áll a szeme nyitva neked,
rágyújtasz mégiscsak, mit van tenni,
kapar, ami nincs, az a legerősebb.

Térey János

Óbirodalom

A háztűznéző egyetlen derűs legyintés.
Rom jutott részemül, mint rendesen.
A másik élet üledéke:

ruhásszekrény, olyan otromba-féle,
egy velencei tükör árván maradt
talapzata, kiszolgált komód, meg almásládák,
telistele ronggyal és újságpapírral,
kegyvesztett holmik a boldog csomagolásban:
Pompás a kereszthuzat.
Apródonként költöztetem át az udvart,
alegységekből összegyűjtött műveket teremtek.
Első életjel, étolajszagú az ujjbegyem.

Családi vállalkozásoknak nem kedvez a környék.
Eltemetek egy pecsenyést, egy virágárust
és egy éjjel-nappalist, kihál
a másodikról a panaszos asszonyosság is.
Egyetlen tömbbe forrva mégis
itt fog megjelenni a lényeg:
és itt veszem majd tudomásul
fotelbe süppedve, napfogyatkozáskor,
hogy hűtlenek immár a részek.
Ekkor izzanak föl narancsvörösén
a sarki trafóház ablakai.
Végül csak a gombostűfejnyi, vörös őrfényt
látom a leghátsó sarokban.

Az ordas azonosítása

Az ordasnak szaga van.
Mintha látatlanban kerültél volna
ismertségbe a genitáliáival.
Amúgy ígéretes áru. Fiús pengearc,
gótikus kéz, tövig nyírott zongoristakörmök.
Ő szokott lármát csapni a negyediken,
és kisfiamnak szólít. Hetykén csóválja
a melleit a gangon, mint egy sarki nő,
amikor becsöngetsz hozzá:
vegyen vissza a hangerőből.
Úgy teszel, mintha érdekelne,
udvaroltatsz magadnak.
Be nem áll a szája. Az ordas
vidékről fölkerült nő, akit
boldoggá tesznek az egyszerű örömök.
Szeszéylei hihetetlen merevséggel párosulnak:
utóbbi mintegy bebetonozza az előbbieket,
törhetetlen burokként. Az ordas
téged traktál, de megjegyzéseidre
füle botját se mozdítja. Az a benyomásod,
hogy nincs tisztában a szavak jelentésével.
Alapjáraton is tűzokádó, kocsis
módjára anyázik és káromkodik,
nem dühös pedig. Szokása, hogy

névtelen képeslapon üzeni meg
lesújtó véleményét az ismerőseinek.
Az ordasra nem alkalmazhatóak fokozatok.
Viselkedése a racionális tárgyalás
keretein kívül helyezi őt. Rögtön
és halálosan szeress belé,
vagy áramtalanítsd a zenegépét.

Vörös István

Az elveszett labda

A rögtönzött moziban csak ketten
voltunk, az Öldöklő angyalt
játszották. Meg kellett szólítanom.
Együtt mentünk a Vajdahunyad
várba jazz koncertre.
A tanárnőm lehetett volna,
de mikor meg akartam
csókolni, épp erre hivatkozva
utasított vissza. Azóta
talán kétgyermekes anya,
a gátmetszés helye melegfrontkor
sajogni kezd. Az örökké-
valóság gátja. Ott járkál
két gyerekével, a labdájuk
a folyó felé gurul. Egy
angyal repül arra, fölkapja,
fölteszi harmadiknak az égre,
a fizika összepöndörödik,
mintha lapjai tűzbe
vettettek volna. Az atomok
közé is egy pöttyös labda
vegyül. A kezdetet valaki
biciklipumpával fújja föl.

Visszafelé az Andrássy úton
leültünk egy padra. Az 1-es
busz kék füstje és a 4-es
szürkéje pamacsokban
a fák ágai közé tapadt.
A változás csapját jó lett
volna megnyitni. De felhőtlen
volt az ég, és sötétedett
a lámpák fölött. Visszaadtuk
egymást az ismeretlenségnek.

Hiába?

A fölöslegesen tett mozdulat
nyomán elsorvad egy ötlet,
ő maga is szétesik cél és
eredmény nélküli pillanatokká,
mint napjaink többsége.
Hiába élünk? A sorvadásos
ág lehanyatlik a fáról,
egy arra járó lába alatt
nagyot roppan. Rigó riad
föl a hangra, méltatlankodva
végigrepül a fák alján,
a vándor megáll, hallgatja,
gondolkodik, hogy mi
jut erről eszébe, aztán
nevetni kezd, nem fontos,
mondja és tovább megy.

A törött ág egyik felére
fél óra alatt egy suszterbogár
másik, a másikat keresztezi
egy csiga, és az ezüstös nyál
olyan, mintha egy kondenzcsík
tükröződne az avarral
borított földön. Pedig az eget
nem is látni a fák koronájától.

Cserna-Szabó András

Az 1-es számú haláltól nem félés iroda

Látod-e azt a palit? Azt, aki komolyan ül a csicsás íróasztal mögött? Na, hát ő Gyurma Jóska. Használni nem árt, ha pár dolgot elmondok róla.

Gyurma nem Szentesen született. Ide csak került. Mert derekegyházi gyerek volt. Mikor elvégezte az általánost, felvették a hatszázharماسba. A szakmunkásképzőbe autószerelőnek. De az rögtön látszott, hogy nem lesz műszaki ember. Ha belegebed, akkor se. Mert olyan habókos fajta volt. Elgondolkozós, olyan belülréélős figura. Az csoda, hogy egyáltalán megtűrték a hatháromban. Mert a szerencsétlen kockás zakóban, meg tarisznyával járt suliba. Tisztára, mintha bolond gimis lenne. De tűrték, ez a lényeg.

Aztán valahogy csak megszerezte a szakmunkás-bizonyítványt. De az teljesen reménytelen volt, hogy őt felvegyék akárhova is szerelőnek. Szegény a karburátort nem tudta megkülönböztetni a visszapillantó tükörtől. Nemhogy még javítani tudott volna akármilyen jármű állapotján. Így aztán munkanélküli lett, mert akkor már lehetett annak is lenni. Gyurma egyáltalán nem bánta ezt a státuszt. Finom gondolatokon serdült lelkének kurvára nem fűlött a foga a melóhoz. Csak üldögélt a Mátyás Söröző udvarán, a nádtetős kis boxok valamelyikében, a hús árnyékban. Csapolt Ászokot ivott a munkanélküli segélyből, és gondolkozott.

Hogy min?

Ne hidd, hogy nem kérdeztük!

Mindannyiszor csak annyit válaszolt, a halálról.

Mert bizony - mondta már sötétedés után, mikor a sörök oldottak kicsit nyelvének bilincsen -, a halál veszettül komoly dolog. Nem szabad, hogy ne foglalkozunk vele. Csak egyet tilos - jelentette ki -, csak egyet: félni tőle!

Akkor aztán valaki, aki már kegyetlenül unta Gyurma okoskodását, azt mondta neki, lehet, hogy ez a kibaszott halál rendkívül komoly valami, de hogy megélni nem lehet belőle, az olyan biztos, mint a halál. (Feltéve persze, ha nem vagyunk se temetőőrök, se sírásók, se temetkezési vállalkozók.)

Erre Gyurma csak nézett, bele a csoki alföldi éjszakába. Mágikusan vigyorgott, mintha teljesen megőrült volna. Azzal úgy is maradt.

Megesküdnék rá, ebben a pillanatban jutott eszébe az ötlet. Visszagondolva látom is az akkor esti pofáján a megvilágosodás jegyeit. Mert nem örület volt ez, ami kiült a képire, hanem egészen más. Isteni szikra, ha szabad nagy szavakat használni.

Jóska három héttel az említett éjszaka után (a főutca végén, a Toklász vendéglő és a vasútállomás között) megnyitotta az 1-es számú haláltól nem, félés irodát. Egy rozszant kis ház földszintjén, nem sokkal az ócskás mellett. Az ajtó fölé léccet szögelt, ráírta az iroda nevét piros olajfestékkel. Az ócskástól szerzett egy kihasznált íróasztalt, kicsit helyrefofotta, aztán az irodája közepébe állította.

Tudom, szemétség volt, de mi akkor egy hétig nem tudtuk abbahagyni a röhögést. Kiültünk a nonsztop elé fröccsölni, és majdnem belefulladtunk a szénsavba. Onnan figyeltük Jóskát, ahogy építi vállalkozását.

Beszéltek akkor mindenfélét. Senki nem értette, honnan van pénze Gyurmának vállalkozni. Általános vélekedés volt, hogy hamis személyivel mindenfélét kivett a kölcsönzökből. Videomagnót, mikrohullámú sütőt, tévét, porszívót, ütvefűröt meg mindent, aztán a lengyelpiacon eladta azokat.

Nagy szart! Kipenderítette a faterját a déházai házából! Eladta ezt a kertés házat, abból vette a rozga irodát. Az apja fent lakott az emeleten. Szava nem lehetett, a fia minden délben a Toklászból hozta neki ételhordóban a kaját. Este meg mindig meghívta madzagostekézni, meg egy sörre a Gödörbe.

Különben tényleg megdöbbenő, hogy ez a két ember, apa és fia mennyire hasonlítottak egymásra. Az semmi, hogy mint két tojás. Mert én két tojás között nagyon is jól tudok különbséget tenni. Inkább azt mondanám, hogy úgy hasonlítottak egymásra, mint egy tojás. Mint egy tojás saját magára. Érted? Ezek, ha külön-külön jöttek ki a házból, senkinek nem volt halvány lila gőze se, hogy most az öreg Gyurma indult biciklivel a városnak, vagy a kicsi. Pedig volt köztük vagy húsz év De mintha ikertestvérek volnának. De hát két ikertestvér között is van különbség. Nekem senki ne mondja, hogy nincs. Szóval ezek ketten, mintha egyazon egyke lettek volna.

Három hónapig a kutya se tette be a lábát a Jóska irodájába. Persze azért mindenki kíváncsi volt, mi folyhat bent. De senki nem akarta kitenni magát a szégyennek, hogy pont rajta röhögjön a város. Emlékszem, akkoriban mindenki arra biciklizett, mindenkinek arra volt dolga. Mindenki fel is hajtott a járdára, fél szemmel besandítottunk az irodába, vajon mi is lehet ott. De belátni nem lehetett, Jóska füstüveget rakatott az ajtóba.

Mígnem egy csillagos tavaszi éjszakán a Delelő udvarán a szőke Lada kijelentette. A szőke Lada, aki eredetileg birkózóbajnok volt, de akkor már régen csocsóban utazott. Kijelentette, hogy bassza a kurva élet, ő fél a haláltól. Meg hogy őt senki nem érdekli, elmegy Gyurmához, mert hátha.

Milyen hátha?

Nézett rá mindenki. Meg legyintettünk, hogy á, be van pityázva a Lada. Oszt baromságokat beszél. Majd reggelre kipihen magát, és elmúlik a hülyeség. (Rászállt a fejire a nagy fekete madár, így hívtuk ezt akkoriban, sekép, seháng!

De Lada nem viccelt.

Reggel még a csipát sem mosta ki a szeméből. Felpattant a bringájára, egyenest Jóska irodájához tekert.

Bekopogott az ajtón, bement.

Jóska ott ült az asztalánál, és veszettül komolyan nézett maga elé.

- Szevasz Jóska! - köszönt Lada.

- Szevasz Lada! - válaszolt Jóska, nagyon komolyan, akár egy falusi házi orvos.
- Az a helyzet, Jóska, félek a haláltól.
- Értem - szólt Jóska, és tudományosan megvakarta feje búbját.
- Szóval... - dadogta Lada -, nem úgy félek én a haláltól, hogy akkor én most remegek, meg izzadok, hogy halál, meg ilyenek.
- Értem - mondta Jóska.
- Hanem, hogy nem tudom, mi lesz. Próbáltam már belegondolni is, hogy mi lesz, de csak a sötétségig jutottam. Nem tudtam elképzelni. És ettől olyan rossz lesz. Mert tudom, hogy nem fáj, de ha nem fáj, akkor meg mi? Érted?
- Értem - mondta Jóska.
- Nem fáj, de nem is jó, szóval az egészet nem tudom hova rakni. Na, ez a legszarabb benne. És ha nem tudom hova rakni, akkor lemegy ide a gyomorszájamba, és ott így rezeg vagy baszkurál vagy mi.
Lada a pulóverén megmutatta, hol a gyomorszája.
- Értem - mondta Jóska.
- Szóval lehetne ezen segíteni?
- Hogy a picsába ne, hát ezért vagyok én itt - mondta ifj. Gyurma József rezignáltan -, de nem lesz olcsó, arra készülj fel.
- Péz nem számít, a többit meg lecsocsózhatod - szólt Lada vidáman, érezte, hogy máris kevésbé fél a haláltól.
Ekkor Jóska kihúzta íróasztalának fiókját, és kutakodni kezdett abban. Kivett egy literes üveg cseresznyepálinkát, két feles poharat meg egy mappát. Öntött Ladának, meg magának is. Azután képeket vett elő a mappából. Csupa újságból kivágott fotó volt. Először mindketten lehúzták az első felest. Majd Jóska megmutatta az első képet.
- Mit látsz a fotón, Lada?
Lada gyomrában mocoogni kezdett az előző esti gombás-körmös pacal.
- Na most komolyan, de tényleg - bízta Jóska.
- Hát egy csajt, akinek szétverték a pofáját - kezdte hányingerrel küzdve Lada -, kiszúrták a szemét... felvágták a hasát... meg ha jól látom... az egyik fülét is levágták...
- Igen, de előtte még megerőszkolták - egészítette ki a precíz kedvéért Jóska.
- Lehet... - nézegette a képet Lada.
- Na, és szerinted ez a bige fél a haláltól?
- Hát már hogy félne? - kérdezte szinte felháborodva Lada.
- Miért?
- Hát már hogy félne, amikor már meghalt! - vágta rá sértődötten Lada, mert már azt hitte, hogy hülyének nézi őt Gyurma.
- Na látod - szólt atyai jószággal Jóska -, pedig nem is erős férfi, mint te, hanem egy gyenge csaj. Oszd látod, nem fél a haláltól.
Azzal fogta a pálinkás üveget, újra töltött.
- Első szabály - szavalt Jóska -, a férfi alapból ne féljen a haláltól! A nő is csak addig, amíg él.
Lada megtapogatta gyomorszáját, és úgy érezte, a baszkuráció megint csökkent némileg. Lehúzták az újabb felest, és Jóska már mutatta is a második fotót. Egy meztelen nő volt rajta.
- Mit látsz a képen? - kérdezte.
- Csöcsöket, bazzeg - röhögött Lada.
- Azé a segge se kutya! - egészítette ki Gyurma.
- De mi köze a csöcsöknek a halálhoz? - kérdezte Lada.
- Nagyon is sok - így Jóska -, mert ez a kép a riói karneválon készült. Ez a csaj szambázik. És aki szambázik, az nem gondol a halállal! Eddig tiszta, ugye? A második szabály tehát az, hogy mindig csináljál valamit, szambázz, kúrj, igyál, esetleg dolgozhatsz is... Aki ugyanis elfoglalja magát, annak nincs ideje a halálra gondolni. Aki pedig nem gondol a halálra, az nem is tud félni tőle.
Világos?
- Az hát - mondta elégedetten Lada. - Te Jóska, esküszöm neked, már nem is baszkurál annyira a

gyomorszájam. Erősnek érzem magam. Izmosodok itt, egy ültő helyemben. Hogy csinálod ezt? Nagy mágus vagy te civilben, a kutya mindened!

- Csak ne bízd el magad, Ladám! Mert a harmadik lecke még csak most következik. Pillanat múlva folytatjuk, csak hozom a demonstrációs személyt. Azzal Jóska fogta magát, és lehozta az emeletről az öreg Gyurmát. Aki még félig aludt (reggel 9 se volt még), félig be volt baszva (hajnalba került haza az Utasellátóból). Gyakorlatilag használhatatlan volt. Akarom mondani, elméletileg volt használhatatlan, mert gyakorlatilag nagyon is jól lehetett használni. Nem mint embert, hanem csak mint demonstrációs tárgyat. Jóska a hátára vette az öreget, lecipelte a lépcsőn. Beültette a sarokba egy lepukkant fotelba. Markába vette a faterja állát. Felemelte azt, hogy Lada jól lássa az arcot.

- Na, Lada, ki ez a főszer?

- Hát a faterod.

- Biztos?

- Hát, ha te nem állnál mellette, akkor nem lennék ilyen biztos benne. Megjegyzem, te is ilyen bamba részeg szoktál lenni.

- Mi ebből a tanulság? - kérdezte Jóska, ahogy okos diákokat kérdez a tanár.

- Hogy nem kell félni a haláltól - vágta rá Lada hangosan, magabiztosan, közben repetázott a páleszból.

- Az a konklúzió, Lada! De mi a tanulság?

Lada elbizonytalanodott.

- Hát, hogy a faterodnak kevesebbet kéne innia...

- Nem. A tanulság az, hogy nem vagyunk pótolhatatlanok. És mi következik ebből? Hogy a halál nem tud ám itt valami fene nagy pusztítást végezni! Mert mindig lesz másik, aki miután mi meghalunk, ugyanolyan lesz, mint mi voltunk. Ez is azt bizonyítja, hogy az élet erősebb a halálnál. Sőt, a cserepadja is sokkal jobb, mint a halálé. És ha az élet erősebb a halálnál (most jön a konklúzió), az élőknek nincs miért félniük. Érted már? Ez a harmadik lecke, hogy örökké élünk. Csak nem úgy, hogy soha meg nem halunk, hanem úgy, hogy az élet mindig gyárt Gyurma Jóskákat is (ha felvilágosodás van, ha őskor, tőkmindegy), meg Ladákat is. Mert szeret minket. Ha meg mi félünk a haláltól, hát nem vagyunk méltóak az élet szeretetére. Érted, ugye? Mert lehet, én meghalok egyszer. De hogy legalább egy Gyurma Jóskát mindig szarik az élet a világra, abban te biztos lehetsz. Tiszta, ugye?

- Hát persze - ujjongott Lada, és ölelgetni kezdte Jóskát.

- Köszönöm, Gyurma! Megváltoztattad az életemet! Már egy csepp baszkurálást se érzek! És máától egy hajszálnyit sem vagyok hajlandó félni a haláltól, az tuti.

- Ugye megmondtam, testvér - lapogatta Jóska Lada vállát, s a két szemléltető fotót, mint az iroda első kuncsaftjának, Ladának ajándékozta.

- Akkor most beszéljünk a pézről - ült le Jóska az asztala mögé.

- Beszéljünk - egyezett belé elszontyolodva Lada, s töltött még magának.

- Annyi az annyi - nyomogatta zsebkalkulátorát Jóska -, mint...

De ekkor valaki kopogtatott az iroda ajtaján. Egészen pontosan a füstüvegen. Jóska kikiabált, hogy nem szabad. Ügyfél van az irodában, jöjjön egy fél óra múlva.

De a valaki csak kopogtatott. Egészen halkán. Mintha a körme hegyével verte volna az üveget, olyan hangja volt annak a kopogásnak. Erre Jóska megint kikiabált neki. Az illető ekkor lenyomta a kilincset. Az ajtó lassan nyíltni kezdett.

Hát a Jóska (ha igaz, ahogy Lada elmesélte, márpedig mért ne lenne igaz), úgy összeszarta magát a jövevénytől, hogy Lada hallotta a bugyogást, s érezte a szar szagát is.

Mert aki akkor belépett az 1-es számú haláltól nem félés irodába, az bizony a Kaszás volt. Maga a Halál, nem más. És rögtön elkezdte ott suhogtatni a kaszáját. Hogy süss-süss! meg huss-huss! Azt mondja a Lada, teljesen úgy nézett ki, mintha a Klux-Klux-Klanból érkezett volna.

Fehér volt, de nem olyan lepedőfehér, inkább olyan ködfehér. Rögtön elkezdett szájalni, hogy mindenkinek vége. Meg hogy mi az, hogy haláltól nem félés, majd ő megmutatja. Erre a Jóska megragadta a faterját, aki az egészből semmit se fogott fel, aztán húzta volna fel maga után a lépcsőn nadrágtartójánál fogva. Hogy meneküljenek a Kaszás elől. Mert az egy pillanatra nem

hagyta abba a huss-huszt, meg a suss-suszt! Közben még latinul is ugatott valamit. Azt mondja Lada, de hát se Jóska, se Lada nem tud latinul. Hogy mit mondott a Kaszás, azt soha nem fogjuk már megtudni, legalábbis, mi szentesiek nem.

Mert a Kaszás mindennel számolt. Hogy három legyen üthet egy csapásra (ráadásul két fiatal, erőset is). Csak azzal nem, hogy a Lada már nem félt a haláltól (meg be is volt már pityázva kicsit). Elkezdett volna a rohadék Kaszás odasuhogni a Jóska apjára a kaszájával. Mert ő volt a legvédtelenebb, a legkönnyűbb préda, ahogy ott feküdt a lépcső alján.

De akkor a Lada éktelen káromkodásba kezdett. Hogy a halál faszát fogod te az öreg Gyurmát lekaszabolni, azt a kibaszott kurva életbe - üvöltötte Jóska. Azzal kitépte a döbbenettől lemerevedett Kaszás kezéből a kaszát, oszt vagy tizenhét jól irányzott vágással szétkapta a szemétládát. Úgy foszlott szeletekre a köd, ahogy még olyat nem látott senki, az biztos. A Jóska volt a legjobban meglepődve az egészen. Legfőképpen azon, hogy Lada ennyire nem félt a haláltól. Szegény zavarában még azt is bevallotta Ladának, hogy az egész iroda csak átbaszás. Honnan tudná ő megtanítani az embereket arra, hogy ne féljenek a haláltól? Mikor ő csak egy szegény, kiugrott autószerelő.

- Na, azé olvastál te komolyabb, vastagabb könyveket is - pirított rá Lada -, láttam én azt a Mátyás udvarán. Csak ne szerénykedjél itten, mert nyomban tégedet is széjjelváglak a kaszával.

- És ne reszkess - ordított rá Jóskára -, ne reszkess, a penész egye ki a száját annak a gyáva fejednek, bazzeg! Ez most már nem baszkurálódik se itt, se az én gyomorszájamban, a bűdös anyját neki!

Azzal levágta Lada a parkettára a kaszát, és elment a Sárga Kocsmába csocsózni. Fizetés nélkül, ahogy kell. De hát gondolhatod, hogy Jóskának esze ágában sem volt kérni a pénzt. Örült ő annak, hogy egyáltalán luk van a seggén, nemhogy még a pityás Ladából akart volna pénzt kiszedni.

Aztán nemsokára rá, hogy Lada elment, felébredt az öreg Gyurma a lépcső alján. Rögtön kérdezte, merthogy kíváncsi természetű ember volt, hogy mi van. Hogyhogy mi van, nézett rá a fia, hát mi lenne, azzal a parkettán elterülő ködtócsára mutatott.

- Ereszt a szóda? - kérdezte bárgyú szemekkel az öreg.

- Lófaszt a szóda, édesapám - dühöngött Jóska -, hát a halál volt itt, fater, a Nagy Kaszás, hát tudja!

- Mit akart az tőlünk?

- Hát mit akart volna édesapám, az Isten szerelmére?

- Szódát?

- Na menjen, fater, oszt aludjon még egy kicsit! Tegye el magát mára, az lesz a legjobb - mondta jószágosan a fiú, azzal felsegítette apját a lépcsőn, és visszafektette az ágyába, ahonnan még reggel, mint demonstrációs személyt rángatta ki.

Szóval még mindig látod azt a palit, aki ott ül nagy komolyan az íróasztala mögött?

Hát még mindig az a Gyurma Jóska. És az is lesz, ha ki nem teszi a lábát Szentesről. Mert a dolog úgy áll, hogy mióta Lada legyalázta a Jóska irodájában ezt a szemét, utolsó Kaszást, azóta az nem meri Szentesre betenni a lábát, úgy fél az a Ladától. Hosszú évek pörögtek le az eset óta a világ homokóráján, de azóta, hogy tócsát csinált a Lada a Kaszásból, egyetlenegy ember meg nem halt a városban. Igaz, hogy a Ladát ezért már párszor jól el is verték. Mert gondolhatod, hogy nem mindenki örült ám ennek a nagy örökkévalóságnak. Például az egyik srác évekig azt várta, hogy az anyósa megdögöljön végre, és övéké legyen a családi háza. Erre most jön ez a Lada, szarrá kapja a Halált, oszt fuccs minden számításnak. Egy másik koma, a villanyszerelő meg azért pofozta meg a Ladát, mert ő meg öngyilkos akart lenni. Beleült a fürdőkádba, felvágta az ütőerét, fröcskölt, ömlött a vére, de baszott meghalni. Erre belevágta a fürdővízbe a berregő hajszáritóját, jól megrázta az áram, de semmi halál. Erre kiment a fészerbe szegény, úgy, ahogy volt, meztelenül, véresen, az áramtól összeégetve, csuromvizesen. És felkötötte magát. De előtte még lehúzott egy üveg hígítót is. De hát a halál sehol, ő meg két hetet himbálózott a fészemben, mire a szomszédok megtalálták. Két hónap múlva, mikor már kicsit felépült a villanyszerelő, megkereste Ladát, aki épp a Főnixmadárban csocsózott. Két akkora maflást hajított le neki, hogy Ladának majdnem lerepült a feje.

De okos ember már rég nem is próbálkozik nálunk ilyesmivel. Ha akar valamit a Haláltól, hát átmegy Csongrádra vagy Hódmezőre. Elégrik a busznak, ennyi. Nem kell ezt túllihegni. Aki élni akar, marad a seggén. Aki dögleni, az vonatjegyet vesz.

Gyurma József halálügyi vállalkozónak úgy megy sora, ahogyan talán senki másnak a városban. Dúsgazdag ember, a bőre alatt is pénz van. Már reggel kilenckor hosszú sor áll az irodája előtt, nem olcsó a tanácsadás, de nagyon hasznos. Ha valaki a szemléltető képeket maga hozza, akkor fél áron is meg-úszhatja Gyurma úrnál. Az öreg Jóska is megtalálta számítását. A ház udvarán lángosütőt nyitott, és kasza formájú lángosokat árul. Nem akarok túlozni, de annyi turista özönlik oda a kaszalángosért, hogy azóta az ópusztaszeri emlékpark csak pang üresen. Árpádostul, skanzenostul, lovastul.

Persze, a kis Gyurma irodája se olyan szakadt már, amilyen azelőtt volt. Talán még a pesti sztárüggyvédek fogadószobája sem olyan elegáns, mint a Jóskáé. Mert sok puccos stílbútorral van az az iroda telerakva, de úgy, hogy lépni alig lehet. A falon kakukkosóra, hatalmas, színes olajfestmények: Csók, Szőnyi, Tornyai, Kurucz, meg minden, ami kell. Az íróasztal mögötti falon, fent, pontosan a Jóska feje fölött, akár valami családi ereklye, ott függ a kasza. A Kaszás kaszája. Külön embert fogadott Jóska, hogy azt fényesítse, ápolja.

És a kasza felett nemzeti színű szalag feszül, rája az van hímezve aranyos cérnával: „Adj nyugalmat Szent Isten a halottnak, még ha az maga a Halál is!”

Magyari Barna

Pórázon pihen a szíved

csöndesen csobbansz a pulzusomban
fentebb a mellkasom forró ág
flört-fülkében habzik a harmónia
édeskés ez a zuhanyozás

mint a jó must megérett az érzés
nyelvemen sikamlós borok
csípődnek csengése van
s én ajkam ablakán kihajolok

halkan moccan a táj
az éj sötét vásznát csókunk lebbenti meg
minden pórázon pihen
ma este nyálmedvekkkel van megkötve a szíved

Sisakok a torok-toronyban

derékban vastagodik a város
a horizont hasán a hó ujjnyi vastag háj
decemberben is elegáns az este
ködszörme bundáját fölvette a táj

lényedben fel-felbukkanva és alámerülve

méred a melegség lélegzetét
halántékodban habitusok húzzák a holdat
s ajkad cipzárját föltépi a beszéd

a torok-toronyban felragyog
negyvenegy hang sisakja palástja
miközben Dáriusz kincsét az éden
mélyen mellkasodba ássa

Magyar ősz

statikus ősz van örökös elmúlás
napról napra nehezebben mozdul a láb a kar
a szomorú szavak formalinban
így lesz időt álló „a magyar Ugar”

a köd törzse belóg a tájba
tíznapos szakállad mögött bujkál a magány
megújított márványbérleted érvényes kedvesed kőszívére is
miközben az idillt már mind ritkábban foghatod szaván

szájpadlásodra viszont egyre kevesebbszer megy fel a cenzor
megnézni akcentusodban kit rejtegetsz
ám csöndemből ma még gyakran kivágják azt a jelenetet
amikor éppen úgy hallgatok mint...
mint aki a pincék mélyén rettegett

Molnár Lajos

Március

nincs vége
csak átváltozol
ahogy a kutya nyelve
indásodik naptámadatkor
szavaira rügyeket ragoz
virágaival bemárciusozza a kertet
ágai zöld egére
levél-galambokat ültet
azok szárnyaikon liliomokkal
hírt vinni elszállnak
a végtelen pillanat ághegyére

Vadászat

a hajnal hasadása felé
indulnak el a vadászok
nedves füvek hajolnak
talpuk alá gallyak
gerince roppan súlyuk
alatt indulót vernek
testükön a bőrtáskák így
indulnak el a vadászok
a hajnal hasadásában
derengő erdő felé
nem a vadászkiáltás lila
szózatára figyelsz
csak a szobádon átcsörtető
vadkanra előveszed
a sarokban felejtett ijadat
lassan célzol hallod
szíved patadobaját megfeszült
új vagy és porcelán szempár
karodban sietőleg lobot vet
a fájdalom elengeded a húrt szárnyként
repülsz a levegőben kilőtt
nyíl vagy nem figyelsz
semmit szemed
célkeresztjében csak a vadkan
szeme kerek mint a
búzavirág vajon célba
találsz-e mint a jó vadászok
akik szájukhoz emelik a pálinkás üveget
és elrendezik a terítéket

Nyíri Gyöngyvér versei elé

Nyíri Gyöngyvér 1968-ban született Budapesten. Előbb magyar-könyvtár, majd könyvtár-informatika szakon végzett a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Jelenleg az OSZK-ban dolgozik.

Nem a szerző kezdeményezésére kerültek a lapba az alant közölt opusok, ezt sietek előrebecsátani, hisz ritka eset, hogy az alkotó háttérben akar maradni, még a látszatát is igyekszik elkerülni a házaló magamutogatásnak. A versek azonban mégiscsak a maguk útját járják, sok esetben a „szülő” tudta nélkül, olyanok segítő beavatkozása által, akik első ránézésre megpillantják a költeményekben a spirituszt.

Kiforrott, érlelt szövegekről van szó, nem egy indignált értelmiségi életuntságának lenyomatairól, a szubjektivitás csak rejtve, szűrt materiaként csordogál a reflexiók kapillárisain. A szerző kerül minden nagyotmondást, izetlen tréfát, redundanciák nélkül sokatmondó, ugyanakkor könnyed, üde és ironikus. Mintha a trubadúr korszak késői leszármazottja volna, visszafogottan ötvöz impressziót, expressziót, kerüli a „kandiumsárga és a bizarr zöld” egyvelegeit.

Távol áll tőle „az eszem-iszom tülekedés”, ahogy azt A vászon üres marad című darabjában megfogalmazza, inkább a „hálókon, rácson át”, „mindig kívül” éli át a saját egyedi dolgait. Szimpatikus indulás, még jobb lehet a folytatás.

Nyiri Gyöngyvér

A vászon üres marad

A vászon üres marad.
Minek kennék rá kandiumsárgát
és bizarr zöldeket
mutatni napraforgótengert,
ahogy álmomon
hullámozott keresztül.
Az idő jeltelen,
kihasadtunk belőle.
Ez a bazár itt,
ez az eszem-iszom tülekedés,
mintha üvegen át,
mintha hálókön át,
mintha rácsokon át,
mindig kívül,
életfogytiglan.

Szólíthatatlan, mint a kő

Megcsapja a robogás
- felhasadt vonatajtó -,
örvénylő kristályhó/homok
zilálja könnyűvé,
de mint a testre visszanéz
az megint csak visszalép,
s monoton továbbdöcög
az iker-percek között;
száj a megduzzadt forradás,
üveg szemhéja lüktet,
a falnak támasztja magát
- untig koptatott mez -,
s kattog-kattog szüntelen
váltó, kerék, acélsín,
kilenc éve, hogy nincs jelen
halogatva a semmit;
szólíthatatlan, mint a kő,
míg állok vele szemközt,
belém oltja a lüktetést,
acélsín, váltó, kerék
morzézza, hogy hazahív
az a ködpuha könnyűség.

Én várok tovább együgyűn
bőrömhöz tapadt időmmel,
értve, amit nem beszél,
míg fölismer.

Epikrizis

Simára hajtogatott
szavaid nem védenek,
ha leterítenek
naponként ismételt
ámulásaid.
Árult magad kimérve
csontot nyűvő lidércre,
a félkegyelmű sejtek
önkénnyel fenyegetnek,
amit tiédnek hittél,
nem több néhány zsigernél,
mi böllértálban végzi,
mielőtt felébrednél.
A karcos éjszakákon
csak sikolytalan élek
jelzik a pupillákban
elfogyó tükörcéped,
múltad hiába nyújtják
az idióta percek,
s már ahhoz sincs hatalmad,
hogyan magad kirekesszed.

Donna Lucia levele Don Cristobalhoz

Hercegem, szép kardod rozsdá marja,
a verselést már magad is unod,
hogyan útra kelj, lovad sem akarja,
hidd el nekem, én majd' mindent tudok.
De nem vétkezve, édesem,
nem lesz, ki megbocsásson,
kővánkoston fürtös fejem,
egyre kerül az álom.
Hercegem, a vége úgyis az lesz,
csont csontot ér, bár márványban rohadsz;
szíved feslik, mint ma selyeminged,
s a be nem telt napok vágya nyomaszt.
Így vétektelen kedvesem,
nem lesz, ki táncba várjon,
én felszegem fürtös fejem
ezen s a másvilágon.

Rott József

Smaragdós utakon

- A kostök zacskó. ...
- Píze van a Katyinak!
- Hogyan férközhetett hozzá? A nyakában csüng az Mihálynak!

A vénasszonyok a sötét ruhájukkal belevesztek az akácfák árnyékába, csak érdes, izgatott hangjuk utalt a jelenlétükre az artézi kútnál. A nyirkos, felhős reggelen szekerek vergődtek az utcán, a Pagonyi-ház kapuját alamizsnáért rimánkodó cigányok kerülgették.

- Iccaka!... Elédesgette tőle.
- Attól? A píz?!

Szavukat vette a látvány: Katyi fordult rá a határba vivő kátyús földútra; leszegett feje, kitaró léptei alkalmatlanná tették a beszédre, köszönésre.

- Elkölteni azt a píz! Az is tudomány!

Ha meghallotta volna, rábólint. Hiszen maga mondta a kútnál alig fertályórája, hogy megkaparintott két pengőt a hites urától. Hány gondolata hullott a sárba azóta!

Mihály ráfüstölt az ágyban, aztán, míg vízért szalajtottá őt, megitta a pálinkáját, és gatyásan az udvarra került. Peselt, rakott a jószágnak, fölszerszámozta a lovakat. Szalonnát, hagymát tegyél, vetette feléje. Kürtösék kutyái az ároknál csaholtak, a kalap már Mihály fején, ahogy a köd is tapadt még a csenevész szilvafákra. Kaput nyiss! Futott lapos léptekkel, s hunyorgott vaksin a nyerítésben, kutyaugatásban, kárálásban. Meg se hallotta, hogy ráköszönnek az útról. Hajaj, Katyinak píze van, szóra se vagyunk érdemesek!... Már a lovak tomporát látta és kidöccenő, nyekergő szekeret. A konyhaajtó sarkig nyitva, a pénz a zsebkendője csücskébe kötve, a tűzhely begyújtatlan, a gyerek még alszik, a kotlósra rá se nézett. Menne a szatócshoz, de mégsem, rajta fogná a hitelt. Mihály megfordult a bakon, jer utánam gyalog!, kiáltotta, és a lovak közé suhintott.

És most szalad meztéláb. Majd kapálás közben kifújja magát. Ha ugyan... Mert Mihály olykor berángatja a kökényesbe, harapja a nyakát hátulról meg horkant, és ha arra halad a komája, kiszól neki a bokron át, beszélgetnek. Még jó, hogy belökte a gyereknek az ágyba a maradék főzeléket. Kanalat tett-e?... Megeszi az kézzel is, ha éhes, oszt nem rí. Rázza a rácsot, belefárad, elalszik.

Mondták, hogy ne menj apádkorú emberhez!... Akkora fene nagy szája volt a legényeknek! Félt tőlük. Ez a Mihály meg csak hallgatott. Zömök, alacsony ember, mégis mintha mindig dombon állna. Disznaja, pár lova van.

Oszt a ház?... Amikor meglátta a negyven esztendőös meszelést a vályogig visszakopva, az ajtóra, ablakfára tapadt nyúlós, szürke mocskot a legyek felhőjében... Csakhogy már a földön feküdtek, Mihály forgó szemmel ölelgette, az ajtó nyitva, hol a kutya, hol az asztalra telepedő tyúkok néztek rájuk.

Oszt a gyerek?... Miután megszülte förtelmes kínok közepette? Mihály csak a nevét adta neki, pólyát, ingecskét már Katyi szerzett be elesetten, a hasát fogva járva a rokonságot, meg-megkapaszkodva az ajtófában, kanapétámlában. A kicsi Miska, mert így mondják, beleszokott a rácsos ágyba. Három esztendőös, oszt négykézláb közlekedik, ha leteszi az udvaron. A köldökszínór tekeredett volna a nyakába, mondja éjszaka Mihály, és kiteszi a tornácra, ott óbégasson. Ő menne utána, de nem mer, azt se tudja, Mihály engedné-e. Ha részeg, nem bánja, miután a kedvét lelte. Eriggy a nyavalyatörös fajtádhoz. Olykor még pénzt is ad neki, oszt horkol hanyatt fekvé, lelökött dunnával, lógó karral. Reggel nem emlékszik az adakozó kedvére, és megrugdossa, mert kevesli pénzét. Becsüld meg magad, Katyi!

Kapkodja a lábát a derékig érő tengeriben, átvág Atyánszkyék földjén, ilyenkor nem látja, nem bántja érte senki, a talpa alatt megtörik a másodjára kapált föld. Szúnyogok támadják, ám csak a két pengővel gondol és Mihály fenyegető öklével. Belereszket a gondolatba, alig ura törékeny, esetlen testének, ahogy megkerüli a náddal fölvert, buzogányos kubikgödröt. Ha most jönne a Körösön egy hajó...

A mélykék színekben játszó búzatáblák és a tengeriföldek smaragdos foltjai, távolabb, a Körös árterületén fűzfákat borzol a szél. Az égbolt szürke, Mihály alig hüvelyknyinek látszik, ahogy a szopori síkon kifog a szekérből.

Hajókürt harsan, Katyi hitetlenül kapja föl a fejét, ám a lába már viszi, rohan a gáthoz, töri, tapossa az életet, melynek dús leve beleszökik a szoknyája vásznába, a talpa sajog, fölér a töltésre. A homokkotró gépet húzta följebb a kanyarulatban a mokány kis gőzös, s hullámot törve fordul vissza.

Katyi most ér a partra, integet a kendőjével, a hajósok a korláthoz gyűlnek.

- Hová ilyen lélekszakadva, te jány?

Jóraivaló, napégette emberek ezek, inkább kíváncsiak, mintsem akaratosak.

- Arrafelé.

- Mi dógod arra?

- Elég, ha magam tudom.

- Oszt pízed van-é?

Először lesz magabiztos a hangja, és máris a bőrén érzi a folyó fölött örökdő hús szeleket.

- Két pengő.

Szotyákék

Azokban a savanyú időkben... milyenek voltak a Szotyák fivérek? Amilyeneket egy földes szoba sötétjében nemz két részeges kódisféleség.

A holtvíz-parti háznak éppen csak kilátszott a teteje a szélben zörgő tengeri mögül, ha a szántók felől került az ember. Az ablak olyan alacsonyan volt, hogy az ágyból is látták, mi megyen el alatta: ennek peckes a farktolla, a kakas lesz bizonyára, amaz a megtépázott, vedlett hátú meg tyúk. Az ajtók nemkülönben. Elörököltek egyszer egy szép szekrényt, mert rokonuk volt a faluban annyi, hogy az előnevük után is tudomány volt közöttük eligazodni, no, erről a szekrényről le kellett fűrészelni a cipőfiókot, hogy betérjen. Akkor meg billegett, bukott volna a falnak. Tettek a lába alá. Akkor meg az ajtaja nem csukódott. Úgy hagyták, nyitva.

Ilyesformán édegeltek ezek a Szotyákék, kár lenne tagadni. Hajnalban fölkelt a vénasszony, vén, inkább csak a fistes ábrázata, varjúsín szoknyája meg a rusnya csoszogása miatt. Befűtött a búbos kemencébe néhány csutával, tengeriszárral. Amikor pattogott a tűz, Szotyák Mátyás harákolva felült az ágyon, a fejébe nyomta a kucsmát, és megtömte a pipát. Ilyenkor gondolta ki, mit kezdjenek magukkal a nap folyamán.

Mert cselédnek, napszámba nemigen hitták őket, a kertjük gazt termett, a kutájuk, az a veres, meg olyan hamis volt, hogy leginkább őket harapdálta. Kódisok lettek volna, ha rászolgálnak erre a hivatásra. Csakhogy két különböző természetük volt, és egyik se pászolt a kéregetéshez. A vénasszony mérges, akaratos vérmérséklet, azokat is bántotta, akiktől kapott, Szotyák Mátyás meg jámbor volt a nyállógatásig. Ha füstölt a pipája, abban lelte kedvét, ha nem akadt dohány, elrakta a vénasszonyt, és attól lett nyugodalma.

Annyi torokgyík, sápkór meg lázlidérc után a Ferke meg a Deske maradt meg nekik isten kegyelméből, és néhány jányka, akiket kiadtak házakhoz, hogy ott rágják a drága kenyeret. A reménységük a fiúkban volt, különösképpen a Ferkében.

Ferke négykézláb mászott ki az udvarra, és ette, amit talált. Erős is lett, meg akkora, hogy szívós utánjárást igényelt fejfödöt, csizmát lelteni rá.

Eljárt napszámba, dolgozott, de szegett is kenyeret két-három kerékkötő helyett. Megtömte a zsebét, onnan majszolgotott mentében. Akkora léptei voltak, hogy elgyalogolt a szekér mellett.

Szerették volna a cselédjányok, a vérmesebbje magára is rántotta, ám ennek a Ferkének nem akaródzott fölhajtani a szoknyát, olyan magának való volt.

Hanem amikor megjött a háborúból!

Lesoványodva kóválygott meg ült a poros udvaron, oszt ette a dinnyét.

Szotyák Mátyást, míg oda volt, magához kérte a teremtő, özvegy Szotyáknénak nem maradt más dóga, mint őt szolgálni. Hordta neki a dinnyét, ő meg ette kenyérrel, anélkül.

Osztán eleredt a szava. Hogy mennyi taljánt vett szuronyhegyre, meg orosz, talán magyart is. Meg hogy hétnapos puszták vannak, és folyók zajlanak akkorák, hogy se mondani, se mutatni nem lehet. Meg hogy nyitott vagonban meg vonattetőn jött hazáig, előbb félmeztelenül, majd az elhóttakról lenyúzott gúnyában.

Esze, ami volt, tán az is ott maradt a szikrázó orosz pusztaságokon. Felállt a kútkávéra, és kiabált.

- Isten vele, ideaanyám!

Oszt beleugrott.

Rohantak, akik látták, ám a vénasszony csak legyintett.

- Eszi a fene.

Mászott ki csuromvizesen a meredek oldalon, a haja a szemében, mert olyan rizege volt a kút, hogy fogott a lába a téglákon.

Deske, az öcs tíz esztendővel volt fiatalabb nála. No, arra nem érdemes sok szót vesztegetni! Semmiben se hasonlított hozzá. Vékony volt, szikkadt és erőtlen, mintha csak a csizma vinné, mikor hová. Ganét hordani, kertet ásni, répát egyelni, mikor mi jutott neki. Pájinkát, bort tettek elébe, mert ha nem ihatott, elhagyta a szerszámot.

Asszony, borbély sosem érte. Csapzott haja és szakálla után messziről ráismert bárki emberfia, ahogy a csizmaszárát nézve bandukolt kocsmáról kocsmára. Ha részegre itta magát, megállt akár az út közepén is: nem vitte tovább a csizma. Az orrát törölgette és billegett a sarkán süketen, senkire se hallgatva. A szekerek kikerülték, a gyerekek kinevették, a fuvarosok gyalázták a makacsságáért. Ha meggyengítette a tűző nap vagy az eső, egy közeli fának támaszkodott a homlokával, s óráig nem mozdult. Nem volt annak számadása senkivel.

Egyszer rohant a legkisebb pereputty, hogy az egyik testvérhúgukat igencsak nyúvasztja az ura. Ferke éppen a bakancsát foldozta, mert közeledett a Szent Mihály. Abbahagyta a suszterkodást, és meztéláb átvágott a kerteken, ahogy közelebb.

Tudta vagy nem, mekkora a szorítása, mert hamar csont reccsent, osztán meg úgy kigórta a házból a jó firmákat, akik rárontottak a sógor halálüvöltése hallatán, hogy nem maradt ajtó.

Hazament, oszt lefeküdt.

Estére kutatták a csendőrök faluszerte.

A vénasszony mondta, bújjon a kútba. Lámpafények, lábdobogás, zörgették az ablakot, és már mentek is befelé. Fölforgatták a házat, padlást, ólakat, sehun se találták. Mentek neki a határnak lámpákkal, kutyákkal.

Akkor nagy csendesség lett, csak a hó pelyhezett.

A vénasszony szépen szólóngatta, de nem válaszolt. Késő éjfélnél húzták ki a tetemet az összejajgatott utcabeliek egy kenderkötélre kerített vaskampóval.

A vénasszony rítt, meg örült is, hogy nem akadt csendörkézre a fia, isten akaratából megmaradt neki. Megszárogatta, felöltöztette, oszt leült melléje, hogy búcsúzkodjék. Harmadnap előjött a Deske a hetedik határból.

- Téged bezzeg nem bír le a pájinka! - csoszogott elébe, s pénzt tett a konyhaasztalra. - Mosdjál meg, ehun a tiszta ing. Mennyél haját nyíratni.

Deske megvizezte az arcát, és fordult a falunak, ám az első kocsmá mellett már nem vitte el a lába. Ivott, beszélt, dohányt tett a szájába, közben elfeledte, mi okból indult, a végén a pénze is elfogyott.

Megállt az utcán, és a sarkán billegve, homályos szemmel meredt a hőésésbe.
Így oszt magában indult a vénasszony a temetésre.

Balla D. Károly

Alanyi vers alkonyatban

Vigye korrupt kegyeit a bánat
(Petri)

Eltiltom magamtól őt is
nem igazíthatja vállamra fekete palástját
hogy alá rejtsem amit nem
a tétovaság fehér vakságát sem kínálhatja kezembe
hogy kikopogjam ami: igen
nem épülhet részemmé
nem döbbenhet magammá
füstfinom lenyomatommá sem válhat
egy érzékeny filmen

így súlyosabb fölöttem az elmázolt ég

a táj nem igazít a világhoz
nincsenek illesztékeim
csak a hunyori fény
ahogy a horizontot megpendíti
csak az mutatja
merre menekedhetnék
nyomomban az altatóéter
könnyű párájával

Messze a várostól

Nem hallatszott a csobbanás.
Nem vetett árnyékot az oszlop.
Tüzet nem fogott a máglya és
keselyűk nem buktak alá a magasból.
Pedig.
Pedig.
Terhek zuhantak a kútba.
A nap perzselve tűzött az égen.
Szárak volt a tapló és
halottak heverték mindenütt.
Mert.
Mert.
Rég elapadtak a föld nedvei.

Zenitre hágott a delelés.
Szikrát nem vetett a kova és
a hiénák még nem laktak jól.
Csak.
Csak.
Tompa nesz érkezett a mélyből.
A keresztfa csíkja látszott a homokon.
Messzi városok füstjét hozta a szél és
néma isteneket rejtett az ég.

András Sándor

megérkezett

megérkezett a mindörökké
leült kulcsolta térdeit
rámmosolygott és mindörökké
csókkal ihlettem térdeit

megérkezett és megérkeztem
van talán más de nincs tovább
már mindörökké megérkeztem
hiába mennék nincs tovább

a szerelem a világrejtély
benne rejlik az életem
ha ölelem: a világ rejtély
ha ölelem: az életem

És igen

És igen, a mezítlen egybefonódás:
lökődés, rándulás, jajdulás kénye,
a kék szertehullámzó, szerteriadó
áramlása és áramütése lélek és eszmélet
mindenütt-kapuján, szüntelen érkezés
egy éktelen vágy és vágyak: a vagy és a vagyok
egymásra hangolt ritmusa-öröme
és közben mind az a részlet: ajak, nyelv, hajsza,
combon és nyakszirten sugdolódzó kéz,
a csípő és a belső ölelés meg a többi
alig-mondható: most méhszáj, most lágyság,
most siklok a mélyben, most sikoly az égben,
most várni kell, lendülni, belezuhanni
egy végtelen ugrás vad lendületébe -
hát igen, a mezítlen egybefonódás

összefogódzás föld- és égrengésben,
viharzó viharban viharzók: vagyunk.

Sass Ervin

Első osztály

állok a sarkon. vagy nem is ott.
csak a régi fák árnyékai az isko-
la elmúlt. mint a többi ami tör-
ténelem. az ajtóban anya. hát el-
jöttél? az osztály tejet szürcsöl.
bádogbögrékből. édeset. anya csak
huszonhét én hat. nem látod? sí-
rok. az udvaron óriás eperfa. De
hol van az udvar?

Diana

azok a nyarak! dohogó szivattyú
vízillat zene. úri multság. ho-
mok napozás kisvíz, a tus csóvait
felkapja a nap, valaki kézen áll.
a fagyaltos csenget. a fürdőmes-
ter sípol és vízbe ugrik. nem tud
úszni. segíts! ég az ország. Hol-
naptól csak egy lavór.

Alföld Szálloda

lebontották, a kávéházra semmi-
képp, a szobák is üresek. Szoc-
reálban nem kell úri hotel. Plá-
ne hogy egykor a nagyteremben a
filharmonikusok. Liszt Beethoven
Mozart a vendég. pártállásuk? Ne
ugye.

Péterfy Gergely

A tűzoltóparancsnok szomorúsága*

Az utolsó varratszedés előtt voltam, a mellkasomból cérnavégek álltak ki, kéjes érzés volt megérinteni a fehér ing alatt, az ablaknál ültem és Kamillára gondoltam, akiért szíven szúrtam magam.

Azt hittem, halott vagyok, meg voltam győződve róla, hogy ez már a másvilág, és nem tagadom, örömmel töltött el, hogy a másvilág, az a Babilon, ahol kibeszélhetem magam, végtére is ez így van rendjén, így volt beigérve, akinek purgatórium jár, az purgatóriumot kap, a Babilon a purgatórium, ez sosem volt kétséges előttem, ha valami vonzott ebben a helyben, hát pontosan a purgatórium-jellege volt, mert hát a sörről, a személyzetről és a melegszendvicsekről ugye ne beszéljünk, azok felejthető, sőt felejtendő, sőt, eleve figyelmen kívül hagyni való epizódok a Babilonban.

Ott ültem, az ablaknál, és azt éreztem, hogy halott vagyok, a műtét, a varrat, Varróné felmosófája, a számok veszedelmes koincidenziája, mindez a túlvilágra vall, földi egybeesései csak csömört hagytak maguk után, ám égi egybeesései határtalan örömet szereznek. Éreztem saját dögszagom, hát hogyne éreztem volna, minden porcikámból az a kórházi ágygal fűszerezett, varratszagú rothadás áradt, de ezt átmeneti, purgatóriumhoz illő illatnak gondoltam. Patrícia túlvilági, Babilon-beli tükörképe megérezte ezt a dögszagot, és azonnal ott termett az asztalomnál, faggatózni kezdett, és én mafla, persze válaszoltam.

De a másik, amit Artúrnak mondott, már nem annyira érthető, sőt, egyenesen sértő - bármennyire is ostobán hangzik - egész Babilon-beli meghitt kis purgatóriumunk számára. Patrícia arról beszélt ugyanis, hogy Lovag egyik részegsége alkalmával feltárta neki legmélyebb titkait, mindazt, amit velünk, purgatóriumbeliekkel szemben érez, és hogy Lovag azt mondta azon a hajnalon, amikor a kispolszkival Patrícia nagy nehezen hazáig fuvarozta, de Lovag nem volt hajlandó kiszállni és felmenni a lakásba, azt mondta tehát, hogy mindannyiunkat megvet és gyűlöl, kezdve rajtad, elsősorban és mindenekelőtt rajtad.

Az arctalan fül és az alkohol pecsétje

Merthogy te egy fül vagy, egy arctalan, test nélküli, kihunyt tekintetű fül, így, ezzel a képzavarral. Csak ülsz a sarokban, vagy a barátaidnak nevezett, gyanútlan és kiszolgáltatott embertársaid asztalához ülsz, és hallgatod, amit feltárnak neked. Van benned valami rejtélyes képesség, amivel embertársaidat szóra bírod, anélkül, hogy észrevennék: te semmit sem mondtál el önmagadról. És Patrícia azt is mondta, hogy Lovag szenved attól, hogy a barátság, a barátság-háló, ami itt a Babilonban kialakult, amely háló szemeit nem is a személyek, inkább témacsoportok, leginkább nőkhöz kapcsolódó, a nők iránt érzett szerelmekhez, gyűlöletekhez és féltékenységekhez kapcsolódó történet-füzérek alkotják, a barátságok hálója, és erőrendszere beszippantja, átalakítja, pontosabban szétroncsolja, kifacsarja, szétszaggatja, megőrli. Hogy van itt a Babilonban egy hálózat, amelybe ha valaki belép, nem szabadulhat, mindenki meséje összekeveredik mindenkiével, minden részegen, az alkohol pecsétjét hordozva kerül ki a fejből, minden más, mint ahogy józanul látják, ahogy ő, Lovag józanul látja. Abban a pillanatban azonban, ahogy belép a Babilonba; mesélte Lovag Patrícianak, abban a pillanatban, ahogy belépek a Babilonba, másképp látom a dolgokat, mint ahogy a Babilon ajtaja előtt láttam.

A Babilon ajtaja előtt gyakran megállok, mielőtt belépnék, és végigfuttatom gyorsan, miről mit gondolok, és letapogatom lelkem felületét, ahogy az addiktológus a májat, hogy mi az, ami fáj, mi fog tehát előbbre törni, begyulladni és bedurranni, amikor inni kezdek, és hogy erről a fájdalmas

* Részlet a Palatinus Kiadónál megjelenő regényből

területről most józanul, a Babilon ajtaja előtt állva mit is gondolok.

Valahányszor a Babilonba belépek, azon veszem észre magam, hogy az alkohol hatására, de nyilván nem csak azért, magamról és a dolgokról a véleményem megváltozott, nem azt gondolom, amit az ajtóban gondoltam, hanem mást, egészen meglepően és váratlanul mást. Addig iszom a Babilonban, amíg ez a más alakot nem ölt, és végül szavak formájában el nem távozik belőlem. Olykor egészen szórakoztató bír lenni ez a folyamat, végre meglepem magam ezzel-azzal, mintha egy olyan könyvet olvasnék, ami végre tényleg érdekel. Ahhoz azonban kellő tapasztalattal rendelkezem az alkoholról, hogy tudjam, mekkora változást képes bennem előidézni, márpedig az a változás, amit a Babilonban észreveszek magamon, messze túlnő azon, amennyit az alkohol kiválthat. Ezért arra a véleményre jutottam, hogy van a Babilonban valami, ami a gondolkodásom és a szemléletem és az önmagamról megfogalmazódó eposzom szövegét és szövetét átalakítja, átírja, formába önti és kibeszélteti velem. És arra is rájöttem, hogy ez nem más, mint a Babilonban elhangzott számtalan hasonló eposz, amelyet ki-ki önmagáról előad, ezeknek az elbeszéléseknek van valami kényszerítő erejük, amely a saját történetem bevonja a többi történet erőkörebe, magához idomítja, megváltoztatja, végső soron integrálja és bedarálja.

A barátoknak nevezett emberek, akik a Babilon nevű purgatóriumban ülnek, a lehető legrosszabb hatással vannak rám: nem pusztán belevisznek, úgymond, a rosszba, mert az még hagyján, belemegyek abba magamtól magam is; hanem átalakítják azokat a gondolatokat, amelyeket magamról és saját életem eseményeiről kialakítottam, és nemcsak a gondolatokat alakítják át, hanem beszipantják minden szavam és mondatom, szavaim és mondataim kis nemzeti cégeit a Babilon nevű multi purgatórium felvásárolja, történetem franchise-történet.

A Babilonban sosem azt mondom, amit igazándiból mondani akarok, hanem valami mást, ami persze sokkal jobban tetszik, mint amit otthon, vagy félálomban, vagy az utcán, vagy a város más helyein kialakítok és gondolok és mondok, de mégis: amit a Babilonban mondok, az nem az én történetem. A Babilon a sok benne elmondott történetből egy mindenkire kötelező, minden mást lebíró, mindent a maga szabályaihoz alkalmazó saját történetet formálgat szépen lassan, és ennek mi csak szolgálai lehetünk, anyagbeszerzői és lótifutijai. Végül is a Babilon mást sem tesz, mint talán a dolgok természetével megegyező módon, már ha ezt a folyamatos növekedés és egyéb jelenségek bekebelezésének vágyaként értelmezzük, azt akarja, hogy egész nap reggeltől estig ott legyünk benne, és a tőlünk elmaradt, rólunk levált világot kárhoztassuk a legkülönbélebb retorikai és történetészövési hadicselekkkel, amelyeket csak elménk létrehozni képes. Mindenki azzal a szándékkal érkezik a Babilonba, hogy ott élete, hete, napja történetét barátainak elmesélje, végül életéről, hetéről és napjáról ki-ki hazudik, mint a vízfolyás.

Patrícia, Artúr, Lovag

Mert ott van például Artúr, mondta Lovag, mesélte Patrícia, ott vagy te, és mást sem teszel, mint eposzod kezdetén csődbe ment házasságodon keseregsz, rám féltékenykedsz, titokban, és olykor nyíltan is házasságod tönkremeneteléért engem hibáztatasz, igazolhatatlan, aljas és ostoba állításokat fogalmazol meg, miszerint házasságod az rontotta meg, hogy Vera előtted az én szeretőm volt, holott nekem kellene téged hibáztatnom, amiért elszeretted tőlem Verát. Ezzel szemben azt hozod fel, hogy Verát nem miattam hagyta el, hanem hozzám csak gyorsan átmenekült, miután te elszeretted tőle Verát.

Persze én is tudom, mondta Patrícia, hogy Verát nem elszeretted Lovagtól, hanem Lovag villámgyorsan kihátrált Verából, ahogy engem megismert, Vera pedig azzal próbálta féltékennyé tenni, hogy összeállt veled. Féltékennyé tennie sikerült is, ne tudd meg, mit hallgattam én végig szerelmünk hajnalán Lovagtól, mit szenvedett össze miattad és Vera miatt, és gondolhatod, hogy engem a veletek kapcsolatos és tőletek kapott szenvedése nem hogy nem érdekelt, hanem feldühített, mert azt láttam, a helyett, hogy a szerelmünket építené, Verán és rajtad kesereg. És sokszor, mikor lejöttünk a Babilonba, és titeket barátságosan üdvözölt, mert azt akarta, hogy minden simán menjen köztetek, otthon órákig zokogott a fürdőszobában. Hogy mindaz a nagylelkűség és úgy-mond felnőttég, amit kitalált magának és végigjátszott, mint egy szerepet,

hazugság, mégpedig igen meredek, és éles szeműeknek könnyen átlátható hazugság volt, de hát sem te, sem Vera nem tudtatok Lovag lelkébe látni, és akkor még finom voltam.

Barátaimmal, úgynevezett barátaimmal zajló beszélgetéseimben, amikor úgymond egymás lelkébe látunk, mindent látunk, egymás lelkét kivéve. Röhögnöm kell, mondta Viharos, még hogy egymás lelkébe látunk, Lovag ezt nagyon pontosan felismerte, és sajnálom, hogy nem én dicsekedhetek a felismeréssel, itt a Babilonban legalábbis nem. Lovag ettől szenvedett legjobban, ezektől az úgynevezett baráti beszélgetésektől. Mindig belecsúszom, mondta Lovag, ezekben az állítólagos baráti beszélgetésekbe. A Babilon baráti beszélgetésre kötelez, mert a barátaim a Babilonban ülnek, a városban, furcsa, hogy ezt kell mondanom, nincsenek barátaim, a város nekem üres, szeretettelen, mondom magamnak a Babilonban.

Piranha az aranyhalak között

A város nekem üres és szeretettelen, a Babilonban azonban mindig ott ülnek a barátaim, akik szeretettel várnak, a Babilonban szeretet vesz körül, mondom magamnak a Babilonban. Ez az állítólagos szeretet csal lépre, ez ültet le barátaim mellé, akikkel beszélgetni csábít. Mindig azzal az elhatározással lépek be a Babilonba, hogy nem fogok beszélgetni, és mindig azzal a keserű önváddal távozom, hogy akaratom ellenére már megint beszélgettem. Miközben persze, mondta Lovag, mesélte Patrícia, a beszélgetésnek köze nincs ahhoz, amit a Babilonban az úgynevezett barátaimmal folytatunk, sőt, a beszélgetés ideájának egyenesen ellentmond.

Nincsenek kérdéseink és nincsenek válaszaink, párhuzamosan elszakató monológjaink vannak, egymást keresztező, egymáson átbukdácsoló, egymást kioltó vagy felerősítő monológjaink. Ezt Lovag mellett még Ernő érezte át, ráadásul akkor, amikor bennem még csak a gyanú éledezett, hogy amit a Babilonban a nyelvvel művelek, az merénylet és szentségtörés. Egyik hajnalban, zárás előtt, merev szemekkel, azokkal az átható halszemekkel, amelyek attól a pillanattól fogva, hogy Ernő a Babilonba lépett, csöndes félelemmel itatták át a levegőt, mint amikor az akváriumba, az aranyhalak közé a gonosz vendégek hajnalra mégiscsak becsempészik a piranhát, egyik hajnalban hozzám lépett, és abban a mindenben túli részegségben, amikor a nyelv már nem is akadozik, nekem szegezte a kérdést, hogy meddig akarom ezt folytatni. Hogy mit, kérdeztem, hát ezt, válaszolta, ezt a felelőtlen és üres és romboló fecsegést, amivel szét-és agyonfecsegjük az életünket, mikor hagyom már abba, mikor robbantjuk már fel a Babilont és mikor húzódunk vissza. Mikor veszem már észre, hogy öntudatlanul megteremtettünk valamit, szörnyhöz hasonlót, saját félelmeinkből, túlzásainkból, lódításainkból és komplexusainkból, ezekből a szelíd nevekkel, amelyeknek, haj, csak egyszer mernék a szemébe nézni, az a túlzás, meg lódítás, meg komplexus nevű démon ugyancsak félelmetes szerzet, akiket ezekkel a nevekkel simogatunk, hájas hasukat vakargatjuk velük, ahelyett, hogy. Mert odabenn, mondta, nem tévéznek, hanem. Hanem mit, kérdeztem. Tüzet gyújtanak, válaszolta.

Kamilla semmit sem ért

Sokáig semmit nem értettem abból, ami történik, mesélte Kamilla a Babilonban. Talán azért, amit Viharos úgy nevezett: civil. Civil vagyok, ami számomra azt jelenti, és Viharos számára is azt jelenti, hogy nem töltöm az estéim a Babilonban, életem fő célja nem az, hogy a Babilonban nap mint nap leigyam magam. És ha már leittam magam, nem kezdek beszélni össze-vissza, nem azért élem az életem, hogy a Babilonban elmesélhessem. Azt láttam, hogy a Babilon egy számomra meghódíthatatlan és ellenséges világ, és azt láttam, hogy Viharos és a barátai olyan erőddé építették a Babilont, amelyből se ki, se be. És úgy döntöttem, nem nyugszom, amíg Viharost ki nem rángatom ebből a pokolból, mert az az ember kell nekem. Akkoriban nem voltam a legjobb passzban. Felbontottam az eljegyzésem, mert nem akartam egyszerűen feleség lenni, és úgy éreztem, még nem éltem eleget. Teherbe estem attól a fiútól, de elvettem a gyereket. Elköltöztem, albérletbe. Teljesen egyedül voltam, egyedül a nyomorék apám maradt, aki elutasított minden ápolást. Pedig segíteni szerettem volna neki, pontosabban segíteni szerettem volna valakinek,

akárkinek, aki a segítségem elfogadja, mert nem akartam magam feleslegesnek érezni. Ernőt már régebről ismertem, forgatott a cégnél, ilyen piárfilmet.

Nagyon nem tetszett, Ernő mármint. Ijesztőek voltak a világoskék szemei, a karcos modora. Azt az örületet láttam a szemében, amit később Artúr, Lovag és néha Vihaross szemében is felismertem, és amely Jaggeló szemében égett a leghevesebben. Valami mániákus elégedetlenség és keresés. Végző soron valami olyasmi, ami a halált juttatta az eszembe. Később Viharossal sokat vitatkoztunk ezen, vagyis ebből kiindulva, ő azzal vádolt, hogy beteges kisebbségi komplexusom van, természetes, hogy az ember, az ép ember szemében ilyen tűz ég, és az is természetes, hogy az ilyen tűztől a nők félnek és legfőbb kötelességüknek tekintik, hogy eloltsák, hogy a nőknek végző soron, akármit mondanak, jámbor pillantás kell. Olyan pillantás, mint a nedves, forrón gőzölgő hamu, miután a fiúk lepisálták a tábortüzet.

És azt mondta, hogy civil vagyok, sose leszek más, civil, akinek a tényleges izgalmak csak a halált juttatják eszembe. Hogy hiányzik belőlem az érdeklődés, a szellemi izgalom, ilyen baromságokat mondott. És hogy gyűlölöm a kéziratokat, ami igaz.

Kéziratok, szövegek, megmérgeződött amatőrök

Gyűlöltem és megvettem Vihaross reménytelen küzdelmét a kéziratokkal, reménytelen küzdelmét a lappal, a lapért, amire reménytelenül, de kitartóan pályázta a pénzt, loholt szponzorok után, hogy a Babilon című irodalmi lapot életben tartsa. Gyűlöltem a kéziratokat, amelyeket hozzá és barátaihoz hasonló, akár a Babilonban, akár máshol tanyázó, halált sugárzó pillantású emberek küldtek neki, és a grafikáimmal ezt mindig ki is nyilvánítottam, hogy így, civilül mondjam. A Babilonba elhelyezett grafikáim megfogalmazzák a Babilonnal szembeni fenntartásaimat és ellenségességemet, amit Vihaross sose tudott megérteni.

Sose tudta megérteni, hogy az amit csinál, rajongása a kéziratok és szövegek iránt, nem hogy nem üdvös, hanem ellenkezőleg: romboló, pusztító, gyilkos és felesleges. Hogy az a sok megmérgeződött amatőr, a szavaktól megmérgeződött és az irodalomtól megmérgeződött amatőr katasztrófába sodorja önmagát, és Viharost, a szerkesztőjüket is. Hogy az a rengeteg hazugság, mellébeszélés, handabanda, segélykiáltás, erőlködés, játéknak álcázott véres görcsölés, ami a nagyra becsült kézírataiban van, lassan megmérgezi őt is, aki pedig csak fogyasztja, és rajongásával veszi körül őket. Amikor aztán megkapta a névtelen kéziratot, a nevezetes, írógépen készült szöveget, már minden hiába volt. Nem is tehetett vele mást, mint hogy elveszíti, már ha igaz az, hogy elveszítette, nem pedig szántszándékkal eldobta, megalázta és megsemmisítette valahol.

A szöveg biztos, hogy tréfa volt, amit elmondott belőle, az alapján nem lehetett más, mint tréfa, valamelyik Babilonban, vagy máshol ülő beltág vagy éppen civil megalázta Viharossék garázdálkodásait, végtelen panaszáradataikat, amivel nap mint nap nyakon öntötték egymást, határtalan nagyképűségüket és élhetetlenségüket, a kultuszt, amit életük felmondásából, és ezt most értsd kétfelől, csináltak, és egy kicsit az orruk alá dörgölte saját magukat, egy kicsit eljátszott velük, bevitte őket a sűrűbe, ahová maguktól nem mertek volna bemenni. Akárki is volt, jól tette, és elérte a célját.

Tökéletes zenemű, ritmikus bizonyosság

Viharossra attól a naptól fogva nem lehetett ráismerni. Dühöngött, csapkodott és hüledezett. Azt mondta, csoda történt, megtörtént az egyetlen csoda, amire várt, és amitől rettegett. Mintha mindent azért olvasott volna eddig életében, mert öntudatlanul ezt a pillanatot kereste. Mert minden, amit eddig olvasott, mesélte Vihaross, annyiban volt érdekes, amennyiben magára ismert benne, amennyiben személyesen hozzá szólt, amennyiben megtalálta magát a szövegben, szavakat és mondatokat és képeket talált, amelyek ő, Vihaross voltak, nem egyszerűen olyanok, amilyenek neki tetszenek, hanem olyanok, amilyeneket ő gondolt, amelyek az ő fejében voltak, csak nem jöttek eddig elő, és most valahol a fején kívül hirtelen megtalálta őket, a megtalálásnak ezért az öröméért olvasott, végző soron az önmagára-találásért. Kutatva és szenvedéllyel olvasott, de szenvedélyének

igazi okát sehogy sem találta, mert ezek az apró és örömteli találkozások, mondta, a mondatokkal, szavakkal és képekkel, csak előképei az igaz, a sokáig fel nem ismert vágnak: mert Vihaross azzal akart találkozni, ami az ő élete, Vihaross azt szerette volna, ha a léte biztos helyen és szilárd körülmények között van, ha a lét végső soron meg van írva, és ő ezt a szöveget akarta megtalálni, a végső, tökéletes, és csak neki szóló, neki fenntartott, szilárd, és tökéletes szöveget, azaz szilárd és tökéletes és a változásoknak ki nem szolgáltatott létet.

Ahogy Lovag arra vágyott, hogy tökéletes zenemű legyen, hogy biztosan megkapaszkodhasson az öt vonal és a hangjegyek zárt világában, és Ernő sem másképp, arra vágyott, hogy egy tökéletes képben, tökéletes és örökkévaló anyagra rögzített kép legyen, Vihaross arra vágyott, hogy ő legyen a tökéletes szöveg, ahol bizonyos, hogy a következő lapon ő folytatódik, ahol bizonyos a lapozás öröme, egészen az utolsó lapig, amelynek elérkezte kiszámítható.

És azt mondta, hogy ezt sem értette régebben, az örömet, amit lapozás közben érez, a harminc vagy akárhány sor és a hatvan vagy akárhány leütés szelíd, ritmikus bizonyosságát. Szeretett lapozni, néha arra gondoltam, legjobban lapozni szeret, eltalálni az olvasás és a lapozás tökéletes sebességét, a lapozás tökéletes ritmusát. Jobb pillanataiban, mondta, pontosan és világosan érezte, hogy a lapok ritmusa és a szöveg ritmusa és a történet és a mondatok, szavak és képek ritmusa valami ismeretlen, magasabb algoritmusnak engedelmessé válik, és hogy egy tökéletes pillanatban mindez egyesülhet, ő maga, saját története, sorsa teljessége, egy könyv teljessége, a lapozás tökéletes ritmusa. És amikor mindez megtörtént vele, nem boldogságot érzett, hanem rémületet, amikor azt látta, hogy a szöveg, mondta, azzal kezdődik, hogy ő ül a Babilonban és olvassa a szöveget, amelyet a postaládájában talált, majd, amikor vonatra szállt, arról olvasott, tökéletes ritmusban, tökéletes lapozással, hogy ő éppen vonatra száll és olvas, annyira megrémült, hogy úgy érezte, nem olvashat tovább, nem kockáztathatja, hogy elérkezik az utolsó lapig, valamit tennie kell.

Az albán siratóének és a fél birka

Hogy mit tett Vihaross, azt Jaggeló mesélte el. A csak rá jellemző furcsa ösztönnel megérezte, hogy valami nincs rendjén, és még aznap este, hogy Ernő eltűnt, hiszen akkor fogalmam sem volt, hol lehet, váratlanul felhívott. Korábban csak egyszer találkoztam vele, egy Babilon-beli estén, amikor testőrei társaságában megjelent egy nájlonzsákba csomagolt fél birkával, és kijelentette, hogy ő most ezt megsüti a törzsközönségnek. Számomra egyszerre volt ijesztő és komikus az az ember, soha nem láttam még hasonló figurát, és bevallom, nem is gondoltam, hogy ilyen ember egyáltalán létezik. Amikor felhívott, először Ernőről kérdezősködött, azt is csak később értettem meg, miért. Mint később megtudtam, ez ugyanazon a napon történt, amikor Lovag elvesztette az anyagot, amit Jaggeló megbízásából gyűjtött. Jaggeló Ernőről kérdezősködött tehát, és megkérdezte, hogy én mennyi pénzért volnék rá hajlandó, hogy engedjem neki, már ha ő rendelkezne ilyen vágyakkal, hogy a mellembe vágjon, hogy csaknem levágja a mellem. Elküldtem Jaggelót a picsába és letettem a telefont. Rögtön újra hívott, bocsánatot kért, ilyen a természete, mondta, ilyen provokatív, ne haragudjak, eszébe sincs a mellembe vágni, ez csak játék volt, idétlen játék, belátja. És igazából arra lenne kíváncsi, hogy mit gondolok Ernőről. Ernőt sajnos nem ismerem eléggé, de ez számomra egyáltalán nem fájdalmas hiány, mondtam, Ernő szerintem, amit belőle láttam, mániákus, beteges figura, női szemmel mindenképpen az az ember, akitől menekülni kell, és hogy nagyon sajnálom azt a lányt, Debórát vagy kit, akit szintén nincs alkalmam alaposabban ismerni, mindössze egyszer láttam a bánatos, fakó szemeit, hogy azt a lányt nagyon sajnálom, amiért Ernővel összeakadt, mert a dolognak nem lehet jó vége. Jaggeló megkérdezte, hogy mindig ilyen kategorikus vagyok-e, amire azt válaszoltam, hogy szerintem egyáltalában nem voltam kategorikus, mindössze elmondtam a véleményem, ami ennyi. Erre megkérdezte, miért szorongok, amire azt válaszoltam, hogy nem szorongok. De hogy nem Viharossal van-e baj. Mert neki van egy olyan rossz érzése, hogy Viharossal baj van. Mégpedig azért, mert az előbb dudorászott csak úgy magában, és hirtelen nem jutott eszébe egy ének, amit végig akart dúdolni, egy albán siratóének. És amikor kereste a fejében az albán siratóéneket, nem találta, azt viszont megtalálta, hogy legutóbb Viharosnak dúdolta el, nem is olyan régen. És hogy az albán siratóének

eltűnése a fejből csak jelzése annak, hogy Vihaross eltűnt. Egy siratóének nem tűnik el csak úgy magától. Erre elárultam Jaggelónak, hogy Vihaross csakugyan nem jött haza, éjszaka sem, nappal sem, és hogy kezdek nagyon aggódni, mert volt már ugyan olyasmi, hogy hosszabb-rövidebb időre eltűnedezett, de előtte mindig történt valami, ami ezt indokolta, vagy nem is tudom, úgy más volt az érzés, ami kísérte. Jaggeló erre letette a telefont.

Maffiaháború, Mozart, ingyen szekuriti

Öt nappal később, hajnalban beállított Jaggeló.

Karjában hozta Viharosst, akit alig ismertem meg hirtelen. Az öt nap alatt, amit a szabad ég alatt töltött - hideg, havas március volt - teljesen megváltozott. Nem pontos, ha azt mondom, úgy nézett ki, mint egy hajléktalan. A hajléktalanok többségén a tartós lecsúszás olyan nyomokat hagy, amelyek félreismerhetetlenek és eltörölhetetlenek. Vihaross koszos is volt, bűdös is volt, sovány is volt, torzonborz is volt, az arcán mégis, sőt, nem csak az arcán, az egész testén, a légzésén, a kezén, a lábtartásán volt valami korábban sosem látott méltóság és feltisztultság. Talán furcsának fogod találni, de valami olyasmi volt mindez, amitől Viharosst újra megkívántam, ami pedig már hosszú hónapok óta nem fordult elő.

Jaggeló azonnal észrevette, hogyan érzek Vihaross iránt, és elégedetten méregetett bennünket. Sok ilyet látott már, mondta, az albán hegyek között. Sok apró, furcsa jelet, amelyek arra a véleményre vezették, hogy a nők teljesen érthetetlenek. Ahogy a megunt ember, akit otthon tisztaságban és a férfinak kijáró megbecsülésben tartottak, ámde nem kívánták, ahogy mostoha körülmények közé kerül, abban a pillanatban, hogy úgymond szétesik, újra kívánatosná válik. Sok harcosnak hozta meg a hosszas frontszolgálat, sok elkeseredett férfinak néhány, maffiaháborúban, szabad ég alatt, saját ürülékében töltött éjszaka, hogy újra kívánatosná vált asszonya szemében. Sőt, tovább megy: úgy olvasta, és bölcs emberektől úgy hallotta, hogy a nők számára sosem léteztek kívánatosabb emberek a remetéknél, a sivatagba, a barlangokba, kopár hegytetőkre, elhagyott bunkerekbe visszahúzódó, mogorva manóknál. Minél inkább vonja ki magát valaki azokból a körülményekből, amelyeket a nők kényelmükre és kényeztetésükre teremtenek, annál kívánatosabb lesz számukra. Sőt, mondta Jaggeló, ő ezt egyszer ki is próbálta, és mondhatja, pompásan bevált.

Néhány éve történt, hogy beleszeretett egy lányba, egy nem akármilyen lányba, nem akármilyen körülmények között. Annyira finom volt a lány, hogy az már kétségbeejtő. Hegedűművész volt, jó nevű szimfonikus zenekarban játszott. Éjjel-nappal gyakorolt, olvasott, szabad idejében festett, és néha lefeküdt a zenekar szimfonikus menedzserével, de azzal is csak akkor, ha valami borzasztó elegáns helyre vitte vacsorázni és előtte egész este Mozarról beszélgetett vele. Akkor, halál szemérmesen és keresztény módon lefeküdt vele, mert ezt valamiért fontosnak tartotta.

Na már most ő, Jaggeló képtelennek érezte magát, hogy Mozarról beszélgesse, nem mintha keveset tudna Mozarról, sőt, Mozartért zsenge gyermekkor óta rajong, senkiről nem tud annyit, mint Mozarról, még saját anyjáról sem, Mozarttal kelt és feküdt. De Mozarról beszélgetni, mint a szimfonikus menedzser, nem volt hajlandó, a hegedűművész lánynak Mozarról a legkülönfélébb baromságokat mondta, tiranai jóbarátjának nevezte, és mindent elkövetett, hogy a lány elvárásainak ne feleljen meg. Rettenetesen meg akarta szerezni a lányt, érted, mondta Jaggeló, rettenetesen kívántam azt a nőt, de ahogy a közelébe kerültem, ahogy a szimfonikus zenekarnak vásároltam hat nagybőgőt, meg üstdobot, meg ingyen adtam a szekuritit, hogy a közelébe kerüljek és a közelébe kerültem, belém bújít a kisördög, ahogy szokott, és megátalkodott módon a legelképezhetőbb baromságokkal idegesítettem finomka kiválasztottamat.

Se drog, se piff-puff, és a hintaló

És nem jöttek be a dolgok, a fenének sem jöttek be. A lány undorodva fordult el tőlem, valahányszor csak meglátott. Erre elkezdtem fokhagymát zabálni, mindig volt a zsebemben egy-két gerezd fokhagyma, azokat rágcsáltam. A testőreim már nem bírtak megmaradni velem az autóban, hiába adtam rájuk gázálcot, eleresztettem őket és egyedül vártam a lányt minden elképzelhető

helyen: a lakása előtt, a kozmetikusánál, a mamájánál, a papájánál, a korrepetitoránál, a menedzserénél, mindenütt ott voltam, és ha feltűnt, a nyomába szegődtem, és fokhagymás lehelettel a fülébe, a nyakába sugdostam Mozartról. Rémülten menekült előlem, én pedig kinevettem, de belül szenvedtem, mint egy kigyulladt tank belsejében sülő szerb alakulat.

Végül nem bírtam a szenvedélyt és nem bírtam a fokhagymát, úgy éreztem, el kell húzódnom a világtól, hogy megtisztulhassak, le kell mondanom minden hívságról, hogy eltávozzék belőlem az ördög, ki kell égetnem magamból a vágyat. Kinyitattam egy barlangot a Gellért-hegyben és oda húzódtam vissza testőreimmal, akikre szintén ráfért egy kiadós aszkézis. Megmondtam nekik, hogy most egy hétig se kaja, se pia, se drog, se nő, se piff-puff, szenvedünk és meditálunk és megtisztulunk. Látnod kellett volna azt a három kigyúrt, felpuffadt, szétszívott barmot, amilyen képet vágtak.

Szenvedtünk öt napig, semmi mosdás, csak ásványvíz és némi gyümölcsle. És a hatodik napon, mit gondolsz, ki jelenik meg a barlangnál? Hát persze, hogy a művésznő, mesélte Jaggeló, mondta Kamilla. Ott állt kis fehér ruhájában a bejáratnál, amit elborított a gyümölcsleves hígfos. Késő délután volt. Odamentem hozzá, szépen ölbe kaptam, és elkezdtem a sziklákon tolni fölfelé. Lehúztam a bugyiját, és ahogy mászott fölfelé a sziklákon, fölé másztam, és beakasztottam neki, és úgy másztunk fölfelé, akkorka volt alattam, mint egy hintaló. Ugatott, morgott, hörgött, és egy szót sem ejtett Mozartról.

Erre megkérdeztem Jaggelót, mesélte Kamilla a Babilonban, hogy hegedül-e még az a lány. Jaggeló egy pillanatra elkomorodott, aztán, nem, mondta, mert bekattant, és azóta is elmeagyógyintézetben van, és elfelejtett hegedülni.

Nostradamus és Allah füle

Viharos elterülve aludt az ágyon, fáradtolaj- és szarszagot árasztott, meg föld-, meg avarszagot. Megkértem Jaggelót, mesélje el, mi történt, hogy talált rá Viharossra.

Szakmai titkokat nem árulhat el, mondta Jaggeló, de annyit megmondhat, hogy nem egykönnyen. Mindenkit könnyű megtalálni, aki benne van a rendszerben, telefonál, pénzt vesz ki, hazamegy, beszélget, egyszóval normális életet él. Aki viszont kivonja magát a rendszerből, beszünteti a kommunikációt, az eltűnik a szem elől. Hát Vihaross, az rendesen eltűnt. Két napjába telt, és rengeteg pénzébe, persze ezt nem azért mondja, mintha bármivel tartoznék neki, ezt barátságból csinálja, meg, bevallja, szórakozásból is, brahiból. Egy elhagyott tanyán bukkant rá egyébként, Szentes közelében. Vihaross ócska traktorgumik között kuporgott, félrebeszél. Betakarta, belediktált egy kis ezt-azt, bevágta az autóba és hazaindultak. Útközben Vihaross beszélni kezdett, éreztem, mesélte Jaggeló, hogy Vihaross ki akarja beszélni magát, és hegyeztem a fülem, mert szeretem az ilyen kibeszélős monológokat, amilyenek a nagy traumán átesettekből egyszerre folyni kezdenek. Néha, éjszaka, amikor kiülök az erkélyre, és rágyújtok egy szivarra és nézem a várost, úgy érzem, ha nagyon figyelek, hallom a lakásokból és az utcákról és a terekről a végtelen panaszáradatot, ami összefolyik valami lassú zsongássá a fülemben. Ha gyakorolnám, biztosan szét tudnám választani az egyes hangokat. Ilyenkor arra gondolok, én vagyok Allah füle, Allah rajtam keresztül hallgatózik bele a világba, és ez jó érzés. Képzeld, egyszer valamiért megvettem a harcosoktól tíz szerb asszonyt, akiket épp ki akartak végezni. Megbaszni már megbaszták őket, már csak a rendrakás volt hátra, de aztán inkább eladták őket nekem. Gondoltam, hazaviszem őket anyámnak, elkel a szorgos kéz. Teherautón vittem őket. Hát ne tudd meg, mi volt ott azon a teherautón. A tíz tízfelé beszélt, dűnnyögött és mondta a magáét. Folyt a platón a véres szar. Nehéz volt akkor Allah fülének. Na, Vihaross monológját nem kellett leválasztani a többi hangról, a testőrök horkolásáról maximum, akik parfümös kendőt terítettek az arcukra, hogy ne érezzék Vihaross szagát.

A Keletiben személyvonatra szállt, mesélte Jaggeló Kamillának. A fülkében, végre, napok óta először, megnyugodott. A személyvonat szaga az otthonosság és a megnyugvás, mondta Vihaross, csak a vonatokon érzem jól és otthon magam, lakásom, minden korábbi, még a gyerekkori lakás szaga is visszataszító, az az otthon sose érzett, csak hosszabb távollét után hazaérkezve felfedezhető

szag, a mi szagunk mindig undorral tölt és töltött el, és ahelyett, hogy megnyugtatót volna, nyugtalansággal ébresztett, és ahelyett, hogy otthon éreztem volna magam, idegenség és átmenetiség érzése fogott el. De a vonat szaga, és speciálisan a személyvonat, a zöld műbőr üléses, linóleumos, rozsdafoltos ablakú, kék személyvonat szaga kioldja bennem a görcsöket és meditációra serkent.

Menekültem a kézirat elől, menekültem a lehetőség elől, hogy valaki pontosan tudja, mit fogok tenni, és nem tudtam feloldani a kétségeimet a kézirat jellegét illetően. Hiszen két lehetőség volt, egy, a kézirat jósszöveg, olyasmi, mint a Szibilla-könyvek vagy Nostradamus, csak sokkal konkrétabban, időre-helyre-személyre pontosított, vagy, kettő, sima emlékező próza, tehát valaki egyszer már megtapasztalta, mi történt légyen velem.

A vonaton már megnyugodtam tehát, nyugodtan lapoztam a szövegben, és a vonat elindult, olvastam éppen.

Sead Begovic*

M-53-as plakátjelzésű szitakötő

mosoly
balra elvetélés
jobbra kivetés
Arankán – Arankának
a kinetika kék szeme
s ekkor harsona hallik
az akváriumból
dallamával: vontatóm hajózik
vágta
hajszolt kürt
át a
hang-jegy-füzeten

TRAPP-
melyet csalogatunk Aranka - Arankám

TRAPP-
gömbölyű ige a torokban
egy hideg vésetű
gyöngy-galaxis
szemsor

TRAPP-
a szín heveny gyulladás
az első patkolt cigaretta
ötödik taktus: hopp
hosszú-hosszú vonóval
könyökből

---

* Sead Begovic: 1954-ben született Zágrábban. Az itteni egyetem bölcsészkarán végezte tanulmányait. Költeményeket, elbeszéléseket, kritikákat és irodalomelméleti tanulmányokat publikál, valamint műfordításokat (szlovén, macedón, olasz, angol, francia nyelvből) közöl 1974 óta. Művei: Vodenje pjesme (1979), Nad pjesmama (1984), Ostavljam trag (1988), Bad blue boys (1990), Nova Kuca (1996), (A fordító megjegyzése)

forte

ÉS TRAPP
SZITAKÖTŐ élménykönyvből
frissen szedve

Olvasztom a sötétséget

Kibújt a nap a Medvednica bal csípője mögül
Szabadon a domb felé nyújtom lépteimet
Miközben sütkérezem s beszélgetek
Majd ismét, lassan, fogyatkozom a dombbal
Égetem az energiát, két kiskanál mézet
amit reggel lenyeltem

Kamerám van
s mindent ennek szeméből rendezek
Minden épület a völgyben
a kenyér bele

Valaki, közben, tompítja a fényt
összeszorul a szíved
Európa e részéért
melyet felélt az éjszaka

Az utolsó vacsora asztalvége

Fiatal horvát költőknek

Megvendégelnek egy kis beszélgetéssel
ahogyan dohánnal kínálni szokás
S ekkor összetöpörödött szavaink,
fonnyadás helyett,
levegőbe füstölögték, a szánkából,
magaslatokba emelkedtek
és engedelmesen hullottak alá
mint hűvös esőcseppek
nem ismerve fel bennünket
Ez az éjszaka, barátaim
olyan szép volt
hogy együtt sírtunk

Elmulás

Mondhatnám hogy ravasz vagyok
legalább csak picikét
ahogy egy róka farkincájának darabja

A moha elér engem
egyszerűen nő
akár én az anyajegyemmel
Minden szétesik hogy ismét
összerakja pórusos ábrázatát
Jó éjszakát barátaim, a parázs
már nem rendít meg többé
miként valami élő és nedves
hol a csermelyek suttognak
s a nap megperzseli a vállakat -
- ama helyeken melyek fölött
ragadozómadár köröz
ahová az ebédek illatai szállnak
és bujaságot párolnak
mely kilovagol a meleg leheletben

Henry Miller új szerelme

Zavarodottan
Váratlanul ölbekapva
Apró állatka áttetsző fülekkel
aggódva követi rigolyás kezem
összes mozdulatát
Kővé dermed s figyel
Érzem ahogy verdes a szíve
Mindent bennem az öregben lát
Alattvalómként szeret

Fordította: Virág Zoltán

Tandori Dezső

Tér-kamaramuzsika

A februári fények

A februári fények - mondhatni, nem a lényeg
volt ez, okker színek a Kossuth Lajos utcán,
a könyveskirakat, meg hogy kié, az ötlet
kié is lehetett, talán a Szeredásé,
jó leírni nevét, egy egyetemi társé,
vegyük meg Ottlikot, ő mondta, igen, többet
tudhatott ily dolgokról, átlátta az egészet
már kicsit jobban, és nem titkolózott a tudtán:
„Hajnali háztetők”, és egyik színhelye

a háború előtt épp az az utca volt,
lobbant a könyv porózus papírja - s leporolt
valamit a különben a váratlan, hatalmas
fényesség ellenére kopott belvárosi
alkalmi-helyszínekről, ahogy mentünk az egyik
előadásról át a másik előadásra,
sivár egyetemi kötelezők, a polgár,
a háborús regények haladás-fogalma, közben
Schreiner Jóska, Kovács Péter - Pilinszky János
unokaöccse -, mentünk, legtöbbünk már az Ottlik-
-regénnyel, mélyelemzést a korai tavasz
heves szépsége se hagyna, mindegy, a tél még
letaposta, a koszvadt városkörnyezetek
győztek, is évre-év ismétlődött u.ez.,
mégis, a „Hajnali...” ígérte: bármi lesz,
lesz mindig valami Más is, s évtizedekre
kis fényekben is érzem, Ottlik betartja egyre
februári szavát, és Mindeneken át.

„Idegen szobák”

S Mándyt, az Idegen szobák-at Ottlik mellé
megvettem, már magam szántából. És ijedten
tapasztaltam, nehézségek közé pottyantam,
nekem ez meredek próza! Fogjuk rövidre:
minden írásnak írt szó kérdés, felkérdezés csak,
egyik-fele való, bármily kerek egész,
bármily teljes a szó, az még csak szaválás, legjobb
esetben szavazás, valamilyen reményben
hanem ez a nagy bázis, kis bizás, Olvasó,
veled létezhetik csak, te lehetsz az, neked
szól. Kérdés, valóban „Idegen szobák” félve,
félszegen járt sora, csak ha majd a szobákból
válaszolhatsz, ha párat meglaktál, hajnali
hazatéréseket riadtan, ideglázban,
szakadás rettegését, bűn-tudást, jobb-valód
feledtének tudását, elkápráztatottságok
mélyén hiú magad, ha ezt tudod, kicsit csak,
ha tíz évet madárért maradtál egy-helyütt,
aztán ha eltemetted, gondoztál másikat,
ha nagyobb rendelést tudsz látni benne: van, ki
a februári fények, az idegen szobák
falain át hozzád ily mohó várakozással
röppen, rajtad így ül, míg ilyet írsz:
a válasz megjön magaddal. A sorok egymásba-
tolulnak, novelláskönyv, Totyi madár, neve
Mándytól... és az Isten legyen tényleg veled,
hogy fényen és szobán és rejtve és tárva élhessetek.

A tényleges terek

„A tragédia még ezúttal is elmarad...”

S a tényleges terek, Nem az emlékeké
egy sem, így, mind tovább, ahogy ajtó fehérlik
egy él - egy lebegésre. Most még kikerüli,
akit magadhoz engedted, könnyelmű, Totyi,
két könnyelmű tudatlan, de egyiké a bűn, ha
a szárny rosszul veszi s tényleges teret,
és az emlékeké lesz, ami nem lehet többé tied,
amit - ajtó fehérlik, egy él - kibírni nem lehet,
él, ahogy már halott, egy lebegés, soha
nem kerülsz ki belőle.

S valóban? Élsz tovább,
és minden ugyanaz lesz, Tehát minden, ami
elrontható, ha egy Magasabb Rendelés
nyomán nem romlik el, felment a végtelen
engedékenység örök-halálú, örök-éltű
bűnének megvalósult Lehetője alól.
De így élni? Mi pusztult lényegű élet ez,
hogy örökké a lényeg számításai közt
telik, hogyan jutsz el a jó cselekedetig,
addig, ami helyes, kizárólagosan! Vagy...
el nem mondható, milyen eleven, ami halott.
Most könnyen mondhatod: kiengedted saját
kérésére Totyit, de csak egy újabb kegyelem
szeszélyei szerint lebbent egy ajtórésen át,
a félsötétből a szem-szárny megkuszáló
világosságba. Éltek mind a ketten.
És lesz-e, lehet-e foganatja: „Nem, nem feledtem...”?

„Most az ideiek”

A februári fények. S most az ideiek.
Három-rossz-éjszaka-megviselt idegek
napra nap. Át a Lánchíd tavaszán, mit tehetsz,
hogy vagy hívebb magadhoz: ha csoszogsz, ha sietsz?
ha vánszorogsz csupán, vagy ha mégis igyekszel?
Ami eszedbe jut, ahogy beléd hasít:
már minddel, mindezekkel,
A szokatlan időben a visszás tér! A tér is
visszás, igen, ha akkor más lenne a helyed.
Akkor, hogy mégis itt. Egy híd, a foghidad
- egy tér - betört, beomlott,
Hogy a Hold utcai fogtechnikán ezúttal
még megsegíthetik, tudod, csekély remény.
De nem vársz reggelig - mikor különben erre
átmegy, a hídon, a xeroxhoz, s salátás

standhoz, vagy csak papírért, otthon váltjátok egymást,
mert beteg van a háznál, Halott most nincs. A tények
februárja hidegre fordul még egyszer, és te
hidad visszarakasztva villanthatod a kénybe
összeszorítod a szád, vagy épp össze se,
minden beomlik, és te lehetsz csak Összese,
éjjel, bár nyugton alszol, csak egyet csikorítasz
fogsorodon riadtan, és mindent beborítasz
bármilyen csekély öröklét - oly kétségbeeséssel,
mely Hatalmas Hasonlók sorából nem kivétel,
mert ahogy megszületted, úgy fogsz, VÉGRE, kiválni,
mégis: az addig-élő-rend szerint kell kiállni,
hogy bármit állj ki, megdől, vég, nincs VÉGTELENE.

Műhely

Hann Ferenc

Szék, amin nem ül senki, zászló, ami nem lobog

Gubis Mihály friss plasztikáiról

Megint egy századvég, s ráadásul ezredvég is, ami minden időben bonyodalmakkal, félelmekkel, balsejtelmekkel járt. Valamennyi századvégen apokaliptikus hangulat uralkodott. Most sem könnyű a helyzet. Bizony kulimászos, zűrzavaros állapotokat élünk meg. Mégis úgy tűnik, mintha éreznének valamit az emberek a botladozó 20. század végén. Még a nem igazán jó figurák is mintha jót akarnának tenni.

A summázások ideje ez.

Gubis Mihály jó ember és jó művész. A jelhagyó, nyomot hagyó alkotó emberek fajtájából való. Mint festő alfa prima művész. Mint grafikus gondos vagy könnyed (a technika parancsa szerint). Szobrain gyakorta jelennek meg fémbetétek, applikációk. Performance-ai (melyeket nevezhetünk a pillanat szobrászatának is), a legritkábban frivolak, sokkal inkább komoly, olykor drámai hangulatúak.

A művész jel-, illetve motívumhasználata egészen különleges. A nyolcvanas évek végén kiterített állatbőrre emlékeztető formákat festett, melyek a megölt ember krétával megrajzolt körvonalaira is emlékeztettek (drámai hiány).

Később megjelentek a sátorra s egyúttal a női mellre utaló formák. Ezt követte a zászló, majd a szék. Ez utóbbi két szimbólum esszenciálisan jelenik meg Fonyban, ebben a parányi zempléni faluban egy cca. 13 méter magas szobor formájában.

Hogyan lehet egy közönséges, banális (használati) tárgy emelkedett gondolatok hordozója?

A szék a hatalom, az államiság, az uralkodás (trónus) jele.

A magyarság kultúrhistoriájában a Luca széke, 13 félé fából összeépített mágikus, misztikus, folklorisztikus jel. A szószék, a gyóntatószék is jelentéssel bíró tárgy. Lám, millió árnyalat; közülük egy az összegző igényű Gubis-féle momentum, melynek anyaga természetesen a fa. (Másik európai széke, a csíki szék Csíkszeredában látható.)

A fáról megint csak tudjuk, hogy őriz szimbolikus tartalmakat. Voltaképpen feminin anyag, hiszen

a fához a bimbózást, a boldog vegetációt, a növényi létet, a termékenységet asszociáljuk.

Gubis nem véletlenül választotta ezt az anyagot. És az ég felé magasodó szék tetején ott egy zászló. Fony főterén egy hatalmas szék „tetején” ott egy fa-zászlócska, mely nem leng. Statikus, nem engedelmeskedik semmiféle széljárásnak, nem tesz engedményeket, örökké (nem) lobog az időben.

A zászló kultúrtörténeti jelentése ugyancsak bőséges. A rangnak, az erőnek, a valahová való tartozásnak a jele. Családoknak, nemzetségeknek megszentelt jelvénye.

A művész zászlaján azonban nincs semmiféle konkrét utalás. Sem szín, se heraldikus ábra. Amíg a szék a földhöz tapadó valami, a megállapodottságot, a statikusságot képviseli, addig a hozzá tartozó zászló az égi szférákkal való kapcsolódás jelképe.

Tanulmányok, etűdök tömkelegét látjuk a szék-témában. Alaposan körbejárja tárgyát, mindenféle szempontból. Plasztikusan, festőien és grafikus elemekkel. Gubis programja (az 5+2-es program) nem jelent mást, mint egy 7 éves nemzetközi szoborkészítési tervet. Azt vette a fejébe, hogy mind az öt kontinensen plusz az Északi- és Déli-sarkon megépít egy szék-szobrot. Vállalkozása több mint merész. Óriási erők kellene hozzá. Nem kell mondanom, hogy ez egy 7 éves program, minden évben egy-egy szobor készülne el. Nem sorolom milyen helyismeretség, szponzori körülmények és egyebek kellene a megvalósításához. Mindezek ellenére, amennyire ismerem őt, kis szerencsével a szobrok megépülhetnek. Európában már elkészült, Fonyban az első szobor. Érdekes, hogy milyen vidéket jelöl ki magának a művész. Északon és az Urál délkeleti sarkában úgy néz ki, hogy az idén - 2000-ben - megvalósul egy székszimbólum. Észak-Amerikában a navajok földjén, Dél-Amerikában a Nasca-fennsíkon, Ausztráliában pedig a Kimberly-hegyeknél van a kiszemelt hely. Nekem az tűnt fel, hogy majdnem minden esetben archaikus tájat választott magának. Akár az eszkimó kultúrában, akár az Urál-vidéki sztyepei kultúrában, és az észak-amerikai anasazi indián kultúrában, vagy a dél-amerikai vidékeken is archaikus kultúrákhoz próbál kapcsolódni. Ez a jel mindenhol másképpen jelentkezik. Van ahol beilleszkedik annak a népességnek a gondolkörébe, kultúrájába, lehet hogy kiegészíti azt, vagy valamiféle módon beleszól a dolgokba. Ezek a kiállított kis szobrok, amiket itt látunk, tanulmányok, etűdök ezekhez a gondolatokhoz. Látjuk azt, hogy a magyar kézműves hagyományokhoz, sámánisztikus gyökerekhez nyúl vissza a művész. Gondolati támasztékként használja fel ezeket a tárgyakat. Kitűnő kollégám, Wehner Tibor összeveti ezt a szék-témát az egyetemes művészettörténetben felbukkanó székekkel. Említi Joseph Kossuthot, akinek érdekes módon semmi köze nincs a mi Kossuth Lajosunkhoz, hanem angolszász létére talán a nagyapja vette fel „Kossuth apánk” nevét szimpátiából, mert Amerikában népszerű volt a múlt század végén. Tehát főleg Kossuth volt az, aki egy konceptuális gondolattól vezérelve megalkotta a Három szék című művét. Egy széket lefényképezett, magát a széket kiállította és leírta verbálisan, hogy a szék micsoda. Ehhez képest ha itt most Gubis Mihály székét vesszük, és rokonítani próbáljuk ezzel az attitűddel, Kossuthot tárgyilagos, ridegen tudományos leírónak tarthatjuk. A mi művészi fogalmaink szerint nem tudunk rokonszenvet érezni vele. Vagy ott van például Christó, a bolgár származású amerikai művész, akiről jól tudjuk, hogy becsomagolta többek között a Reichstagot. Coloradóban egy völgyzáró függőnyt épített több kilométer hosszan. Tehát mondhatjuk, a tájba avatkozott bele. Ez egy színpadias, díszletszerű, attraktív megoldás. Én próbálom elképzelni, amint a sarkvidéken áll a végtelen hómezőn Gubisnak egy 13 méteres székszobra. Teljesen másról van szó ebben az esetben. Nem szól bele agresszívan a tájba, hanem ott áll mint egy jel. Hogyha mindenütt megvalósulnak tervei, akkor egy lelki hálóval összekötve őket, gondolati természetű, igazi belső indíttatású művészeti tettről van szó. Én csak azt kívánom, miután beavatott bennünket ebbe a folyamatba, most már látjuk mi a gondolata, hogy sikerüljön is neki.

Szász László

Páskándi Géza, az elbesszélő

A költői igazságszolgáltatás... azért is van, hogy a bíróság ne érezhesse felülbíráhatatlannak önmagát.

(Páskándi Géza: A megvallás)

(Az esszé: gyónás és gyóntatás)

Totális diktatúrában élő (eleven) ember büntelen nem maradhat. Ha sikerül személyiségét a tétlenség, a passzivitás védőburkában valamiképp láthatatlanná tennie, azért, mert formálisan meg sem kísérelt ellene szegülni a pusztító hatalomnak. Ha viszont a cselekvést, a konfrontálódást választotta, azért, mert az abszolút hatalom úgymint megakadályozza, csírájában visszaveri, eltéríti vagy manipulálja a tiltakozó megnyilatkozást, s ezáltal maga a tiltakozó a kompromisszum gyanújába keveredik; hiszen - bizonyosság rá a történelem - a gyöngébb, a kisebb sohasem tudja meggyőzni az erőszakot a maga igazságáról, legfeljebb törmelékjogokat szerezhet, látszólagos behódolással, ravaszsággal, kényszerű megalkuvások árán. Mégis, tertium datur, elkerülendő mind a tehetetlenség, mind a cselekvő önvédelembe kódolt megalkuvások vétkét: kilépés az elviselhetetlennek érzett aktuális világból. Csakhogy az Istentől kapott élet megszüntetése, az egyéniség elvi szuverenitása és eredendő szabadsága jogán, kétszeres bűn, több, mint bűn: felelőtlenység. S nem is elsősorban a keresztény erkölcs dogmái értelmében, hanem az öngyilkosság gesztusával képviselt, méltóságától megfosztott közösséggel szemben. Egy etnikai csoport, éppen az élethez és a szabadsághoz való elrendelt jogán, nem menekülhet katonafegyelemmel a semmibe, mert küldetése a túlélés.

(A tudatos megalkuvók, bármely hatalom önkéntes kiszolgálói csak zárójelben említendők, minthogy nem tartoznak a bűnösök körébe. A büntudathoz erkölcsi érzék és belátás szükséges, a diktatúrák főszereplői és udvaroncái azonban az etika fogalmán kívül állnak, nem a Törvényt, csupán a törvényeket ismerik. Az a könyv pedig, amelynek kapcsán mindezt leírom, említésre sem méltatja az ilyenképpen büntelenekeket.)

Bűneit tehát csak az vallhatja meg, akinek van büntudata, vagyis erkölcsi tudása és méltóságérzete, és csak annak van, aki a Törvény szellemében cselekszik vagy nem cselekszik.

Olyan létparadoxonok ezek, melyek vagy csak a közvetlen, puritán, poétikumtól is mentes gyónásban, a szentek és mártírok önostorozó vallomásaiban fejezhetők ki, vagy az esztétikum áttételes, bonyolult, magas rendű minőségeiben fogalmazhatók meg. A lét efféle feloldhatatlan dilemmái: örökösen hátrányos helyzetben, kisebbségi sorsban élesebben körvonalazódnak; ez teremtette meg egyfelől az erdélyi memoárirodalmat, másfelől a kései romániai magyar drámát, azt a műfajt, amely a hagyományos katarzistól a groteszk és abszurd játékvariációkig minden lehetséges formát az ethosz konkrét, bonyolult jelentéseivel töltött fel.

Életművében Páskándi Géza egymaga is végigjárta a fenti műfajok kínálta szellemi úthálózatot.

Az előző mondat képzavara feloldható azzal a megjegyzéssel, hogy valóban életművére, nem pusztán írói munkásságára gondolok. Utolsó éveiben készült emlékirata ugyanis, A megvallás*

---

* Nap Kiadó, Budapest, 1999.

mintha azt sugallná: tudatosan távolodik attól, amit (szép) literatúraként, esztétikumként minősítünk, jelentősége már mindössze a csupasz életnek, a folytonos intellektuális önértékeléssel és önkorrekciókkal megvalósított életútnak van. Ez az út pedig, mivel szellemi, nem lehet egyenes, mint a jellem, amely terhét cipeli. Centruma az egyetlen erkölcs, körötte az útvonalat azonban a sors labirintusszerűvé alakítja.

Minden, teljességet sugárzó írói életmű utóbb formálódni, átrendeződni kezd. Szívesen állítanám, hogy Páskándi Géza munkásságának rendszervező alapelemét az utolsó tíz évben lapszámban nagyra duzzadt vallomásos esszé képviseli (ez lévén vizsgálódásom tárgya), ám nem volna igaz. Gondolati súlypontját a drámák; „legpáskándisabb”, játékos reflexióit a világról, életről-sorsról és önmagáról a költemények jelentik, melyekbe egyre sűrűbben belopakodik az esszé prózaibb, de még mindig hamiskás-ironikus beszédmódja; prózai epikája pedig egyenesen beleolvad az értekezés meg az álnapló, -riport, -szociográfia kereteibe (lásd A sírablókat). Amit tehát hagyományosan esszének nevezünk, az Páskándinál a szépirói oeuvre-től elkülönülten, kevésbé a műalkotások, mint inkább az önmagát és környező világát tanulmányozó élet kiegészítő, interpretációs fejezetének mutatkozik. Az esszében képzettársításokból, emléktöredékekből és hiányok halmazából formálódó, végtelenített vallomáslabirintusnak is költeményekben fedezhető fel metaforizáltan tömör és súlyos előzménye: „A büntudatot magunkban újra felosztom! Én, áztatott nemzedék gyermeke, elcsábított fiú, kiáltok: ...testvér, kimúlsz! Tekints magadba: vallj, gyónj te is, ne csak én! AVAGY NEM GYÓN A GYÓNTATÓ IS VALAKINEK.” (Önarckép - most [1991])

A megvallás szikárabb prózájában erre a poétikusan kiterjesztett bűnfogalomra szigorú, puritán önleplezéssel reflektál. Jelesül: Németh László mellett Páskándi szuverén Petőfi-portréja hordoz önarcképszerű tartalmakat (akiben tudniillik, költői zsenialitása mellett, emberi gyarlóságait, imponáló következetlenségeit kedveli leginkább). „Azért keresem Petőfi kissé komikus képéhez az enyhítő körülményt, mert valójában magamnak keresek kibúvókat.” Az alkotói portrék ilyenén, történeti-morális egymásra vetítésével, ahelyett, hogy felmentené önmagát, elébe megy bármely külső kritikának. Két irányban is. Az ethosz közegében azzal, hogy nem hajlandó mentséget keresni vélt és valós vétkeinek: „Petőfi egyetlen „királypárti” verse... alkalmassága folytán jól jött nekem, ...aki tizenhat-tizenhét évesen Sztálin-ódát írtam, vagy november 7-re verset..., s aki kicsit később Tito-ellenes „vérszomjossal” írtam cikket... Hisz minden példa, idézet enyhítő körülményt vetít előre... De végül is az Eredendő Bűn képe villan itt. Az ember... a maga számára örökké mentő s enyhítő körülményeket kereső állat. A más bűne „önvigasztalás”...” (Kinek is van büntudata? Annak, aki a bűn fogalmán kívül állók helyett is felelősséget érez.) A szöveg világában pedig, pontosabban, saját szöveg-világára vonatkozóan az által előzi meg vallomásának esztéta-kritikusát, hogy maga mutatja meg a kompozíció zaklatottságát: „Erre a dolgozatra is jellemző a harmonikázás. Másképp nem is tudom csinálni. Az elrendezés „túl szép volna”, s nem autentikus. Az asszociáció frissítő ereje kell a vallomásba... Meditálnom kell '56-ról, amit szeretek, ami régi vágyam, de íme most, amikor végre hozzájutottam - mindig elkanyarodok...”

A megvallás ugyanis, szándéka szerint, az 1956-os erdélyi eseményekről szól(na). Az olvasó azonban mind újabb s újabb zsákutcába fut, a tulajdonképpeni eseményekről szűk tíz oldalban értesül a könyv végén, a szerző börtönéveiről konkrétan semmit nem tud meg. És nem csupán azért, mert az emlékezés fájdalmának van egy olyan küszöbe, melyet pórére vetkőzve sem lehet átlépni, nemcsak azért, mert Páskándi személy szerint senkit nem akar perelni (az ítéletet a Legfelsőbb Bíróra hagyja); hanem mert asszociációival, teljes esszélabirintusával a romániai magyar kisebbségnek azt a sorsvonalát rajzolja meg, melyet a történelem a nagyhatalmak közreműködésével alakított épp ilyenné, 1956 szimbóluma körül kanyarogván. Páskándi mindezt a tapasztalatot, zaklatott életútjához igazítva, szubjektív módon veszi szellemi birtokába. Az olvasó tehát csak úgy juthat ki az esszé labirintusából, amennyiben hajlandó elfogadni az emlékezet csapongásait, és vállalja a zsákutcákban tévelygés kockázatát is.

(Emlékezés, elfogultan)

Az idők során három alkalommal szerettem volna személyesen szóra bírni Páskándi Gézát, mondhatnám, egy másik, szűk emberöltőnyivel sem fiatalabb, a Korunkban „elvesztett nemzedéknek” minősített korosztály nevében. Először 1973-ban, a kolozsvári egyetem végzős diákjaként. Meggyőződésem, hogy a hatvanas-hetvenes évek fordulóján mi voltunk a legbuzgóbb, ha nem is a legértőbb, de „legérzőbb” olvasói. Amikor a nagy teátrumok még nem vihették színre műveit, diáktársaim (bölcészek, képzőművészek, komisok) fogtak össze, és mutattak be egy összeállítást az abszurdoidjaiból. Így történhetett, hogy - jószerint írás- és magatudatlan gólyaként - elsők között írtam kritikát erről a (számunkra) különös műfajról. Nem értettük hát, és joggal orroltunk: miért utasítja vissza leglelkesebb híveinek meghívását a Gaál Gábor Irodalmi Körbe, melyet akkoriban szélesítettünk ki (épp az ő '56-os, titokban szétszívargó programjához hasonlóan) valamennyi egyetemi kar magyar diákja számára.

Áttelepülése után Erdélyben nem jutottunk hozzá az újabb műveihez. Természetes hát, hogy miután én is elvándoroltam az anyaországba, 1989-ben első dolgom volt elolvasni frissen megjelent könyvét, A sírrablókat. Szerettem volna feltenni az emlékezetemben megmaradt egykori kérdéseinket, a felgyülemlett újabbakkal kiegészítve. Ezúttal ügyetlenségemen és gyökérverésem nehézségein múltott, hogy ismét nem sikerült.

1993 őszén kísérletet tettem: van-e üzenete a Páskándi-drámának egy nálam szűk emberöltőnyivel fiatalabb, magyarországi nemzedék számára? Hallgatóim önképzőköri csoportjával elolvastattam, és együtt megnéztük az Apáczai-drámát. Letaglózó, kétszeres kudarc volt a tapasztalatom. Diákjaimnak a megjelenítéstől független, könyvbeli dráma sem nyújtott maradandó élményt. A közös megbeszélés, értelmezés után fölfogták, tudomásul vették az értékeit, de különösebb empátia nélkül. A Nemzeti Színház-beli, szövegében átfórmált előadás pedig, mi tagadás, engem sem tudott magával ragadni. Uram Isten, hová lett az 1973. április 4-i bemutató szótlanná döbbséget okozó élménye, amikor Páskándi és Harag György egymást erősítő szelleme a teljes társulat által úgy sugárzott felénk, hogy csak órák múlva térünk magunkhoz! De azután hetekig vitattuk, újra és újra megnéztük, és - példátlan módon - kérdőívet szerkesztettünk a közönség számára, ezernyi válasz érkezett (feldolgozása megtalálható a Korunkban), mert a nézőknek személyes ügye volt a színház, a dráma, Apáczai példája.

Ekkor határoztam el, hogy harmadszor is kísérletet teszek: adja át személyesen a diákjaimnak mindazt az esztétikai és világtapasztalatot, amelyet a mások által tolmácsolt mű, húsz év után, más nemzedéknek, változott világban - valami miatt - már nem képes közvetíteni. Íróasztalomnál fogalmaztam a levelet, még nem tettem rá a pontot, amikor hátam mögött szétrobbant az ablak, vállamnak csapódott a kő. Ma sem tudom mással magyarázni: előző nap Arany-emlékbeszédet mondtam, s a kisváros nem hajlandó elfogadni a gyűttmentet, aki oda tolakodik a szobor alá, az ő kizárólagos közösségzimbólumához, melyet saját történelme legbüszkébb emblémájának tekint.

Szakszerű, elemző tanulmányban nem is volna helye efféle személyes élménynek, még a Páskándinak címzett levél ürügyén sem, amely végül ott maradt, elpang ezernyi cédulám között. Csakhogy most, miután keresztül-kasul bejártam A megvallás labirintusát, és benne is ragadtam, a közös Sors példázatát ismerem fel, a Törvényét, mely minden eltávozót utolér. Valóságosan vagy súlyos jelképiséggel mindenkit, aki dalolva vagy szorongva, jó dolgában vagy bizonyítható kényszerből a szülőföldet elcsereéli.

Hiszen ennek a kavicsnak a röptét figyeli A megvallás, a Sors és Törvény útját, amit mindig csak akkor ismerünk fel, ha már testünkön csattan a kő. És, tulajdonképpen nem meglepő módon, Páskándi ezúttal, bár ismert kópéságával, válaszol minden tervezett kérdésünkre. Ő tudta legjobban, milyen kérdéseket érdemes feltenni.

(Az elmaradt nemzedéki párbeszéd)

Nem kétséges, hogy a régen gyűlő, azóta sem oldódó feszültség robbanásával kezdődött volna a párbeszédünk. Miért nem válaszolt legalább írásban az elküldött kérdéseinkre? Sejtettük ugyan, hogy bajban van, de hát mégis, mégis, miért nem juttatott el akár egy jelképes sort lelkes követőinek? Épp börtönviselt méltósága és az akkoriban váratlan termékenységtől áradó írásaiból

nekünk szóló üzenete miatt éreztük etalonnak. Akkor hát miért követte mégis Makkai Sándor és Tamási Áron nyomvonalát, a háború után elsőként a vezető erdélyi írástudók közül? Mintegy erkölcsi felmentést adva minden későbbi távozóknak.

Hiába éreztük mi is, naponta, bőrünkön a nyomást, az egyetemistának, egy megkésett romantika korában, még nincs igazi veszélyérzete, nem ismeri azt a fajta előremenekülési ösztönt, amely a kívülálló számára felfoghatatlan, amely Páskándinál az ötvenes évek ideológiai zűrzavarának öntisztulási folyamataként kezdett bölcselletté válni, majd az elképzelhetetlen börtönévek nyomán sajátos kifejezési és irodalmi formává, periklista létstiliztikává. A szót a latin periculumból (veszedelem, próba, kockázat), illetve periclitorból vontam össze. Lényege a szemléletnek: minden lelki jelenséget, szokást, viselkedést, nyelvet stb. lefelől is valamilyen veszélyeztetettség... szemszögéből vizsgálunk s magyarázunk: a dolog mennyire távol vagy közel van a veszélyforráshoz, vagyis a veszedelem mint fő stílus- és formaalakító. Nos, minden, amit az életről, a nyelvről, lélekről, anyagról és szellemről, időről és térről sejtek vagy tudok - periklizmuson átszűrt tudás. Többszörös kisebbségi mivoltom szüleménye. Mindezek az ötvenes években kezdtek kicsírázni szívemben és agyamban.**

A mi nemzedékünk nem érthette a hatalom manipulációit, működési alapelveit: egymásnak ugrasztani a megalázottságban együvé tartozókat, kompromittálni, bármilyen módon lejáratni a meghatározó, talán akaratlanul vezérszerepbe kényszerült írástudókat. Mi volt ez a speciális helyzet? A hatévi börtön (1957-63) után Dej haláláig (1965) nem várt sima út: fizikai és hivatalnoki munkát végeztem. Pincebeli könyvraktárakban Bukarest bel- és külnegyedeiben. Még nem vettem vissza az írószövetségbe, s nem is kaptam meg a közlésjogot. Egy-két altruista kollégám kölcsönadta nevét, hogy műfordíthassak. Gheorghiu Dej halála után visszakaptam publikációs jogomat, előbb csak műfordításokra. Mi, akkoriban, valamiféle kulturális engedékenységet éreztünk, jóval később ébredtünk rá, hogy közben éppenséggel szorult a hurok a kisebbségpolitikában. 1968 után Ceausescu látszólag engedett a gyeplőn. Régi magyar lapok indultak újra, megjelent a Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa (etc.) az egykor megszüntetett Magyar Népi Szövetség helyett. Ha már az is - „balfelöli” - lecsúszás volt a Kós Károlyék - két világháború közötti - Magyar Pártjához képest - ez egyenesen züllés. Hiszen minél inkább a többségi állam szervezi a kisebbségek jogvédő formációit - annál távolabb esnek az igazi érdekvédelemtől. Azt már mi is gyanítottuk, hogy zsarnokságban a diktátor és szűkebb körei bármit megtehetnek, azt azonban nem, hogy a homogenizáció monstros politikája eljutott már a dühöngés korszakába. Mindennek a hangulatát, irodalmilag leképezett visszfényt éreztük, éppen a Páskándi-féle parabola, fabula, groteszk stilizáció, az abszurd és abszurdoid vagy szürreális műformából, ám azt már nem, konkrétan milyen „személyre szabott” tapasztalatból fakadtak ezek az írások. Nekem a börtön után soha, semmiféle „szabadságjogosítványom” nem volt. Engem már előbb elkezdtek újra támadni s „támadgatni” a román s a magyar sajtóban is (odaát). Akkoriban mi még nem ismerhettük a zsarolás kifinomult, lélekpusztító módszereit; később tapasztaltuk meg, ki-ki a maga sorsa szerint, jószerint egymásról sem tudva: miként képesek legelemibb méltóságában megalázni az embert a Szervek, hogyan tapad rád, alattomosan, egy jól kiképzett ügynökük, addig piszkál, provokál, fenyeget és ajánlatokat tesz, míg azt nem mondod: kész, tovább nem bírom, vagy belehalok, vagy elmenekülök! Tehát egykori méltóságom csorbítatlan képét is őriztem a „menekülés” által... A menekülés - a futás! - mint férfiasság - gyónja szemérmesen és öniróniával Páskándi, aki az abszurd - katarzist nem ismerő - létparadoxonával először a börtönben találkozott. Hiszen ki lehetne kiszolgáltatottabb a rabnál?

„Az a hat év nem föltétlenül hat. Magának végül is van baloldali múltja is. Maga ott köztük... végül is a mi oldalunkon kell hogy álljon.” A szégyen, azt hiszem, sápadttá tette az arcomat. Mivel szolgáltam rá, hogy ilyen ajánlatot tegyen? ...„Én a rabok között olyan vagyok, mint a többi. Majd, ha kiszabadulok - baloldali leszek megint.” Életem legnagyobb hazugságát... méltósággal hazudtam... A szégyen és a bizonyítás szomorú dialektikája. Lenyűgöző logikai talány: az árulás megtagadása (mint morális gesztus) a szégyennek mint hazugságnak az eredője (formális logikai

---

** A dőlt betűvel kiemelt szövegrészek, itt és a továbbiakban, szó szerint, de különböző helyekről, akár egymástól távol eső kontextusokból átemelt idézetek A megvallásból.

ítéletként). Börtönből való szabadulása után maga az élet adja e „dialektikus” viszony konklúzióját, újabb és újabb paradoxonokat generálván: mi a helytállás erkölcsi tartalma? Feloldható-e a formális logika egyértelműségével, a tények racionalitásával egy etikai kollízió: maradni, helytállni folytonos szegénben, megalázottságban, szellemi sorvadásban, avagy elmenekülni, teret találni az Istentől felelősségként adományozott tehetség számára? Természetesen Páskándi sem hozza összhangba az összeférhetlent, csupán gyón és vezekel. Az igazi helytállók a szülőföldön nem beszélnek a helytállásról, hanem helytállnak. (Ők a hősök mindenekelőtt... Akit valóban üldöznek, szabadon dönthet a sorsa felől (...ha ki tudja harcolni). Az egyéniségükkel, személyiségükkel való rendelkezés joga. Szabad akaratukat még Isten is megengedi... jog az elkülönüléshez. Jog a helyben maradáshoz. Jog a vándorláshoz.

Valami ehhez hasonlózt mondott 1937-ben Makkai Sándor, aki pedig „csak” szellemi rabságot élt meg. (...mert el lehet viselni a szegénységet, ...a külső benyomást és sérelmet, de lehetetlen a változás reménye nélkül... érezni és hordozni az idegenséget, a szellemi értelemben vett hontalanságot...) Páskándi (ösztönösen - vagy épp erős öntudattal?) azt mentette, ami egy megnyomorított közösség számára az egyetlen reményteljes szimbólum: a szabadságot. Mondtam a hetvenes években Kolozsvárott. engem föbe löni lehet, de még egyszer nem fognak börtönbe csukni. (...) Én egyetlen dolgot éreztem mindig...: hogy van tehetségem valamire. A dilettantizmusból, amatőrségből elegendő volt. Profi akartam lenni. Ebben is Makkai, Tamási felfogásával, az ő vállalt írástudó-szerepükkel rokon. Bár mindig rátarti voltam s vagyok erdélyi mivoltomra - örökké magyar írónak, egyetemes magyar írónak akartam tudni magam.

Ez a megállapítása azonban újabb csapást nyitna meg lehetséges beszélgetésünkben-vitánkban.

A mi irodalmár-nemzedékünk (Erdélyben), egészen fiatalon, serdülőkorban, olyan pofonokat kapott a rendszertől, annyira telítődött az álszent, bármiféle valóságfedezet nélküli ideológiai dogmákkal, hogy fokozatosan a marxista teóriának még a használható fogalmait is kiiktattuk a szótárunkból. Igaz, a hetvenes-nyolcvanas években fiatal magyar értelmiségi már közelébe sem kerülhetett a hatalomnak, a legcsekélyebb beleszólási lehetősége sem volt az eseményekbe. (Többségünk eldugott falvakban népnevelősködött.) Még az Igaz Szót is úgy szerkesztették, hogy a laptest első felében a „hivatásos ideológusok” eleget tettek a pártvezetés követelményeinek, ezt követte a szépirodalmi rész, a nyelvezet másságának markáns elhatárolódásával. Ezért lepődtem meg, 1989-től a Páskándi-esszéket - mintegy visszamenőleg - olvasván: furcsa ellentmondás van a szépirodalmi művek játékos stílusa, fantáziadús képi világa és az értekezések marxista háttérű érvrendszere és fogalomtára között. Ma már tudom, reális (politikai) okokból elmaradt Erdélyben a nemzedékek párbeszéde, s a negyvenes-ötvenes években indult értelmiség valódi hitet és keserves illúziókat is tartalmazott. Az ötvenes évek elején, különösen Bukarestben, „hithű” környezetben éltem. Fokozatosan érlelődött a csalódás, a felismerés, a Nagy konklúzióval együtt, anélkül, hogy főként önvédelemből, de némi tehetetlen nosztalgiából is - a régi terminológiával szakítottam volna. A mi nemzedékünket annyira kiszorították a társadalomból, hogy túl korán elvesztettünk minden illúziót: semmi esélyünk a változtatásra. Ez is a „bűntelenség”, a tehetetlen ártatlanság egyik formája. Páskándi nemzedékének többet kellett vállalnia; egykori hitük kötelezte a megmaradt cselekvési tér kihasználására - akár a „tisztaság” feladásával is: fondorlatosan, csakis az együttműködés látszatával lehetett megkísérelni a változtatást. A bemutatott „spekulatív” mód hosszú idő eredménye, melynek kifejlődése börtönéveim után hamarosan lezárult. Apránként vezettem be vitaszótáramba új szavakat, kifejezéseket, fogalmakat. Nemcsak taktikából. Meg is kellett lennem őket, napról napra, évről évre. De mégis a marxizmus belső ellentmondásaihoz kapcsolódtak, és a lehetetlen világ helyzetéhez. És persze akkor is megtartottam a látszatot: én a fennállót belülről bírálok. Javító és nem „megdöntő” szándékkal... Ez akkor még részemről nem volt egészen farizeusság. Élt ebben a felismerés: „Nincs más” - ezt kell hinnem, s ki tudja, lesz-e más?... Különösen látván a Nyugat viselkedését később is... Az önmentés saját, „különutas” módszereit kellett kidolgozni.

Az út az 1949-es Sztálin-ódától az egyértelműen többértelmű abszurdokig vezet - az irodalom terén; a belletrisztikától távolabb elhelyezkedő értekezés: a beleszólás, a cselekvés kockázatának vállalásával íródott. A marxizmus tehát szövődményes szerepű volt az életben. Kezdetben, amit

támadt, én is támadtam, amit elvetett, én is elvettem. Hisz ifjontin a marxizmus mellé nemcsak azért horgonyoztam le, mert nem volt más, hanem: mert akármilyen is, de „világmagyarázat” volt. Ami nekem és minden ifjúnak kellett. A háború után... Később figyelni kezdtem a marxizmus „ellenségeit”.

Áttelepülése utáni válságát leginkább talán az jelzi, hogy a mindannyiunkban ott rejtőzködő homo duplex Páskándinál az írástudó-szerep sajátos megkettőződéseként nyilatkozik meg, és emiatt stílusa, bőséges nyelvi univerzuma is osztozik - az írásmű szándékától függően, az esztétikai, illetve pragmatikus megfontolással írt szövegtípusok határvonalán. Költőszerepében, a metaforizált nyelv mögött felismerszik a szenvedő, kételkedő és visszavágyódó szubjektum: „El kell mennem / addig a házig. / S ha lent vályog-közét / egerek töltik? / El kell mennem / addig a földig. / S ha zsuppját / eső döngölte? / El kell mennem / abba a földbe.” (Ars poetica a pusztán) Az értekező azonban, a cselekvő, társadalmi szerepvállalás érdekében, felfüggeszti a lírai én „gyöngeségeit”, és az ehhez kapcsolódó poétikus hangot. Gyakorlatias elszántsággal képviseli a másik szerepet. Budapesten már kifejtettem egy-két barátomnak: én a marxista terminológiát nemcsak azért használom, mert eléggé jól ismerem, így műveltségem része, hanem mert tudom: ha valamit itt és most el lehet érni - csakis „ezen a nyelven” lehet. E frazeológián belül. Márpedig számomra, átjövetelem óta, a kisebbségi kérdés legelső volt. Ez volt a fő cél, melynek alárendeltem a zsargont.

Értekezéseiben ebbéli (nem találok jobbat a lejáratott szónál:) szenvedélyes elkötelezettsége világméretű másik, meghatározó fogalmával, a nemzeti identitás kérdéskörével fonódik össze, együttesük pedig szép, ábrándos mítoszt eredményez. Az... bizonyos: az erdélyi (a romániai magyar) irodalom általában többet és fontosabbat tett a megmaradás, önmegtartás érdekében, mint az e századi politika legtetemesebb része együttvéve (mínusz a Kós Károlyék politizálása, de hát ez is félig literátori politikának mondható). Ma már talán széles körű vitát érdemelne ez a meggyőződés is, mely az ötvenes évek romantikus, forradalmi hitű nemzedékét a későbbiekben életben s lendületben tarthatta. Itt is, ott is, de Erdélyben különösen szembeötlő: az 1990-ben berobbant rendszerváltás során miként omlott össze az ellenállás, a megmaradás, a szabadság metaforáit ajándékozó szépirodalom egész üzenetrendszere, tűnt el olvasótábor. Talán nem csupán a „kapitalizmus szelleme” miatt, de mert nem volt, nem lehetett valódi folytonosság az erdélyi szellemi életben: a Páskándiék után egyre gyéribben hullámzó irodalmár-nemzedékek nem voltak képesek felzárkózni, újraértékelni, vitatkozni, és mindennek tudatában értéket teremteni. Páskándi (nem egyedülálló) felfogása: belső nézőpont, egy zárt korszakra érvényes igazság. Ha nem így volna, maga sem tartaná szükségesnek, hogy esszéiben és vallomásos formában szóljon korunk talán legfájóbb, legaggasztóbb, az előzővel összefüggő kérdéséről, arról, amit ő jóra való nacionalizmusnak nevez. Bukarestben voltam inkább büszke arra, hogy erdélyi vagyok, és persze - Pesten (noha nem hangoztattam úton-útfélen). Kolozsvárott épp ez ellen küzdöttem igazolhatóan mindig, hogy a fölös „székelykedés”... ne ossza meg a magyarságot. Az esszéíró vallomásában a magyarság mint velünk született adottság: szerepkör is, ennek megfelelően vállalás is, amely (a fogalmak kontextusbeli jelentéséhez hasonlóan) korszak, politikai helyzet és társadalmi környezet függvényében módosul - ez tölti fel gazdag jelentéssel. Bukarestben az elfogadó idegen környezetben, egyénisége, szelleme teljességével átéli a magyarságszerepet; Kolozsváron egyszerre benne és fölötté álló; Budapesten, elfogadó és gyanakvó, ellentmondásos környezetben: benne álló és kívül rekedt, aki sohasem tud, például, a népi-urbánus, főként mondva csinált ellentét egyik vagy másik pólusa mellett voksolni, hiszen alkotó személyiségében mintázza annak bizonyítható összhangját, egyensúlyát. Nem csak a napfény, a levegő, a víz, a zöld, hanem a nyelvek, szokások, kultúrák védelme is - természetvédelem. Ez hát az alapelve. Mindenkire haragudtam, aki képes és merészel gyűlölni csak azért, mert valaki más nyelven beszél, más istent hisz, más a bőre színe vagy a szokásrendszere... Nemcsak mint élőlények, emberek vagyunk testvérek, hanem abban is, hogy ki-ki egy-egy nemzetnek tagja, ami csak látszólag választ el, valójában összekötve megkülönböztet minket. Én éppen abban láttam mélységes provincializmust, hogy egy - régiesen szólva - „kozmpolita” nem képes megérteni a nemzeti kultúrák autochton értékrendjét. Az identitástudat alapelemei változatlanok, csupán a nézőpont mozdul el az anyaországban. Nézzük meg a másik oldalt... A román politika úgy viselkedik, mintha kisebbségi ügyekben nemcsak hogy nem volna

szégyellnivalója, de kiválóan megoldott volna mindent. Elannyira, hogy nemzetileg „homogén” állam... Megkövette-e valaki is a magyarságot? ... A belső demokrácia addig csak látszat, míg a nemzetek közötti demokrácia nem teremődik meg. Amíg az egyiknek milliószor meg kell követnie a fél világot, még az ártatlanok nevében is, és a másiknak a legnyilvánvalóbb bűnökért sem kell ugyanezt cselekednie. Nem az indulat szava ez, hanem a fájdalomé, azé, aki egy olyan világot álmodtam magunknak, ahol a nemzeti sajtóságok, értékek, méltóságok nem kizárják, hanem kiegészítik, sőt: feltételezik egymást... Igen, sok minden belefér az én nacionalizmusomba. Az interkontinentális patriotizmus. Sőt: a Glóbusz patriotizmus is... Egyetlen nép sem felesleges se földön, se égen. Csak a népiirtók feleslegesek. Ez az én nacionalizmusom lényege. És az, hogy én másokkal szemben igényes magyarságot akarok.... Minden néptől - nyilván a magamén kezdve - józan történelmi önismeretet kívánok... Egy igazi nacionalista, aki a független, szabad nemzetek ökumenizmusára törekszik, nem csupán azt vállalja: Tiszteld apádat és anyádat, hanem hozzáteszi: hogy mások apját és anyját is méltón tisztelhesd. s mindez a nemzetekre is vonatkozik.

Ennyi illúzióhoz nemcsak a költőnek: a gondolkodónak is joga van. De az önmagáról valló Páskándi illúziótlanabb: csak gyón, és sorolja gyarlóságait. Mintha szándékosan kisebbítené saját szerepét az '56-os eseményekben, amelyek körül mindvégig bolyong, mégis - a szöveg jelzései szerint: megfontoltan - erről szól legkevesebbet.

Ha tőle sem, akkor hát kitől ismerjük meg annak az inkriminált kolozsvári írószövetségi ülésnek a történetét, amelyen a „parancsolat” szerint, de kifelé „önként, szabad akaratból” el kellett ítélni az „ellenforradalmi” magyar '56-ot.

Nem tudom, mikor, milyen körülmények között íródott A megvallás, azt sem tudhatom hát, ismerte-e már ekkor Székely János kéziratát Páskándi Géza (mely csak 1994-ben jelent meg). Aki úgy emlékezik az eseményre, hogy egy jelenlevő „az orrom alá nyomott egy sűrűn aláírt ívet. (...) Tudni kell: előző nap nemcsak egy, hanem két nyilatkozatot szövegeztek meg. Az egyiket hazai használatra szánták (az itthoni mocorgás leszerelésére), a másik viszont a magyar íróknak szólt, ...megpróbálta lebeszélni őket az ellenforradalomról. (...) Megragadtam tehát a kezembe nyomott töltőtollat, aláírtam az ívet (valahol alul), aztán zárójelben, de kitörölhetetlenül odaírtam: az aláírás csakis a hazai nyilatkozatra vonatkozik, a másakra nem. (...) Páskándi Géza szintén megragadta a kezébe erőszakolt tollat, aláírta az ívet (valahol legalul), és zárójelben, tintával, kitörölhetetlenül aláírta ugyanazt.” Hogy emiatt milyen meghurcoltatásokban volt részük később, annak bizonyítására éppen Páskándit hívja tanúnak. „Meg kellene kérdezni Páskándi Gézától, hátha ő pontosan tudja. Páskándit... 1956 kapcsán sok évre irgalmatlanul bebörtönözték; amit ő mond, az úgy van, öneki hinni lehet.” (Árgus, 1994/1.)

A megidézett azonban nem tanúskodik. A szöveg és a történet terében inkább (háttérbe vonul; azokat a résztvevőket sem nevezi meg, akiket (mi tagadás) Székely nem kímél a bírálatával. Páskándi csak önmaga fölött ítélkezik. A közös nyilatkozat fogalmazási vitájában alig szóltam közbe... Egy kolléga meg is jegyezte: „Miért hallgatsz? Nem szeretjük a karakán lapítókat.” Ezzel lelkembe döfött; de mit szólhattam volna? Hogy hiszen én fél lábbal már a börtönben vagyok, jó volnék én nektek?...Ha lényegében megrettenve és fásultan csatlakoznék is, ezt a mindenható párt úgy értelmezné: persze, ismét a priuszát akarja elföldni e sietős igennel. Ha pedig nem írom alá: ez notóriusság, tüntetés, kutyából nem lesz szalonna. Beismerem, „önzön” a magam valamiféle tisztességét óvtam inkább... Patthelyzet. Eldönthetetlen. Abszurd. Mert valóban, s erre megesküszöm: fogalmam sem volt, mi lenne jobb, ha egyszer: egyik rosszabb, mint a másik?... Ha ez a majdnem-eldönthetlenség és mégis döntéskényszer nincs, szinte biztos: én is aláírom, mint a többiek, akik... azt szerették volna, ha ezzel a magyar kisebbség lojalitását mutatják meg, ami által a hatalom jóindulatúbb lesz.. S talán írókat, értelmiséget is megmentenek. Magukat is persze... Arról most nem szólnék: mennyi volt ebben részünkről, magyar részről az önámítás.

Talán itt szakadna meg az a vita, melyet A megvallás labirintusának szórt, mégis összefogható motívumaiból „élesztettem fel”. Nem azért maradna befejezetlen, és épp ennél a mozzanatnál, mert a memoáresszé szövege olyképpen sodródik, kacsaringózik, mint az élő beszéd, mint valamely szabadasszociációs, kötetlen monológ, amelyet bármely lényeges gondolatnál, meditálás és továbbgondolás végett, meg lehet szakítani - lévén most és bármikor folytatható. (Megérdemelte

volna hát a kiadótól a pontosabb, figyelmesebb szerkesztést, az értelemszerű központosítást.) Hanem azért, mert üzenete és példája messze túlmutat önmagán, és valódi értelmét akkor nyerné el az időben, ha azok folytatnák a párbeszédet, akiket a beszélő, (Páskándi modorában szólva:) az „esszélő” egyetlen egyszer sem nevez meg, de folyton megszólít (Kedves Megszólítottam.) mint egyazon korszak részeseit. „Ne ítéld, hogy ne ítéltessél.” Ebben is mély - biblikus - bölcsesség van. De ez szerintem csak kiegyenlítője annak, hogy „mindennek ideje vagy”. Így az ítéletnek is... Valójában minden ítélet meg akarja előzni Istent... Földi bíró és Isten között a félúton ott van a költői igazság. Ezért: aligha van nagyobb bűn, mint ha író ölti fel a bírák hivatalos talárját... Mi önmagunk bűne által nem mutogathatunk a világ bűnére s a világ bűne által önmagunkra.

Jánosi Zoltán

„A kő alól”

Ratkó József költészetéről

1.

A magyar költészet gazdagságának egyik forrása évszázadok óta annak sokszínűségében, összetettségében van. Ízlésükben és programjukban a legkülönbélebb alkatú művészek tollán születtek reprezentatív, nagy életművek s az általuk megfestett színpetet gazdagító kiegészítő munkásságok a diktatúra évtizedeinek szellemi présében is. Mítoszteremtés és antimítosz, műfaji tágítás és aforisztikusság, a nyelvi organikusságra törekvés és ennek szétrombolása, játék és metafizika, szigorú társadalmi figyelem és álomszerűség s számos más, oppozícióba állítható szín egyaránt megtalálható volt a kor virtuális lírai palettáján. Ezek egyik legmarkánsabb ellentétpárját a közösségi ügyek felfogásának dichotómiája adta. Pólusainak körzetében a hatványozott belső ellentmondásosság teljes árnyalatskálája bontakozott ki. A költő totálisan el is fordulhatott nemzeti közösségének valós problémáitól, s vállalhatott például - érdekből vagy hitből - ál-közösségi szerepet. Eleve tagadhatta a költészet legcsekélyebb társadalmi küldetését is: a legkülönbélebb elméleti alapozásokból iktathatta ki költői világából a kor Magyarországot s - talán a művészetét közvetítő közegen, a nyelven kívül - akár magyarságát is, ugyanakkor ahhoz is joga volt (ha egzisztenciális létére nézve a többenél kockázatosabb vállalásként is), hogy nyíltan szembeforduljon mindazzal, ami a „közösségi társadalom” normáinak nevében évtizedeken keresztül az ország lakosságával szemben itt folyt. Szót is emelhetett a megszállt országot sújtó mind nyomasztóbb tünetek kimondásával az európai demokrácia hagyományaiért a néphatalomra kiéhezett lelkek bizalmával visszaélő hatalmi gyakorlat ellen. A „csillagtalán komor szegényekért”, a „vert falak között élő” „vert emberekért”, előbb a magyar vidék megnyomorítottjáiért, majd teljes kifosztott nemzetéért megszólaló egykori állami gondozott, „lelencyerek”, a tíz éve halott Ratkó József az így föllépő alkotók közé tartozott. Azoknak a költőknek a sorába, akik - mint kortársai közül Nagy László, Utassy József, Petri György, majd Nagy Gáspár - tehetségük teljes erőfeszítésével léptek fel a pártállam lélekölő és jövőpusztító álságaival s a nemzeti közösség szétzilálásával szemben.

Ratkó József költői arculatának kialakulását nagymértékben motiválta származása és gyermekkor. Az iszákos apától, a folytonos nélkülözéstől való állandó fenyegetettség, majd az árvaházak, gyermekmenhelyek, nevelőotthonok s a befogadó „gazdák” ütlegeinek világa. Gyermekkorára emlékezve sokáig a kezét védekezésül az arca elé tartó egykori fiút látta maga előtt. E kéz mögé később a vidéki Magyarország ezernyi bajtól gyötört arca is odakerült, a nemzet megoldatlan, egyre sötétebb ráncokat vető problémái is odasűrűsödtek. A felnőtt Ratkó egész költészetének tiltakozó, megnevező, tudatosító erejét tartotta oda óvó-védő tenyérként szűkebb és tágabb közössége szenvedései elé. A gyermeket ért ütésekre, rúgásokra a legátfogóbb szeretettel: a

közösség ügyeinek felkarolásával válaszolt. Nemcsak versben, hanem költői munkáit sokszor félredobva, gyakorlati ügyekben is. „Ha valami gondról, igazságtalanságról tudomást szerzek, nem állom meg, hogy bele ne avatkozzak - fogalmazta meg ugyanezt a gondolatot gyakran és sokféleképpen - Versbeli szavaim hitelét jártnám le, ha nem segítenék - akár kicsi, akár nagy ügyben - azoknak, akik hozzám fordulnak... és félre kellett tennem a verset, mert a versben lakni nem lehet, a verset megenni nem lehet”¹

Ami költészetének közösségi rétegét, s talán Ratkó teljes emberi lelkületét is leginkább mozgatja és foglalkoztatja: - a számára elsősorban nemzete sorsában kitapintható - történelem értelme. Ezért lesz fontos vonásává lírájának, hogy a kor aktuális szociális feszültségeit megnevező erő igen gyakran a távlatosabb összefüggéseket is megrajzoló történelmi dimenziókba lendül át. A történelem analízise számára a jelenbeli történések jobb megítéléséhez, átvilágításához szolgál. A történelem folytonos faggatását, a történelmi tudat ébren tartását e tanulságokat kiélesítő, az értékelési horizontot kitágító funkciója miatt tartotta nagyon fontosnak nemzete számára is. Versben és prózában is egyaránt azt vallotta, hogy a történelem mércéje nélkül az ember nem értheti önmagát és korát: e meghatározó tudati koordináták híján csak ténfereg a létezésben. Sem számottevő tanulságai, sem önvédelmi reflexei, sem eligazító példái nincsenek. A rendbe nem szedett, tanulságaival a jelenbe át nem lépő vagy a hazugságokkal teli, sőt a számos esetben „annektált múltat” olyan „aknamezőhöz” hasonlítja, amely „arcába robban a népnek, elvakítja. Tapogatózhat keservesen jövője felé. De járhat ugyanígy az a nép is, amelyet múltjából - akár részben is - kisémmiznek.”² Az utolsó gondolatban megfogalmazott félelmei a korabeli magyar történelmi tudat állapotából táplálkoznak. Nemcsak versben, hanem nyilatkozatokban, prózában is többször élesen szólal fel a hazai történelem-eltagadás nemzeti tudatot romboló következményei ellen. Folyamatos történelem-értelmezése hazáján át ugyanakkor az emberiségre, az egyetemesebb távlatokba is néz. Híres versében egyidejűen érezteti meg saját sorsán keresztül az egyetemes felismerést is: az egész emberiség a történelmi lét „kinnal kirakott kútjából” érkezett (Hallgat a kút is), s ha nem tudatosítja magában időről időre a maga korábbi pokoljárásait és a sorstól e kínok közepette is kicsikart értékeit, ha „ringyó-szájjal” fecseggve nem veszi komolyan önmaga múltját, akkor nem szerezhet perspektívákat a jövőjéhez sem. Illúziókban, hamis célokban lebegő, látszatszerű lehet csak létezése. Kiürülő jövőtudata miatt - az egyes társadalmi rétegek vagy akár a nemzetek szintjén - szembefordítható lesz akár önmagával is. Ezért értelmezhető műveinek a múltból a jelenen át a jövő értelmét kutató időszemléleti axiómájaként az alábbi gondolata: „Hiszek az idő Szent-Háromságában, múlt, jelen és jövő egylényegűségében, abban, hogy az egyik a másik nélkül csonka, értelmetlen, értelmezhetetlen.”³

A nemzeti történelem folytonos szemmel tartásának, faggatásának, s az onnan kiragadott elvek jelennel szembesítésének eszméje egyszersmind az a legfontosabb ösvény is, ami Ratkót költészetének legjellegzetesebb tematikai rétegéhez, a halál problémájához, s annak lírájában egyik legalaposabb körülményéhez elvezeti. Személyes sorsából és tapasztalataiból más, fájdalmas ösvények is ugyanerre a mezőre nyíltak. Az ország periferiájára vetett léte: nagykállói magánya (akkor is, ha ő választotta lakóhelyül, és „fogadott földjének” nevezte is ezt a tájat) a szűk élményforrások, a kapcsolatok zártsága miatt mind erősebb bilincsként szorult rá a mindenre nyitott, eleven szellemű tehetségre. Egyre szorongatóbb szellemi izoláltságát - ha ennek feloldására barátai folyamatos meghívásával, irodalmi rendezvények szervezésével jó néhány évre szinte keleti irodalmi központtá is emelte Nagykállót, ahol könyvtárigazgatóként dolgozott - lélektépő személyes tragédiák is tetézték. A szűkebb és tágabb haza mind égetőbb fájdalmú társadalmi feszültségei s a magyar történelem tragikus tapasztalatai is a Styxen túli birodalom felé sodorták, tágították költészetét. Szemhatára ezeken a sötét lombokon át Ady személyes titokfaggatását, háborgását, Radnóti történelmi okkeresését, nemzeti felelősségtudatát, a népi siratók zaklatott fájdalmát és a népballadák kemény szembenézését egyszerre idézve nyílt ki költészetében a halálra. Verseiben a halál szigorú elemzése, eszmei, történelmi és biológiai összetevőinek analízise és mindezek életirányú

1 Szikszai Károly interjúja Ratkó Józseffel. In: Ratkó-breviárium. 1993. Szerkesztette: Magyar József.

2 Görömbei András interjúja. In: uo. 63.

3 Uo.

képzeti feldúsítása nagyarányú halottas mítosszá terebélyesedik. E mítoszi vonásaiban is racionális háttérű, mert az emberi lét és idő értelmét vallató verscsoportban a halál motívuma a történelmi tudat szinonimájává nő. A holtak világa az eleveneké mögött ugyanúgy szenvedésekkel, küzdelmekkel, a folytonos jelent alakító munkával, eszményekkel s célokkal van tele. Az élők és halottak mindkét irányban létérdekű, kettős világa két szembeállított tükörként figyeli egymást Ratkó műveiben. „Nem löszön futóhomokon - / holtakkal töltött talajon / épül ez a társadalom” - hangzik a múlt felől, a jelen embere pedig az életéből „bemért” halálában, haláltudatával, szintén a jövőbe néz: „Magunkévá kell laknunk ezt a hazát. S művelni azzal is, hogy belehalunk.”⁴ A két világ felől kölcsönösen egymásba villogó felismerések hálózatában, a két dimenziót nagyszabásúan oldva egybe vallanak múlt és jelen ütközésében is a jövőre figyelő, halottasságukban is életelvű programot a költő hosszúverssé szélesedő, konklúziós, nagy halottas versei, a Halott halottaim és a Törvénytelen halottaim. Letisztultan és nagyon erős fénnel nyilatkozik meg bennük az az alapvető költői szándék, aminek célja a halál folytonos, konok analízisével is a történelmi okulásé. A jelen idő „hátrafelé” történő kiterjesztése, fordított irányú, negatív meghosszabbítása Ratkó műveiben az emberi küldetés mélyebb ívű s pontosabb kirajzolását célozza. A halál-probléma elemzésével az emberi, a nemzeti és a személyes szenvedések egyesített, sűrített, teljes történelmi tanulságát akarja kimondani. Önmagát is ezért stilizálja ennek a történelmet faggató emberi akaratnak a küldetéses képviselőjévé. Versekké szövődött, reinkarnálódott elszántsága - miként a József Attiláé is - az egész történelem, a teljes lét, a mindenség átfogására irányul. Pályája vége felé drámája is hatalmas erővel közvetíti majd ugyanezt a gondolatot.

Felejt a föld. Én nem felejték.
Úgy épült csontom és agyam,
hogy minden kint kiénekeljek.

(Törvénytelen halottaim)

2.

E költészet geneziséét az egyes mindvégig meghatározó impulzusok számottevő világkép-alakító erejének ellenére is hiba volna csupán Ratkó gyermek- és ifjúkori hányattatásaira visszavezetni. A kizárólag a korai életkörülményekre figyelő poétikai eredet- és karakterértelmezés a háttérbe szorítaná Ratkónak a mintegy saját sorsa fölé növesztett racionális és programos költői, eszmei vállalását. A ratkói költészet építményének közösségi alaprajza korántsem „csak” ösztönös fejlemény, hanem tudatos választás és határozott gondolati erőfeszítés eredménye volt. A költő a szellem társadalomértelmező érvein fordul szembe a porhintés csillagszórásnak álcázott taktikáival, s szegődik el a valódi (s a korban csupán csapdába vezetett, kiaknázott és megalázott) közösségi gondolat „énekes, mindenestül cselédjévé”. Költői programja s annak esztétikai megjelenítése az alaposan fölkészült, körültekintő ráció keserves felismeréseiből fakad. A költői beszéd szigorúságát, irányulását, sőt fegyelmét is az ezekből származó éles következtetések szabják meg. „Akiknek a szó anyánkra ráfogható játékpisztoly, hadd játsszanak! - határolja el törekvéseit a szociális gondolatot magukból kiiktató korabeli művészi felfogásoktól - Akiknek a magyar valóság provinciális, emberiség-alatti jelenség, hadd játszódjanak általános versekkel, általános regényekkel; általános drámákkal.”⁵ Mind az ál-közösségi, mind a társadalomra néma irodalommal és alkotásmóddal szemben álló, lázadó szemléletének érvényesítéséért ez a szó legszorosabb értelmében is a legmélyebb jövő „népi tehetség” a „nép államában”, mind a külső világban, mind költészetében külön-külön is megvívandó, nehéz harcokra kényszerül.

A kezdeti sokrétűségéből kibontakozó szolgálat-elv mind erősebb, markánsabb föllobbanásai szinte fokról fokra, követhetők nyomon ifjúkori verseiben. A hangpróba éveit még számtalan tónus és a példák sokasága színezi át. A személyes, a nemzeti sorsnak s a fiatal lélek sajgó terepeinek hol

4 Ratkó József: Szűkebb hazám: Magyarország. In: Ratkó-breviárium. 70.

5 Ratkó József: Miért nem voltam Csécsén? In: uo.102.

naivitással, hol hittel, hol szerepjátszó szomorúsággal nekiiramló sorokat József Attila folyamatosan ható üzenetei mellett másféle üzenetek is telítik. Weöres játékossága, Devecseri formakultúrája, Kassák avantgárd látásmódja, Sinka mitologizmusa, Ladányi vagabundus hangütése keverednek - többek között - Ady sorainak emlékeivel s a népköltészet mind erősebb sugarú áttűnéseivel is. Ezek mind ott forognak az első évek kísérleteit egyre nyilvánvalóbban a József Attila-i szerep irányába mozdító korai alkotói szellem kohójában. Tehetségének sokféle irányból meríteni képes, nagyobb szintézisekre néző természete és ennek színvonala alapján a fiatal költő a példákban érzékelt utak bármelyikén elindulhatott volna. A jellegzetes ratkói hang mégis a közösségi elvű költőiség szakadékokkal teli, sziklaktól éles terepén, annak véres útjelzői között, az emberi szolidaritás veszélyes nyomvonalán kezd kifermődni. A korai hatásokból csak e tudatos vállalások ívén, a poétikai és politikai küzdelmek irányának kristályosulásával bontakozik ki a sajátos költői hang. Csak ezen a sajtó formálódási úton válik fő tartalmában közösségivé ez a líra. Ebben a viaskodásban tisztul le és szigorodik jellegzetessé a világos, pontos sorokban, kőből metszett képekben beszélő Ratkó-vers, s szilárdul meg a társadalmi krízisre figyelő, szociografikus tapasztalatokkal telített gondolati program. E programnak fontos tartozékai a történelmi hazugságok és a leplezett nemzetpusztítás felismerése, kendőzetlen megnevezése („Bajaink világszínvonalon. Vagyunk a halálban is elsősk.”) s az ezeken alapuló elvonatkoztatás: a gondok sűrített ok-okozati összefüggéseit nyitogató, a hatalom felé kiáltott kérdésseltevések:

Mi készül itt, milyen irtóztató
rend, hogy ennyi az áldozat?
Milyen forradalom veretett itt le?

(Halott halottaim)

A Ratkó-vers szemléleti és esztétikai alakulásában a hetvenes évek elejére mind tapinthatóbban mutatkozik meg a József Attilaé mellett az a másik két formáló erő is, ami a jellegzetes Ratkó-hangütés és versmodell születésében szintén meghatározó funkcióval bírt, s a József Attila-élménnyel koherens rendszerré szövődve mindvégig a legnagyobb szerepet vitte e líra közösségi modulációinak alakításában és belső sors történetében is: a népi kultúra és Nagy László költészetének hatása. József Attila csillogó ösztönzése elemi és - a másik kettőhöz képest - kezdetől meghatározó jelentőségű volt Ratkó költészetére. Már emberi indulásukban is rengeteg a közös vonás, s a művészi cselekvésvágyban is megjelenő sorspárhuzam rendkívüli poétikai, eszmei vonzalmat alakított ki Ratkóban József Attila iránt. „Én verset írni József Attilától tanultam”⁶ - nevezte meg induló korszakának legerősebb alakító elvét. A korai Ratkóban mintha egyenesen József Attila személyisége és lírája támadt volna fel újra, s folytatódott a hatvanas évek Magyarországon. A fiatal lírikus az új aktualitások közepette tudatosan is kibontakoztatva és elmélyítve magában e szerep lehetőségeit, mintegy „meghosszabbította”, „tovább írta” József Attila költészetét. A József Attila-i vox humana esztétikai arculata Ratkó lírájának előrehaladtában mindinkább növekvő erővel a magyar népköltészettől és Nagy Lászlótól feléje induló „bartóki” „tisztá források” zúgásával ölelkezik. Ez a hangütés a részben hasonló inspirációkon elinduló „Hetek” (rajta kívül Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Serfőző Simon tartoztak ide) költői csoportjában talál magának felrepítő poétai közösséget.

Nagy László inspirációi súlyponti jelentőségűek, s gondolati és költészettani értelemben is meghatározóak Ratkó érett költészete számára. A Ratkótól legtöbbször „gyémánt arcú kőszáli léleknek” nevezett Nagy László a hetvenes évek elejére emelkedett a nagykallói költő legnagyobb emberi és költői példájává, átszínezve, sőt a háttérbe szorítva még a József Attila-i gesztusokat, modulációkat is. Ahogyan Nagy László költészete is mind magasabb művészi szintekre jutott, és ezzel egyidejűen mind energikusabban vette magára a nemzeti válság kimondását, úgy követte mind határozottabban Ratkó József líraalakítása is. A búcsúversében később hatszor is leírt: „Megyünk utánad, Halott” sor a szellemi követés kikerülhetetlenségét is jelöli. Ratkó a teljes

magyar kortárs költészetet tekintve is Nagy László egyik legkövetkezetesebb követőjévé vált. Szűkebb hazájában, Kelet-Magyarországon, az ország legelmaradottabb részén lett a visszafojtott dühök, a szociális és történelmi feszültségek országos szintekig felhangzó, a „bartóki szintézisre” néző kimondója. S a Nagy László-i keserőséggel kényszerült szembenézni nemcsak a kor történelmi, szociális, politikai alapkérdéseivel, hanem a küldetéses poétikai lét mind gyötrelmesebb nehézségeivel is. A költői válságba is sodró szerepbeli és költészetelméleti gondok háttérét részben az általa is megtestesített líra-modell tudatos, a politikai manipulációk terepéről is szított lejárata adta, részben az a lehangoló történelmi tény is, hogy a lakosságot folytonos megalkuvásra kényszerítő évtizedek társadalmi gyakorlatának eredményeként nemcsak a gazdaság került válságba, hanem a költőt felbocsátó emberi közeg is: maga „a nép”. Az előbb a Rákosi-korban, majd a betonszürke kádári évtizedekben felmorzsolts, s tömegesen is „domesztikált szocialista kispolgárrá” züllesztett „nép” korántsem az a romlatlan és egységes idea volt már, mint amit a szegénységtől sújtott, nyomorban vergődő emberi közeg jelentett Ratkónak az indulás naiv éveiben. A Nagy László-i „Már émelítően becukrozva a nép, és alulról felfelé is csúsznak a romlasztó csókok” (A föltámadás szomorúsága) gondolatára Ratkónak keletről az „énekelhet nektek az ember, / nem szabadok akartok lenni, / hanem gögös gazdagok” (Új évszak kellene) felismerése visszhangzik. De a költészetét már a hatvanas évek végétől tudatosan a Balassi-Petőfi-Ady-József Attila-Nagy László vonulatba ágyazó Ratkó e felismerései ellenére sem ad fel semmit eszméiből. Miközben poétikailag utolsó éveiben az elvont tárgyiasság felé is elmozdul költői világa (Márkus Béla megfigyelése), 1989. szeptember 13-án bekövetkezett haláláig a közösségi elvekért síkra szálló, nyílt, megítélő költészet alkotója marad. Inspirálója is olyan, utána jövő íróknak, költői csoportoknak, törekvéseknek (ilyenek például az Elérhetetlen föld költői és Szöllősi Zoltán, Szervác József, Ószabó István, Nagy Gáspár), akik később Ratkó nyomán is gyökeres fordulatot adtak a hatalomtól lezüllesztett és az elmélettől is alábecsült hazai társadalmelemző költészetnek. A versei arculatát József Attila és Nagy László mellett markánsan alakító harmadik forráskörnek, a folklórnak az üzenetei is ugyanebbe a költői programba forrottak bele. Az esztétikai és etikai motivációk ugyan-azon felhajtóerőin emelkedtek költészetébe, mint József Attila és Nagy László sugárzásai, és jórészt ezeknek a formáló és ösztönző erőknek a remek szintéziseként születik majd meg Ratkónak az egész életműve törekvéseit egybefoglaló legnagyobb műve, a Segítsd a királyt c. drámája is.

3.

Ratkót előbb egy ösztönösebb, szociális helyzetéből, életének a nyomor kátyúival teli terepeiről is természetesen fakadó „népiség” vezeti el a népi kultúrához, de a folklórba kódolt jelek tartalmának és ezek egyetemes jelentésének megértése későbbi tudatos tájékozódásának eredménye is. Az induló alkotó nemcsak költészetének alapformáit (dalok, mondókák, balladák stb.), motívumait, ritmikáját, látószögét, hanem nyelvét is a folklór elemeit még az ő gyermekkorában is a szellemiségében hordozó falu világától kapja. A falvakban, tanyákon 8-10 éves korában állami gondozottként „gazdákhöz kiadva”, s a vidéki emberekkel találkozással még az is gondot okozott neki, hogy - amint írja - „...nem értettem a szavukat, mintha rejtjelesen beszéltek volna. Az én városi szókincsem igen gyatra lehetett (ló, madár, fű, fa gaz - efféle összefoglaló nevekből állhatott), s ők szavukkal és ujjukkal megmutatták a világot. Tőlük tanultam a szót, a szó tiszteletét is.”⁷ Ezeket az elemi (korábban Balassit, Csokonait, Aranyt, Petőfit, József Attilát is) megérintő „bartóki pillanatokat” előbb az anya, az öregek meséi, dalai: a költészet lényegi elemeivel való találkozások, majd a könyvekben olvasott folklórművek tágitják a művészet megértésének a későbbi magatartást is meghatározó élményeivé. A fiatalember számára a verbális művészet elemi megnyilatkozásai is rádöbbenő erejűek, az akkor még aligha ismerhetett, a tudaton át nem szűrte „bartóki elvek” elemi csillogásával ékesek. Ilyen élmény például 17 éves korában azzal az öreg cigányasszonnyal találkozással, aki a nyíregyházi forgatagban a tömeget nézegetve átszellemült

7 Szikszai Károly interjúja. In: uo. 10.

arccal egyszer csak így szólal meg: „Olyan szépek vattok, mint a tűnő madár.” „Napok, évek, évtizedek óta ennek a mondatnak a bűvölete fog el, ha versbe kezdek - nyilatkozta később, már halála évében Ratkó - s most már elmondhatom, nem Ady, nem József Attila, nem a nagy francia költők értették meg velem, hogy mi a költészet, hanem ez az elemi rácsodálkozás, gyönyörködés, amely ebben a rég elhangzott mondatban megsimogatta a szívemet.” S akkor történt velem a csoda, akkor értettem meg a költészet lényegét; a gyökerétől a lombjáig.”⁸

Későbbi tudatos elmélyülését a népi kultúrában számottevően segíti elő „fogadott földjének” gazdag és eleven folklórhagyománya is. Az élő népi táncok, rítusok, balladák tájegységén tudomást szerez többek között az eleven etnográfiai csoda: az egyik utolsó falusi mesemondó, Ami Lajosról, s az ő mesevilágát elemző tudományos kutatás mesét és archaikus világképet egybevető értelmezéséről is. Rácsodálkozik a csekei temető évezredek üzenetét őrző csónakos fejfáira. Lakásába gyűjti a népi iparművészet egyes tárgyait, s József Attila, Illyés, Nagy László, Latinovits Zoltán arcképei mellett dolgozószobáját díszíti velük. 1972-ben még népdalgyűjtésen is részt vesz. Vígh Rudolffal és egy japán zenetudóssal, Tanimoto Kazuyukival tíz napig szabolcsi cigányok közt gyűjtött népdalokat. „A gyűjtésből páros hanglemezzé lett, nagydíjas, három oldalán szabolcszatmári cigány énekesekkel, köztük nagykállaiakkal is.”⁹ A folklórművészet alapműfajainak és képzeti világának a költészetébe áramoltatása is nagyon korán elindult. Már zsenyéinek egy részét népdalok ritmikájára, tónusára hangolja. S noha a folklór letisztultabb, és a saját korához is szóló üzeneteit még nem tudja átörökíteni, már ekkor figyelemre méltó kísérleteket tesz az egyes népi motívumok és szemléleti elvek sűrítő beépítésére. A népdal, a népballada és a népmese archaikus tapasztalatait megpróbálja saját történelmi korszakának életvilágával is szembesíteni, és sokat merít a népi képzelet asszociatív értékeiből is. A folklór archaikusabb rétegeire döbbenésének lehetőségét, az igazi érintkezést a népi kultúra mába villámló egyetemes üzeneteivel a Bartókkal való találkozása teremti meg.

Bartókról, a Bartók-zenéről s annak a népi kultúrából kihajtó egyetemességéről a kor értelmiségijének szintjén korán értesül, de a bartóki üzenet jelentőségét majd csak a kor nagy Bartók-verseiből (köztük az Illyéséből, Nagy Lászlóéból) és egy tudományos műből, Lendvai Ernő: Bartók költői világa c. munkájából érti meg igazán. Alapjaiban és mélységeiben dolgozta fel e tanulmány akkoriban tudományos szenzációt keltő felfedezéseit a bartóki aranymetszés életművet szabályozó erejéről és az organikus természetben kimutatott egyetemes eredetéről. Bartókot „Lendvai Ernő zseniális könyvéből értettem meg igazán - írja -. Bartók éppen azért óriás, mert a magyar nép- (paraszt-)zenében föllelte és fölmutatta azt, ami közös a magyarságban nemcsak a többi néppel, hanem az egész világgal.”¹⁰ Bartók-élményét később a népi kultúra tárgyainak, szokásainak, hiedelmeinek, szövegeinek még behatóbb tanulmányozása s költészetünk „bartóki vonulatának” alapos megismerése révén szervesíti költészetébe, s teszi annak egyik meghatározó rétegévé. Bartók- és Kodály-találkozásainak átütő személyiségformáló erejéről versekben is megemlékezik (Bartók, Kodály).

Ratkó műveiben nemcsak egy-két elszigetelt népköltészeti műfaj vagy csupán „a népi” irodalom, hanem a legszélesebb értelemben vett „népi tudás”, a folklórhoz sűrűsödött, több ezer éves történelmi és esztétikai tapasztalat nyilatkozik meg. A folklórelveket mindig a jelen átvilágításának érdekében, eleven társadalmi folyamatok értelmezési szándékával szembesíti korával. A költőt az ember történelmi útjának megértési vágya, az e történelmi útról elécsillanó lételvek kiragadási igénye, a rájuk néző okulási szándék viszik közel - magas szintű tudatossággal - a folklórhoz. A népi kultúrára néző szellemi forrásai tudatos folklórszervesítő programot kristályosítanak ki benne. Életindulása mintha eredendően rá is hangolná a népköltészet üzeneteinek, érveinek, esztétikai és politikai programjának pontos meghallására. Árvaságában és kitaszítottságában, s a művészi pálya ezekre épülő közösségelvű heroikus kiteljesedésében Ratkó mintha eleve a népmesék legkisebb fiának - az archaikus mítoszoktól megörökölt - kultúrhéroszi küldetését testesítené meg. Lírájából, annak sötétebb színeiben is az önmagát és világát életelvéen széppé alkotó közösségelvű emberi

8 Ratkó József: Nyíregyháza. Nyírvidék, 1989. 1. sz..

9 Kéziratból. In: Ratkó-breviárium. 40.

10 Alföldy Jenő interjúja. In: uo. 52.

szándék, a folklór végső tapasztalata beszél. A verseiben megnyilatkozó küzdő lírai én ezért már alapjaiban kettős forrásból kapja motivációit, hangjának erejét és irányát: részint saját sorsa, részint a folklórban kifejezett „sűrű emberi tartalom”, történeti és gondolati koncepció, a folklór „hosszú távú emlékezete” (long term memory)¹¹ felől. A műköltői tapasztalatok részben erre az emlékezetre épülnek rá. Amikor a Ratkó-vers mind koncentráltabb költőiségben a folklór tartományaihoz üzen, akkor a barbár dallamú balladés Sinka, a bartóki furulyát felemelő népdalos Erdélyi József, majd a Regöséneket, a Hetediket, a Bánatot író József Attila, a szarvassá vált fiú jajgatását Európába kiáltó Juhász Ferenc, a Rege a tűzről és jácintról archaikumát modern világképpé tágító Nagy László szerepeit próbálgatja magára, s ezeken a poétikákon köszörült hangon szólal meg. A feladat - e költők korszakos eredményei után - nyomasztóan nehéz. Az utánuk hiteles „bartóki hangon” szólalás rendkívüli intellektuális erőfeszítést, művészi erőpróbát követel. Ratkó feladatát még külön is nehezíti az, hogy nála ez a bartóki hang (mint kortársai közül Kalásznál, Utassynál, Szöllösi Zoltánnál is) igen erős szociális tartalmú, komoly és veszélyes kontúrozottságú politikai tartalmakkal súlyozott. Mindez, mert szemben áll a kultúrpolitika széljárásaival, magára vonja a hatalomnak Ratkó folklórra alapozó költészetével szembeni gyanakvását, mellőzését is. Ratkónak a folklór véres ezüstszálaival átszőtt költészetében így egy mélyről jövő demokratikus népiség áll szemben egy népellenes diktatúra deklarált pseudo-népiségével, demagóg politikai és kulturális erőivel. Ratkó művészi és emberi keménysége mögött tehát a folklór jelennel szembesítő hosszú távú egyetemes tapasztalata is ott áll, sőt e költőiséget alakító, markáns funkcióban áll ott. Folklórbeépítésében az ember sorsának alakulását Magyarországon figyelő konzekvens történetiség és az európai demokrácia kulturális bűvópatakjait, hagyományait magában hordozó „népiség” fonódik egybe.

4.

Ratkó költészetéről, emberről, világról, történelemről, magyarságról tudásának komplex összegzésében, a Segítsd a királyt. c. drámájában is kulcsfontosságú a folklórból felemelkedő motívumok és szemléleti elvek szerepe. Folklórtapasztalatainak ez a mű a koncentráló, szintetizáló terepe is. A kollektív tudás annak legegységesebb alkotásában, a nyelvben: a dráma nyelvében is stílussteremtő erővel tükröződik vissza. Ratkó archaizálása a mű gondolati-koncepcionális irányvonalait is egybesűrítő, tömör jelhálózatot teremt. Drámai jambusokba fogott archaikus beszédében a folklórövezetek rendkívül gazdag rétegeit, a gyermekjáték-szövegeket, regöléseket, siratóéneket, mondákat, ősvallás-elemeket, mítosztöredékeket, a sámánizmus rituális és verbális kellékeit, sőt a népi gyógyászatot is mondanivalójának a közösségi elveket megfogalmazó szolgálatába állítja. Ez a törekvés a teljes drámai dikciót áthatja, s különösen átütő erővel jelenik meg a jelképes magyar történelmi sorsokat hordozó figurák beszédében. A stílusban is a történelem kel életre, az alapvető gondolati célzatokat, a történelmi sűrítettséget és a teljes nemzetre vonatkozó szemléleti érdekeltséget is számos elemében a folklór révén hordozza a dráma nyelve.

A folklór domborzatairól visszasugárzó, mítosz-emlékezetű egyetemes fénysugarak fókuszáló erővel összpontosulnak az énekmondó sámán, az „óbeli öreg” figurájában. Az „óbeli öreg” maga a „kollektív emlékezet”¹², a folklór tapasztalatainak összegzése, figurává emelt esszenciája. Ratkónak a folklórról való teljes tudása testesül meg benne. Amit e szellemi szférából a költő évtizedeken át a lelkületébe vont, az mind ebbe a figurába tömörül. A kortárs kritika egy része pontosan érzékelt alakjában a folklóron át elért archaikus történelmi tapasztalat és tudás nagyszerűségét. „Az öreg több etnográfiai érdekességnél, több léttani modellnél. Az öreg... a pogány idő.”¹³ Nem is csupán „a pogány magyarság múltba vesző képviselője”¹⁴, hanem, egyetemes értékek megjelenítője, így „a mindig megújuló természet”¹⁵ is. Központi szereplő a műben: „a történelmi és az emberi igazságot

11 Hoppál Mihály alkalmazza ezt a fogalmat a népi kultúra és a mítoszok több évezredes kultúrtartalmainak érzékeltetésére a Mitológiai Enciklopédia előszavában.

12 Cs. Nagy Ibolya: Óbeli öreg. Film-Színház-Muzsika, 1985/24. 18.

13 Uo.

14 Gyöngyösi Gábor: A fennmaradás drámája. Holnap, 1999/9. 29.

15 Novák Mária: A hiány drámája és a dráma hiánya. Színház, 1985/6. 21.

hordozza.”¹⁶ Maga a „megtestesült panteisztikus, természetközeli világérzékelés”, akinek „magatartása mögött - ugyanakkor - hagyomány, kultúra van”, és látásmódja ezért „az élet lényegébe hatol.”¹⁷ olvashatjuk. Ez a samanisztikus keretekbe állított - a sámándobját vonzó öregbe rögzített - világkép (ismeret, vallás, gyógyítás, filozófia és művészet) még szinkretikusan egybeforrott, még részelemeire el nem különült, az archaikus mítosz funkcióihoz közel álló szellemi működés. Teljességvágya miatt is lenyűgöző erejű és organikus tudás. Ezért nem válik az óbéli ember seholy sem nevetséges, anakronisztikus alakká, hanem éppen ellenkezőleg, ezeknek révén növekszik fel rongyaiban is. Ezért lehet egyszerre a nagy király „leghűségesebb társa és könyörtelen ellenfele, élő lelkiismerete”, aki „a részgazságokkal szemben a pillanat teljes igazságát hirdeti.”¹⁸

A folklóron át elért élettapasztalás gondolati és eszmei súlya olyan erős, hogy egyes elemzők szerint az öreg maga köré magnetizálja a dráma minden meghatározó lélektani és koncepcionális erővonalát, s a mű szerkezetében középponti státusúvá nő. S talán nem is a király: a benne összesűrűsödött, figyelmeztető történelmi idő a dráma főszereplője. Ő „a dráma legérdekesebb figurája, - ha rezonőrnek tekintjük, akkor központi alakja”.¹⁹ A műben „igazában egyetlen szereplőnek”, az öregnek „jutott drámai lehetőség”²⁰. „Pár nélküli mindent tudásai” eredményezi, hogy „ez az öreg az egyetlen bizonyosság. A dráma fő alakja: vele küszködik mindenki, általa méretik meg igazán. Amikor szakadt dobját a lábához tételve fogai között kavicsal elindul az „égi férfi” ölébe: amikor... meghal: a színpadon már nincs tudás, csak a zaklatott királyi lélek önszugesztioja.”²¹

Az öreg regös alakját, akinek elődjét poézis-genetikailag a teljes magyar folklór, a népköltészet mélyvidéke, a finnugor mitológia s a Kalevala mellett Nagy László költészetében (Rege a tűzről és jácintról, Műtét anyánk szemén stb.) és Sík Sándor István-drámájában is lehet keresni,²² Ratkó rendkívüli szeretettel, szimpátiával mintegy a maga önarcképeként írta meg. A kezdetétől a végéig ott érzékelhető a műben, hogy Ratkó nemcsak „mélyen érti és költői erővel ábrázolja az óbéli ember világlátását, ideológiáját”²³, aki egyszersmind „az író panteisztikus felfogását”²⁴ is képviseli, hanem kifejezi benne e mélytudásra tekintő tiszteletét is. Megbecsülését az e kultúrát létrehozó emberi generációk erőfeszítésével szemben. Ebben a szellemi azonosulásban írhatja csak meg „lenyűgöző lélektani pontossággal” a „mindenkinél tapasztaltabb, „földeknek és egeknek” nyitját tudó, „élők és holtak rendjét”²⁵ ismerő öregember alakját, akivé lassan-lassan maga is változott az időben. E folklór-koncentrátum „óbéli öreg” és a költő között - a nagy realista írók és teremtett figuráik viszonyára emlékeztetően - szinte személyes kapcsolat is kialakult. Az öregben megtestesülő értékek tömegvonzása hangsúlyos helyen szerepel a költőnek a dráma születéséről adott vallomásában is. „Amikor befejeztem, azon az éjszakán végig aludtam - emlékezik -, a következőn azonban az óbéli öreg - akit a dráma szereplői közül a legjobban szeretek -, fölcibált álmomból, hogy az elejét nem így képzelte. Tessék átírni. Át is írtam. Ezek a figurák valóban életre keltek.”²⁶

S hogy a Ratkó-líra legjobb alkotásai ma is életben vannak, meglehet, egy új szerkezetű világ és kultúra kötömbjei alatt, az nem kis részben köszönhető annak a folklór-tapasztalatokba forrt évezredes tudásanyagának és motívumrendszernek is, amely a műköltői források mellett nagymértékben segítette elő Ratkó számára a személyes hányódásoknak - és csekély örömöknek - s az adott időszak nemzeti vajúadásának költői megfogalmazását. S ha költészete, különösen kitűnő drámája nem is épülhetett még be a valódi értékeihez méltó súllyal az ország irodalmi köztudatába, az egyre inkább a saját történelme kimondásának irodalmához forduló olvasóközönség s a jelen

16 Csáki Judit: Két nyíregyházi előadás. Kritika, 1985/9.

17 Zappe László: Segítsd a királyt! Népszabadság, 1985. február 1.

18 Novák Mária uo.

19 Uo.

20 Csáki Judit i. m.

21 Cs. Nagy Ibolya i. m.

22 Erre az összefüggésre Ablonczy László hívja fel a figyelmet: Segítsd a királyt! István-drámák és Ratkó József műve című írásában. Tiszatáj, 1985/4. 103.

23 Zappe László i. m.

24 Novák Mária i. m.

25 Cs. Nagy Ibolya i. m. 11.

26 Kovács Júlia interjúja. In: Ratkó-breviárium. 121.

mindennapjait a történelem távlatából is kutató új irodalmiság közegében ez a helyzet korántsem ítéhető véglegesnek. Bájoló-ráolvasó szavaival az „óbéli öreg” - a távlatos emberi idő - is mintha szüntelenül Ratkó költői értékeinek megőrzéséért, „a kő alól” szabadításáért perelne²⁷:

föld-szülő férfiú
Világ ügyelője
tartsd a szemed rajta
el ne vesszen
kardot adj mellé
lovat is adj mellé
szabaduljon kő közül
szabaduljon kő közül
haj regü rejtem
haj

Lindenbergné Kardos Erzsébet

Közérthetőség a zenében - a zene közérthetősége

Gondolatok a 20. sz. zenéjéről

A zene közérthetősége századunk zeneművészetének befogadásában, értelmezésében, esztétikai élvezetében, a művek tartalmi és formai kapcsolatának megértésében az utóbbi évtizedekben egyre súlyosabb gondot jelent a műélvezőknek, a közönségnek, gyakran még maguknak az alkotóknak is.

A közérthetőség kérdése azért is aktuális napjainkban, mert az információs áramlatok bőségében és felgyorsulásában nem egymás után, hanem egymás mellett léteznek századunk különböző zenei irányzatai.

A zene közérthetősége az új zenei gondolkodás következtében súlyos kommunikációs értelmezési zavaroktól szenved, mivel századunk elmúlt évtizedeinek zeneszerzői közül sokan megfélemltek a zeneművek megfogalmazható, emberközeli tartalmáról. Erre az időszakra a szerzők legjellemzőbb megnyilvánulásai közé tartozott, hogy műveikben elsősorban a formát helyezték előtérbe, ami a művészi eszközök hiányában csak szavakkal és ismertetéssel tudta közvetíteni az alkotó tartalmi szándékát.

Századunk '60-as éveinek avantgárdja téves elképzeléseket is megfogalmazott a modernizmus jegyében. Ez a sajnálatos ideológiai meghatározottság, amely az elmélet előtérbe helyezését aktualizálta, nem ismerte fel a zene öntörvényű értékét, azt hogy a zenei rend nem más, mint a világ rendjének analógiája. Az '50-es, '60-as évek avantgárdja aszimmetrikus, disszonanciás stílusjegyeket hordozott, majd a posztmodern irányzat felismerte a konszonanciák szükségességét, a formai elemek szintézisének megvalósulását, amelyben konszonancia és disszonancia, szabályos és szabálytalan ritmika, a szimmetrikus és aszimmetrikus egymás melletti közelségében volt jelen.

Korunk zenéjének megértéséhez olyan zenei nyelv szükséges, amely számol a múlttal, de a jövőben is él. Vagyis egy olyan fejlődőképes kommunikációt hordoz, amely nem egy erőszakosan konstruált eszköz, és ezentúl képes alkalmazkodni a konvenciókhoz is.

Az új keresésében századunk számos alkotóját megtévesztette az az irracionális szemlélet (vagy talán inkább szándék), hogy műveik merőben különbözzenek kortársaikétól. Ez a felfogás (párhuzamosan: elvárás) azért volt téves, mert ha az alkotó tollából valódi remekmű született, az természetesen különbözött is a többitől.

---

27 A tanulmány az OTKA T025238 sz. pályázatának kutatási támogatásával készült.

A napjaink művészetében felmerült az az igény, hogy a szépségből merített értelmet (és az értelemről vett szépséget) kell alkalmazniuk az alkotóknak a semlegesség, az érdektelenség, a közönszerűség és/vagy az üresség ellenszereként.

A modern zene megteremtésében a 20. század elején minden művész közös indítéka és célja volt a kifejezőerő lehetőségeinek növelése és megújítása.

Az új zenei gondolkodás megszületéséhez hozzájárult a 19. század romantikájának alkotói szabadsága. Ez a szabadság, a kereteket szétfeszítő tartalmi gazdagság hatott a formai felépítésre, a harmóniai folyamatokra, a hangszínre, a dallamra, valamint a ritmusra. A forradalmi kor táguló világának központjában a művész személyes szenvedései álltak, s ebből a legszélsőségesebb emberi indulatok és érzelmek csapongó, fantáziadús vagy tragikus megnyilvánulásai fejeződtek ki. A művészek szavak festőivé, képek komponistáivá és hangok költőivé váltak, a művészetekben minden esztétikai újszerűség eklektikus kölcsönösségben érvényesült. Ebben a sokszor bizonytalanságban lebegő, álmok, képek, víziók, szimbólumok kétértelműségében ringatózó világban a századfordulón - az európai germanizmus ellenhatásaként - Franciaországban új stílusirányzat bontakozott ki.

A német kultúra uralkodó, bonyolult és súlyos polifonikus világát sorsdöntő fordulatként felváltotta egy - már Couperin óta ismert és csodált - könnyed, elegáns, áttetsző és intim latinos hangvétel, ami a barokktól a hangszín árnyalatainak gazdagságára törekedve egyszerűbb, kevésbé komplikált és kevésbé szervezett műveket hagyott az utókorra. A romantika kialakította a programzene műfaját, ami a zenei közérthetőség érdekében szavakkal is megfogalmazható tartalmat közvetített. Az új zenei formák és műfajok, a bravúros és virtuóz karakterdarabok, a nemzeti törekvések, az irodalmi és képzőművészeti alkotások, a történelmi események és természeti képek témáit használták fel az aktuális tartalmiság kifejezésére. A romantika utolsó évtizedeinek ellentmondásossága következményeként a művészek elfordulva a hagyományoktól létrehozták a szecessziót, amelyet sok országban már modern stílusnak neveztek. Az új irányzat szakítva az elmúlt korszakok ízlésével, a különleges és bizarr szimbolikus témák megragadására és kifejezésére törekedett.

A romantikus zene közérthetőségében az érzelmi telítettség csak a tartalom megjelenítése, mert az öröm és a bánat csak a tartalomhoz szükséges hőforrás szerepét képes pótolni. A zene tartalmát ugyanis nem a megválasztott téma aláfestése, hanem a zenei eszközök remekbe formálása teremti meg. A zene tartalmát, az anyag formáltságát a motívumok és motívumcsoportok, részek, tételek választásrendszere határozza meg, amelyben a zene minden eleme segíti egymást: ritmika, dinamika, agogika, melodika és akkordikus funkciók. Mindezek együttesen fejezik ki a forma kibontakozását.

Századunk valamennyi remekműve a kétségbeesés vagy tiltakozás, vagy a mindkettőből való menekülés jegyében született és majdnem minden mű a gyötrelmes jegyeit viseli magán. Korunk ismétlődő drámaiságát sokféle módon lehet jellemezni: kapzsiság, népiirtás, háború, igazságtalanság, hisztéria, fellendülés, összeomlás, totalitarizmus.

Elburjánzó izmusoktól is szenved e kor. Ebben a sokféleségben a megkötések hiánya, az ebből adódó parttalan szabadság olyan zenét teremtett, amelyet a hallgató rendkívül nehezen követett, formában és tartalomban egyaránt. Századunkban sorra születtek a „neo” és „poszt” mozgalomok is, amik bizonyos újjáélesztési törekvések és szükségletek megfelelő gyógymódjaiként jöttek létre. A 20. század végére azonban a sokféle minőségi változás hatására a zene egésze mégis csak gazdagodott, mivel az egyik irányzat a másiktól táplálkozva egy újfajta eklekticizmust alakított ki.

Ha a művészet a mindenkorai valóság kifejezője, akkor mutathat kiutat, de ha nem a valósághoz kötődik, akkor egy eszményi világot vetíthet elő. Századunk végén összegezhethetjük a zenei irányzatok sokféleségét; néhány kiragadásával megrázképtető megoldásokat ismerhetünk meg.

Az elektronikus zene a század elején a futurizmussal kezdődött. Az első próbálkozások a zenén kívüli elemek és hangzások integrálására törekedtek. A hangszintézis során használt gépekkel elméletileg végtelen hangszín-kombinációk előállítására nyílt lehetőség. Minden hangot létre lehetett hozni, amely a hangzó valóságban létezik, mindezeket produkálni és reprodukálni is lehet. Ez a zene megrázképtető és absztrakt, olykor érthetetlen művek megkomponálásához vezetett, de ezekben is századunk feszültsége tükröződik.

A repetitív zenéhez az időhöz való közvetlen és szinte tapintható kontaktus vezette el az alkotót, aminek megértésében az ostinató technikával történő összehasonlítás segíthet. Mind az ostinátóban, mind a repetitív zenében van egy motívum, amelyik megismétlődik, de amíg az ostinátóban a zenei anyag ismétlődik meg, addig a repetitív zenében az idő. A repetitív zene az idő és információ arányosságát nagyon szélsőségesen alkalmazza - az idő rovására - az információ minimalizálása felé tolja.

Századunk zenei irányzatai mind a társadalmi változások következtében alakultak ki. A társadalmi folyamatok leképezése azonban csak utólag vehető észre. Mint minden művészetnek, így a zenének is elsődleges célja volt és lesz a katarzisz kiváltása, mivel a zene nemcsak információ, hanem egyidejűleg aktív erőhordozó is.

A zene képes a mély rétegek megmozgatására, mintát ad és néha talán megoldási módokat is biztosít hallgatóságának. A zene képes egyensúlyba hozni azokat a sokunkban széteső részeket, amiket tudatos és tudatalatti részekként ismerünk. A zene által ezek a részek újra egyesülhetnek.

A zene közérthetősége, konkrét és/vagy abszolút jellege, az adott anyag folytonos metamorfózisa különböző átalakítható eljárások segítségével valósulhat meg. Ilyenek a fordítás, a rákfordítás, az augmentáció és a diminúció, a moduláció, a konszonancia és diszszonancia szembeállítás, az imitáció különböző formái, a ritmus és a metrum változatossága, a harmónia fordulatok gazdagsága, a szín és dinamika változásai, valamint a variáció és az ismétlés dramaturgiája (és mindezek kombinációi, természetesen). Ezek az eljárások adják meg a zene igaz jelentéseit!

Az új művészet és a közönség kapcsolatának egyik legfontosabb kérdése a művészet elfogultság nélküli befogadása. „Hallgatni csak fülünkkel tudunk, az a baj, hogy a legtöbb ember az előítéleteivel is hallgat.” (John Cage).

Medgyes Tamás

A sampler használata a techno zenékben

Ez az írás elméleti oldalról értelmezi a techno¹ névvel jelzett zenék egyik sajátosságát, mégpedig az ismétlés jelenségét. A dolgozat célja egy probléma megnevezése és egy olyan fogalmi háló kijelölése, melynek segítségével sikerrel kísérrelhető meg a hasonló jelenségek leírása, még ha legnagyobbbrészt metaforikusan is.

Világos, hogy az ismétlés, a posztstrukturalista elméletek egyik nagyon fontos és sokat tárgyalt fogalma nem kerülhető meg akkor, amikor a populáris zenének ezekről a fajtáiról beszélünk. Az ismétlés elméleti megközelítéséről érdekes és sok szempontból hasznos gondolatokat tartalmaz Peter Brooks Freud's Masterplot c. tanulmánya. Ezt a tanulmányt különösen is izgalmasnak találjuk abban a tekintetben, ahogy általánosságban tárgyalja az ismétlést, és ahogy az így levont következtetéseket a szövegre alkalmazza.

Brooks Freudra támaszkodva az ismétlést a „passzivitásból a helyzet uralásához vezető mozzanatként”, kontrollként definiálja. Az ismétlés megállítja a jelent, kapcsolatot teremt a múlt és a jövő között. Ugyanakkor az ismétlés „egyrészt egy korábbi pillanat felidézése, másrészt annak egy változata: az ismétlés fogalma bizonytalanul lebeg a reprodukció és a változás ideája, az előre, illetve a visszafelé tartó mozgás között. Az ismétlés visszatérést, visszakanyarodást eredményez. Nem tudjuk megmondani, hogy ez valamihez való visszatérést vagy valaminek a visszatérését jelenti-e...” Az ismétlés oszcilláció, mely elbizonytalanítja a struktúra időviszonyait, amennyiben jelenvalónak mutatja a múltat, visszahozza a meghaladottat és azonosnak tünteti fel a hasonlót. Ezzel együtt az ismétlés olyan kontroll, mely megkísérli megkötni az ösztönöst, ami

¹ A zene és az elektronikus technológia különösen bonyolult kulturális jelenséggé fejlődött. A rave/ techno/dance kultúra a nyugati világ korábbi zenei kifejezőmódjaitól eltérő irányba alakult. A techno zene műfajok sokaságát jelöli: trance, ambient, goa, jungle, hip hop, trip hop, house stb.)

behatárolhatatlan, uralom alá hajtani a szabadon áramló energiákat. A techno zene botrány abban az értelemben, hogy kifejezetten áthágja a testi és a lelki, a szociálisan elfogadott és elutasított közötti korlátokat.

Ez a tanulmány a hiányról szól, de nem annyira a hiány helyéről, mint a hiány funkciójáról. Valószínűleg könnyebb, és talán jogosabb is a zenét linearitásában szemlélni és tárgyalni, amennyiben ez megelő(leg)zi strukturalitását. Minthogy azonban struktúra jellege aligha vitatható, jelen dolgozatban a zenei alkotást olyan dinamikus szerkezetnek fogom tekinteni, mely hely vonatkozásában mindenféle középpontot nélkülöz. A középpont, mint hely hiánya a tárgyalt zenei irányzatok közös jellemzője, mindazonáltal nem előzménye, hanem következménye ezen stílusok megjelenésének. Nem arról van tehát szó, hogy ezek az irányzatok ez alapján csoportosulnának, vagy hogy a középpont ilyen értelemben vett hiánya csak ezeket a műfajokat jellemezné. Az azonban igaznak tűnik, hogy a középpont ezekben a zenékben kizárólag funkcióként van jelen, melynek helye folyton eltolódik, mindig odébb mozdul, ahogy a zene struktúrája realizálódik a linearításban. A techno zenékben (de nem kizárólag azokban) ezek a fogalmak különös erővel jelentkeznek egy olyan sajátos jelenség kapcsán, mint a keverőasztalon éppen forgó lemez visszahúzása, vagyis az úgynevezett scratch. Sajátos jelenséggel állunk itt szemben: a felvétel maga egy hangszer. A DJ egy különleges előadó, aki a felvételekkel és azokon játszik. Itt le kell számolni azzal az elképzeléssel, hogy a felvétel egy másodlagos jelölője egy elsődleges tapasztalatnak, az élő előadásnak. A mai elektronikus milióban a DJ az hangos térkép birtokosa. A remixben a szerző és a mixer egyszerre szerepel egy olyan egyensúlyban, mely az adott technikai körülményeknek köszönhetően a jelenlegi dinamikus valóság leképezése is.

A lemez visszahúzása egyrészt szünet, megállás, mely a linearitást megtöri és fragmentálja a struktúrát. Amennyiben a linearitás felől tekintjük, a scratch valóban destruktív elemként, pusztán a zene folyamatát megszakító zörejeknek tűnik. A zaj azonban nem más, mint a világ hangos megnyilvánulása: a zene zajjá alakítása és a zaj zenei felhasználása teljesen ismerős eljárás. A zaj a spontaneitás különleges érzetét kelti a zenében, és az „ott-lét” hatását hordozza, így egyedülálló kapcsolatot tart fenn a valósággal, így a zaj a jelenlét különleges jelölője lesz, ahogy a zenében, mint nem zenei elem szerepet kap. A kortárs társadalom hangtérképének lenyomataként értelmezhetjük a techno, house, ambient zenében megjelenő zajt. A zene és a zaj keverése éppen ezért egyszerre radikális és szükséges, sőt banális aktus. Az ilyen típusú zene befogadása a korábbi zenetörténelemben elképzelhetetlen és ismeretlen környezetben történik. A zenének és a mindennapi élet hangjainak folyamatos összekapcsolása szélsőséges hangeffektusok tolerálását követeli meg, melyek zeneként interpretálódnak a hallgatásban. Az ilyen hangélmény aztán a kortárs társadalmi létre való utaltságán keresztül kétszeres hatást fejt ki, amikor zeneként értelmeződik. A zene nem pusztán a hang megtisztítása, hanem szándékos reinterpretáció, rendszerezése és kodifikálása bizonyos hangoknak.

A zaj a stúdió-minőség és következésképpen a tökéletesség, a kifinomultság antitézisét jeleníti meg. Ugyanakkor minden zene zaj, a különbség pusztán abban áll, hogy a zene eltávolodott a valóságtól, illetve a realitáshoz nem kapcsolódó alternatív jelöltet generál, mely nem is tételeződik valóságként. A zaj ezzel szemben rendelkezik azzal a sajátossággal, hogy stresszt, félelmet, riadalmat okozzon, ugyanakkor a zaj figyelemfelkeltő elem, mely tudatosságra figyelmeztet, és ennyiben jelentésszerű elem. Szubtextuális jelentést hordoz, melyet a hallgató nem tud kikerülni. Mint az emberi tevékenység mellékterméke, a zaj sokat árul el magunkról és az időről, melyben élünk. A zaj a társadalmi dinamizmus megtestesítője, rögzített formájában pedig szimulákrum, hiszen leválasztódik a dinamizmusról, és megváltoztatja jelentését, amikor bekerül a műbe. A szünetek pillanatai ugyanolyan drámaiak, mint a hangos zenéi. A csönd tudatosságát az adja meg, hogy abban a pillanatban csak hallgatók vannak.

A pop és a technológiai kultúra különböző hullámai támadást jelentenek a lineáris olvasat ellen, amennyiben ezekre a felszín hiperaktív stimulációja jellemző. A fragmentáció jelentőségét hangsúlyozza a zene samplerezése, a digitális vagy analóg kapcsolása, a szerkesztés, integrálás és torzítás. A fragmentum felidézti és megmutatja eredetének körülményeit anélkül azonban, hogy valamilyen analógia segítségével visszazuhanna vagy megmaradna ezek között a körülmények

között. A szerző szelekciós eljárása és a hallgató asszociatív interpretációja a referenciák cirkulációjának és rekombinációjának kedvez sokkal inkább, mint a jelentés megkötésének, és kifejezetten utalnak a koherens jelentések tudatos létrehozására, mint aktív és nem természetes folyamatra. A technóban a hangsúly a samplerek nyugodt, nem töredezett ismétlésén van.

Felmerül a kérdés, hogy a scratch illetve a sampler ismétlése nem éppen az az elem-e, mely valamiképpen alapvetően strukturálja a repetitív zenét, illetve nem közvetlen tünete-e a repetíciónak. Tanulmányom fő állítása, hogy bár metaforikusan, de a scratch értelmezhető a repetitív zenék önreflexiójaként, olyan metaelemként, mely több szempontból is centrálisnak tekinthető az ilyen zenék metastruktúrájában. Természetesen nem azt állítom, hogy ez egy olyan tudatosan alkalmazott struktúraszervező elem, mely nélkül az ismétlés nem funkcionálhatna, és azt sem gondolom, hogy a befogadók minden esetben és tudatosan társítanak jelentéseket akkor, amikor a repetitív zenékről beszélünk. Ebben a tanulmányban nem az ilyen jellegű zene szociológiáját próbálom feltárni - noha ez is érdekes vállalkozásnak tűnhet - hanem sokkal inkább elméleti keretet próbálok javasolni a populáris kultúra eme jelenségének kritikai vizsgálatához.

Maga a jelentéstulajdonítás persze mindig interakció terméke és mint ilyen, szociális tevékenység, melyben azonban, és ez fontosnak látszik, a közösségi megértés bázisa minden esetben az egyéni kezdeményezés. Amint arra sokan rámutattak, a fogyasztás nem kizárólag vásárlás, és a tömegkultúra a legkevésbé sem egyenlő a kultúra hiányával. Itt nem kívánok esztétikai, humanista olvasatot nyújtani, a leírandó jelenségek illetően értékelése messze kívül esik e szöveg keretein, mivel aligha rendelkezhetünk olyan külső rálátással, melyből egy ilyen nagyravágyó terv megvalósíthatónak tűnik.

Értelmezésem szerint a scratch önreflexió, melynek alkalmazása lényegében a repetíció szolgálatában áll olyan értelemben, hogy az ismétlés lehetőségét állítja. Éppen ezért a scratch nem elengedhetetlen eleme az ismétlésnek, hanem annak túlhajtása, mely már másik minőséget jelent. Strukturális szempontból ugyanis fontos kérdésként vetődik fel, hogy voltaképpen mi is az, ami hiányként jelentkezik akkor, amikor a scratch jelenségével találkozunk adott zeneműben. Történeti szempontból vizsgálva a legérdekesebb váltás a scratch történetében a rögzítéshez és a reprodukcióhoz kapcsolódik. Míg ugyanis az élő előadásban a scratch eredetileg minden bizonnyal magának a zenének a megszakítása, addig a hip-hop, trip-hop és techno zenékben általában bizonyos előre felvett samplerek visszarántását jelenti. Ennek fontosságát az adja meg, hogy így válik nyilvánvalóvá, a scratch része a zenének, és nem annyira a zene hiánya vagy ellentéte (lévén külsődleges elem, zaj), hanem struktúraalkotó rész, funkció.

A scratch lényegében intertextus, mely önmagában jelenti az ismétlést, mindig már ismétlés, eredetében sohasem szerepel, különben eredendő intertextuális jellege foszlana semmivé. Beemelése a zene struktúrájába tehát voltaképpen idézés, utalás (és időzés), és ez még akkor is igaznak tűnik, amikor a samplerben ismételt minta nem máshonnan vett idézet, hanem „eredeti” anyag, az adott zenemű része. Az ismétlés ebben az esetben olyan eltávolító, elidegenítő eszköz is, mely idézett szöveggé, „másikká” alakítja a mintát, miközben beemeli a szöveg/zene terébe. A scratchek között így nem annyira eredetük, mint inkább felhasználásuk módja alapján lehet különbséget tenni. Ezzel egyébként megint ahhoz a sokat feszegetett problémához érkeztünk, hogy ti. a populáris kultúrának nem szövegei/zenéi stb. vannak, hanem technikái, melyekkel bizonyos szövegeket olvas, zenéket hallgat stb. A sampler ismétlése mindig írás, beleírása a mintának a zenedarabba. A scratch ennek a folyamatnak, a beleírásnak a jelölt túlhajtása, (nem) tudatos önreflexív felhangja.

Ami a scratchben megszólal, az nem szünet, hiszen a sampler eredetileg soha sincs ott, mivel az nem hely, hanem mindig a másik, egy funkció, az elidegenített- inkorporált elem. Ami a scratchben megszólal, az tulajdonképpen egy pillanatnyi hiány, kiesés, de egyben hang is, mégpedig a sampler visszafelé lejátszva, jóllehet ez szinte sohasem kivehető, hiszen mindez túl gyorsan történik meg. A scratch így egy ígéret, melyet a sampler mint az ígéret beváltása követ.

Felmerül a kérdés, hogyha a struktúra hely tekintetében nélkülözi a középpontot, akkor vajon mi az az erő, melyet mint struktúraszervező elvet megnevezhetünk. Valamilyen szinten itt ismét az

identitás kérdéséhez érkeztünk, vagyis az ugyanaz, és mégis más fogalmához. Itt a könnyebbség és a szemléletesség (no meg a metaforikusság) kedvéért visszatérnek a metastruktúra fogalmához. Ez ugyanis úgy tűnik, pontosan írja le azt, ahogy a techno zenék jelentős része megszerkesztődik. A kezdés és a befejezés a legérdekesebb ebből a szempontból, amennyiben ezek az adott darab megírásának metaforáiként működnek. A kezdés a kialakulás, a megírás és a megszerkesztés helye és megvalósulása is. A techno darabok túlnyomó része expliciten tematizálja saját keletkezéstörténetét azzal, ahogy bemutatja az egyes sávok (dobok, basszus, lead) beállítását, megszólalását. A szám voltaképpen azt a látszatot kelti, mintha mindig éppen akkor íródna, keletkezne, amikor maga megszólal. A nem előadott, hanem előkomponált zene gondolata furcsán hathat akkor, ha a zenét úgy képzeljük el, mint az előadásban létrejövő valamit. Itt a felvétel maga a tapasztalat, a jelenség, a felvételben élő zene elképzelése viszont magával hozza a kompozíciós processzus radikális újraértelmezését. Itt a látszaton van a hangsúly, a darab úgy szólal meg, mintha a szerző (DJ) éppen „most” keverné ki a pulton, és élőben hallgatná a befogadó. Ez természetesen nem így van, a felvétel megismételhetősége ezt azonnal bebizonyítja, a látszat mégis ez, ami egy gondolati folyamat végeredményeként, egyfajta metastruktúráként jelentkezik a lejátszásban. Talán nem jogosulatlan itt Jameson „felszín” fogalmát előhozni, melyhez irodalmi párhuzamnak kívánkozik Barthes vagy Barthelme metafikciója, a techno zenei metastruktúrája azonban talán annyiban alapvetőbbnek tűnik, hogy míg a szöveg meta-jellegzetességei legtöbbször olyan makrostrukturális elemekre utalnak, mint amilyen a műfaj, vagy valamilyen jelentésszint, addig ezekben a repetitív zenékben mikrostrukturális elemekre történő referenciaként szolgálnak, mint amilyen egy szólam, ritmus vagy motívum.

A sokszoros fragmentumokból és szaggatott allúziókból álló mű befogadása tudatosítja a hallgató identitásának kérdésességét, illetve állítja az identitás szükségességét az interpretációs folyamatban. A zenei szövet felszínének stimulációja a befogadástól megköveteli a felszínre fordított fokozott figyelmet, miközben mindig behozza a sampler eredetének kérdését. A gyorsaság, mint igény ugyancsak a befogadói oldalról jelentkezik. Mivel az információ közlés domináns formái egyszerre több érzék foglalkoztatásával igen nagy keresztmetszetben képesek adatot közölni, a pusztán nyelvi közlésnek új stratégiák után kell néznie, ha gyorsaságban is versenyre akar kelni a multimediális technikákkal. Angela McRobbie szerint a különböző művészeti ágakban fokozott érzékenység mutatkozik a felszín, a látható jelentés iránt. Ezt jelenti a posztmodern mélység nélkülsége (depthlessness). A jelentés a szövegben van, a kultúrtermékben, mindenki számára nyilvánvalóan, mindenféle elitista kendőzöttségtől mentesen, ismerősen, valami sohasem létezett eredeti másolataként; ezzel együtt az ilyen szöveg az ironikus olvasat lehetőségét fenntartva visszautasítja a komoly kritikai attitűd megnyilvánulásait. McRobbie a játékosság fogalmát használja, ezzel jellemzi a posztmodern kultúrtermék fő diszpozícióját, és maga is egy ilyen attitűddel próbál közelíteni. Olyannal, melyet a kritika tárgya megkíván, újraértelmezve ezzel a trivialis fogalmát. Míg azonban Jameson szerint ez a felszínesség a posztindusztriális kapitalizmus terméke, melyre az ötlettelenség jellemző, McRobbie megpróbálja érzékeltetni, hogy a posztindusztriális társadalom bizonyos rétegei (elsősorban a fiatalok) hogyan építik fel saját kulturális szférájukat a látvány és a látszás politikájának keretein belül. Szerinte a felszínesség nem feltétlenül jelenti a kultúra kiüresedését, vagy a jelentés nélkülség és az értéktelenség uralmát. A trivialis értelmezésének meg kell haladnia a befogadás szemiotikai szintjét. A posztmodern „szöveg” arra ad lehetőséget, hogy a kritika a jelentés keresésétől a különböző kulturális formák és képek közti játék felé fordulhasson. Az oda-visszautalások gyorsasága a kritikai módszerek gyorsítását kívánja meg. McRobbie szerint a kultúra működésének teoretizálásával és a kultúrafogyasztás társadalmi gyakorlatának feltérképezésével érthetjük meg, hogy mi módon generál jelentést az üdítő- vagy a zenekarnév; ez a technika ugyanis talán különbözik attól, amit a modern nagy alkotásai alkalmaztak, de jelentőségben nem marad el utóbbi mögött. Laclau rámutat a különböző társadalmi csoportok (kor, nem, osztály, nemzetiség, etnikum) „radikális inkommerzuabilitására”, és amellet érvel, hogy ezek egysége nem is valósulhat meg olyan véletlenszerű struktúrákon kívül, mint pl. a közös olvasmány-, film- vagy zenei élmény. Ahogy arra McRobbie is utal, saját befogadói tapasztalatom is az, hogy a posztmodern kultúrtermék megértése mindig komparatív módszert kíván

meg, amennyiben az ilyen értelmezésnek afelé kell fordulnia, ahogy a képek, hangok egymáshoz kapcsolódnak, egymásra utalnak. A szemiotológus egyirányú figyelmét fel kell váltania a fragmentált, megszakított tekintetek sokaságának. Ez azt jelenti, hogy a posztmodern kultúra termékeit nem a már meglévő és modernista kritériumok alapján felállított kánonokba kell besorolni, és sajátosságait nem modernista elvárások alapján kell leírni, hanem a kultúr-analízis fogalomtárát kell alkalmassá tenni a felgyorsult és gyakran triviális, mindennapos, de azért még létező jelkapcsolatok deskripciójára. Márpedig a mindennaposság a vizsgált zenék közönsége számára a populáris kultúrát jelenti. Huyssen szerint a pop volt az a közeg, melyben a posztmodern először alakot öltött, és a posztmodern azóta is a tömegkultúrán nyugszik. Az elmélet egyszerűen felkészületlen a pop teoretizálására, és persze nem is mutat nagy érdeklődést a kérdés iránt, mivel a pop sohasem korlátozódott egy diszkrét diskurzusra, hanem egymástól igen különböző médiumok lehetőségeit használja ki, összekapcsolva ezek jelölési sorait egymással. A kultúrkritika számára ez a terület mindig határvidéknek bizonyult, mivel vizsgálatát némi lenézéssel gyakran utalták a szociológia tárgykörébe. Miközben sok kritikus érvel amellett, hogy a külső valóság nem más, mint további szövegek csoportja, ahogy az a nyelvi univerzalizmus elméletéből következik, valójában alapvetően érdektelennek tartják, hogy az olvasókat, fogyasztókat, nézőket érintő kérdésekkel foglalkozzanak. Hebdige úgy vélekedik, hogy a mindennapi dolgok (tárgyak) ugyanolyan vizsgálatot igényelnek, mint a jelek, és a jelentés hasonló struktúráival rendelkeznek, mint utóbbiak. A szubkultúra elemzésekor olyan aspektusokat vesz figyelembe, mint a zene, az irodalom, a stílus, a ruha vagy az attitűd. Világos persze, hogy egy ilyen vizsgálatnak az anyag olyan bőségével kell szembenéznie, melyet a legátfogóbb komparatív vizsgálat sem tud egykönnyen kezelni. Jameson elképzelése a szubjektivitás haláláról és a szociális skizofrénia terjedéséről részben ebből az átláthatatlan borgesi térképképzetből származtatható. McRobbie szerint a jelen kulturális valósága - melyet a pop, a divat, a film stb. határoz meg - tökéletesen heterogén. A posztmodern olyan megosztott és részleges diskurzusokból áll össze, melyek lefedése megkívánja egymástól egészen különböző szótárak használatát. Norris a fragmentációt vizsgálva úgy vélekedik, hogy a posztmodern annak a hosszú intellektuális kísérletezési sornak a végén áll, mely Saussure-től a pszichoanalízisen és a posztstrukturalizmuson keresztül Baudrillardig tart. Norris szerint a fragmentáció az egységes szubjektum képzetével való totális szakítást jelenti, mely a kultúrába is beleíródik. Ez a Jameson elméletében a csönd és a skizofrénia alapja, McRobbie szerint inkább a posztmodern megszólalás elméleti kiindulópontja, és önmagában nem esztétikai kategória. A termékek önértéküktől egészen független szimbolikus értékeket nyernek, és az adott szubkultúra értelmezői, fogyasztói számára ebben az értékben vesznek részt a jelölésben. Természetesen nem könnyű egy olyan szubkultúrát leírni, mint amilyen a '90-es évek fiatalságáé. Ennek egyik oka, hogy még egy olyan relatíve jól definiálható kategória, mint a „fiatal” sem tekinthető homogénnek, mivel az más szempontok alapján etnikai, nemi és más részcsoportokra bomlik.

A másik ok az, hogy a fiatalságot nem a kultúra befogadjaként, hanem alkotójaként és létrehozójaként kell vizsgálni. A fiatalok szubkultúráinak termékei szimbolikus módon olyannyira túlkódoltak, hogy önmagukban reprezentálhatnak bizonyos történelmi pillanatokot vagy generációs tapasztalatot; így beszélhetünk pl. rave vagy techno generációról. Ez nem jelenti azt, hogy létezik valamiféle közös „fiatal tapasztalat”, inkább azt, hogy van a fiatalok szubjektivitásának egy sokféle, megosztott kontextusa, melyben az ilyen fogalmak értelmet nyernek. A teoretikusok különböző terminusokkal próbálják leírni a huszadik századvégi fiatal generációk kultúráját. Dumit a technokultúra kifejezéssel próbálkozik, ami azonban gyakran felcserélhetőnek tűnik a posztmodern kultúra terminussal. A kultúrát technológiának tekinti, melynek alapja az egyes szubkultúrák közti gyors jelkapcsolat lehet.

Dolgozatomat azzal a sokat hangoztatott felvetéssel zárom, hogy mindezek alapján úgy tűnik, egy új és nyitott esztétikára van szükség, hogy le tudjuk írni a még nem rögzült, nem szterotipizált művészeti formákat. Ennek az esztétikának elméleti igényességgel és gyakorlati haszonnal számot kell tudnia adni a tárgyalt kulturális jelenségekre jellemző sokszoros kapcsolatokról, a fragmentáltságról és a felszíneességről, valamint az ismétlés strukturális és szemiotikai értékéről.

Felhasznált irodalom

- Brooks, Peter. Freud's Masterplot A Model for Narrative. In.: Brooks, Peter: Reading for The Plot, A. A. Knopf, 1984. 90-112.
- Dumit, Joseph. Techonculture: Another, More Material Name for Postmodern Culture? In.: Postmodern Culture. 1992/1. V2. N2.
- Hebdie, D. Subculture: The Meaning of Style. Methuen, London, 1979.
- Huyssen, A. Mapping The Postmodern. In: New German Critique. 1984. V33. 5-52.
- Jameson, Frederic. Postmodernism, or, The Culrural Logic of Late Capitalism. Duke Universiry Press, New York, 1991.
- Laclau, Ernesto. Reflections on the New Revolutions of Our Times. Verso, London. 1991.
- McRobbie, Angela. Postmodernism and Popular Culture. Routledge, New York, 1994.

Haász János

Már az újbaloldal sem a régi

Szocializmus¹ az elengedhetetlen paradigmaváltás útján

Merre tovább? - alapvető hibát követtek el a századfordulón a liberális politikusok és politikai gondolkodók akkor, amikor ezt a kérdést elmulasztották fölteni maguknak. Ez a hiba a liberalizmus halálát okozta - legalábbis, ha a szigorú értelemben vett „politika” kifejezésen belül gondolkodunk és a liberalizmus „vegytiszta” formájára gondolunk. A szabadelvűség ugyanis a 19. század politikája volt, az általa kitűzött célokat a múlt század második felében s e század első évtizedeiben a legtöbb fejlett társadalomban megvalósították (ahol nem, ott meg sem honosodott ez az eszmerendszer vagy a célokat a mai napig sem érték el). Új célok megfogalmazása híján azóta a liberális politika feloldódni látszik a szocialista-szociáldemokrata és a keresztény-konzervatív pólus között. Ezzel egyidejűleg a liberális politikai és társadalomfilozófia, az aktuálpolitikától elvonatkoztatott ideológia vagy eszmeiség ugyancsak az önértelmezés zavarával küzd, s belső feszültségei miatt koherens eszmerendszerré képtelen összeállni. Jól példázta ezt az elmúlt évek balkáni háborúival kapcsolatos „zavarodottság” a szabadelvűek táborán belül, „galambok” és „héjak”; a „mindenáron béke”-párti és az „igazságos háború”-párti gondolkodók szembenállása².

A szocialista értelmiségnek mind ez ideig nem kellett hasonló dilemmával küzdenie. Pontosabban egyszer igencsak kellett: amikor az ötvenes években a nyugat-európai demokráciákban tevékenykedő baloldali pártoknak választaniuk kellett a sztálini és a bernsteini „demokrata” (nem demokratikus) szocializmus között. Ám az a dilemma jellegét tekintve más volt: nem a megvalósult paradigmán belül elért eredmények utáni továbblépés lehetőségeiről szóló gyakorlati vitáról beszélhetünk, hanem egy olyan döntésről, amelynek tétje a baloldali pártok parlamentáris „szalonképessége” volt. Addig ugyanis a szocializmus megvalósult formájában csak a Szovjetunióban volt tartósan megfigyelhető - illetve ekkorra kezdtek kialakulni a kelet-közép-európai államszocialista diktatúrák -, s ezzel mintegy szemben állva kellett kialakítani a nyugat-európai „demokrata” szocializmust. A válaszúton persze Nyugaton sem mindenki ebben az irányban indult el (elég legyen csak a francia moszkovita kommunista pártra és a köré csoportosuló értelmiségi bázisra vagy az olasz kommunistákra utalni), de ez egy másik történet. A lényeg az, hogy bár a baloldaliság szempontjából fontos volt ez a vita is, jellege miatt számunkra most

1 Mely kifejezés alatt itt is, az írás későbbi részeiben is egyszerre értem a nem-marxi szocializmust, az észak-amerikai baloldali liberalizmust, a brit munkáspártiságot és a nyugat-európai szociáldemokráciát.

2 Ha kicsit boncolgatni akarnánk ezt a liberális értelmiséget megosztó dilemmát, alighanem a politikában tapasztalható belső szembenállás analógiájára találunk.

lényegtelennek mondható. A „hogyan tovább?” kérdése ugyanis nézőpontunktól akkortól válik izgalmassá, amikor már az eszme alapján elért politikai eredményekről van szó; és még inkább: az ezt követő válságról van szó.

Századunk utolsó évtizedére ugyanis a konkrét gyakorlatban is megmutatkozott az, ami az elmélet talaján állva tudható volt: az alternatívák közül a szocializmusnak van létjogosultsága a kommunisztikus államszocialista elképzelésekkel szemben. Sőt: a huszadik század a szocializmus évszázada volt - abban az értelemben legalábbis, ahogyan a tizenkilencedik a liberalizmusé. A lassan magunk mögött maradó évszázadban ugyanis a fejlett demokráciák megvalósították ennek a gondolatrendszernek a legfontosabb elképzeléseit: megszületett a jóléti állam. Mondhatnánk, hogy ezzel a szocializmus „hivatása” is befejeződött - a liberalizmus példája alapján igaznak is tűnhetne ez az állítás -, ám a kép korántsem ilyen egyszerű.

A liberalizmus ugyanis a modern társadalmakban immár alapköül szolgáló eredményeket valósított meg (általános választójog, politikai esélyegyenlőség, alkotmányosság, demokratikus politikai berendezkedés megvalósítása stb.). Másként fogalmazva: a szabadelvűség úgy érte el célját, hogy későbbi korrekcióihoz már nem volt szükség rá. Azonban a jóléti társadalmakról hamarosan kiderült, hogy az ezzel kapcsolatos elképzelések a gyakorlatban tökéletesen nem megvalósíthatók, így a jóléti társadalmak időről időre súlyos belső válságot élnek át. Ezek a válságok nem korrigálhatók a szocializmus szellemisége nélkül - ma még legalábbis.

Ha tehát arra a kérdésre igyekszünk választ találni, hogy merre tovább szocializmus, akkor legkézenfekvőbbnek az a válasz tűnik - s a legtöbb szociáldemokrata, nagyon sok elméleti és gyakorlati szakember, ideológus és politikus egyaránt ezt vélik helyén-valónak³ -, hogy az eddig elért eredmények finomításának útján, a kivívott szociális jogosítványok védelmének az útján kell haladniuk. A szociális állam lebontása ugyanis - annak túlzott „drágasága” miatt - kedvelt programja a jobboldali pártoknak, valamint pártsemlegesen valamennyi pénzügyminiszternek, így az új Európában is várhatóan a szociálpolitika lesz az az ágazat, amely a legtöbb konfliktust ígéri.

A másik adekvátnak, magától értetődőnek tűnő válasz az, hogy az eddig elért eredmények továbbvitelén kell fáradoznia a jövő század szociáldemokráciájának - ezt a nézetet gyakran egyébiránt nem is a szociáldemokraták hangoztatják legerősebben, hanem más újbaloldali gondolkodók. Első hallásra ez szintén elfogadható érvnek tűnik, hiszen - hogy ismét párhuzamot vonjunk a liberalizmus eredményeivel - a szocializmus vívmányai nem befejezettek, jellegüknél fogva soha nem is lehetnek azok (hozzátéve ismételten persze, hogy finomabb korrekciókat a liberalizmus eredményei is igényelnek). A jóléti állam ugyanis csak egy keret, amit különböző módon lehet megtölteni - példa erre valamennyi jóléti társadalom, s az egyes társadalmakon belül mutatkozó eltérések. Egyfajta „szociális megújulást” követelnek a baloldali eszme baloldali kritikusai - akiket átfogóan újbaloldaliaknak is szokás nevezni -, s eddig úgy tűnhetett, növekvő sikerrel.

A baloldali pártok körében ugyanis az elmúlt időkben nagy divatja lett a társadalmi vagy szociális charták készítésének. Olykor még azokban az országokban is készülnek ilyen (vita)anyagok, amelyekben aktuálisan éppen szocialista-szociáldemokrata párt van kormányon - sőt, ezekben különös aktív az ilyen jellegű tevékenység, gondoljunk csak Németországra, Angliára vagy az európai szemmel baloldalinak mondható Clinton vezette Egyesült Államokra. Németországot külön meg kell említeni, hiszen itt a baloldali értelmiség - a francia példához hasonlóan - folyamatosan igyekszik karbantartani a szociáldemokrata politikusok „szellemi erőnlétét”.

Ezeknek a szellemi tréningeknek és az ezek adalékául szolgáló értelmiségi produktumoknak azonban legtöbbször van egy alapvető hibájuk: képtelenek kilépni a hagyományos szociáldemokrata gondolatkörből. A baloldali és legtöbbször még az újbaloldali gondolkodók sem tudnak elrugaszkodni arról a szemléleti alapról, amely a szociáldemokrata gondolkodást annak kezdetei óta jellemzi - holott a társadalom szerkezete és felépítése az elmúlt évtizedekben jócskán átalakult; éppen azért, hogy a gazdaság mind erőteljesebben benyomul a politikába. Ez a „benyomulás” viszont egy alapvető aszinkronitást hoz létre ezekben a modern államokban: a vezető politikai

---

3 Főként a hagyományos baloldali értékeket valló, „rég generációs” pártértelmiségiek és pártpolitikusok körében elterjedt ez a felfogás.

ideológia háttere és az általa képviselt gazdaságpolitika között akkora szakadék tátong, amely a kormányzati munka hatékonyságát veszélyezteti: a legtöbb esetben a kormányzó baloldali párt neokonzervatívnak minősíthető, monetarista szemléletű pénzügypolitikát kénytelen megvalósítani (emiatt is érzékelhető volt, hogy az 1970-es és '80-as években komoly defenzívába szorult a baloldaliság szinte egész Európában).

Ha kicsit sarkítva akarnánk fogalmazni, különösebb torzítás nélkül azt is mondhatnánk, hogy a szociáldemokraták a mai napig nem vesznek tudomást ezekről az aszinkron jelenségekről, és osztálytársadalmak egészéként látják a világot. Ami, ha bizonyos szemszögből közelítve részben igaznak is mondható⁴, ebben az esetben abszolút hiába-való megközelítés. A politikai ideológiák - és általában: az ideológiák, a posztmateriális értékek - vonatkozásában a huszadik század végére a fejlett államokban egységes társadalmak jöttek létre. A legtöbb politikai ideológia a társadalom majd' minden szociológiai rétegéből számít támogatásra - a gyakorlati politika nyelvére lefordítva: szavazatokra a választások során : a hagyományos értelemben vett munkások között éppúgy vannak jobboldali szavazók, mint ahogyan van egy szociálisan érzékenyebb, baloldali beállítottságú munkaadói réteg is, főként a nem tradicionális, nagy ipari családok sarjai. A kisvállalkozói, a közalkalmazotti-köztisztviselői vagy az értelmiségi réteg nem kevésbé megosztott, a komplex társadalmak így komplex ideológiákat is megkövetelnek. A komplex ideológiáknak pedig általános, a társadalom egészére vonatkozó értékeket is meg kell nevezniük; közösségi értékeket kell teremteniük, mely értékek - illetve az azok elérése, megvalósítása iránti vágy - motiváló tényezők lehetnek a társadalom bármely tagja számára. A szocializmus egyelőre ezen a téren áll „vesztésre” a jobboldali és a „nejobboldali” gondolkodókkal, gondolatokkal szemben: komplex ideológia helyett változatlanul csak szegmentáris, „osztálytársadalmi” teóriákat tud produkálni.

Amíg a keresztényi, illetve konzervatív ideológiák „kitermelték” és zászlajukra tűzték azokat az értékeket, amelyek kis túlzással osztálytársadalmi is minősíthetők, a baloldali ideológiák ilyen generatív értékeket mindeddig nem fogalmaztak meg. A huszadik századvégi szociáldemokrata gondolkodásmód emiatt mélységeiben alig különbözik a tizenkilencedik századvégi szocialista gondolkodásmódtól. Az eddigi út folytatásának, az eddig elért eredmények finom korrigálásának, valamint a megkezdett úton való továbbhaladásnak, az elért (többségében szociális) jogok szélesítésének a programja semmiféle gondolkodásbeli megújulást nem mutat - nemhogy az ötvenes, a tízes évek szocialista gondolkodásmódjához képest sem.

A baloldal - és ebbe a tradicionális szocialista pártok mezőnyébe beleszürkült újbaloldali szervezetek is beleértendőek - radikális megújulása csak egy paradigmaváltás révén képzelhető el. A baloldaliaknak el kell felejtetniük, hogy a megújulás a meglévő eredmények továbbvitelével egyenlő; ez a legmakacsabb konzervatívok számára is meghaladott nézet lett mára. Új szemlélettel új, osztálytársadalmi értékeket kell képviselni a „neomodern” baloldalnak, a neomodern szocializmusnak, másként nem léphet fel a komplex ideológiateremtés igényével. A szocializmus egy elkerülhetetlen paradigmaváltás előtt áll, létjogosultságát kérdőjelezi meg, ha ez nem következik be⁵.

Nagyon komoly kérdés lehet persze az, hogy minek a talaján állva és milyen irányba „rugaszkodva” vágjanak neki ennek a paradigmaváltásnak. Ugyancsak jelentős kérdés az is, hogy meddig lehet ilyenkor magával vinnie az elméletalkotónak elődei örökségét, illetve meddig kell magával vinnie azokat. A radikális változtatással a neóújbaloldal⁶ baloldali jellege veszhet el, a túlzottan kis mértékű szemléleti megújulás pedig a valós paradigmaváltás elmaradásának veszélyével fenyeget.

A szociáldemokráciát és összességében a baloldali gondolkodást ért kihívásokra ennek ellenére már megszülettek az első válaszkísérletek. Némi meglepetésre az első és ezáltal úttörőnek számító

4 Elég legyen itt csak Pierre Bourdieu szimbolikustöke-elméleteire és az elméletekből az osztálytársadalom hívei által levonható konzekvenciákra gondolni.

5 Kérdezhetnénk persze, mi lesz, ha a szocializmus-szociáldemokrácia nem tud megújulni és elveszíti létjogosultságát. Nos, valószínűleg hasonló sorsra juthat, mint jutott száz éve a liberalizmus. Arról azonban ezen írás kereteit bőven meghaladó vitát lehetne folytatni, mi következhet a szocializmus után, a szocializmus helyett.

6 Az angol nyelvű szakirodalom ugyan a third way, vagyis a harmadik út kifejezést használja, ám ennek magyar politika- és kultúrtörténeti hagyományai miatt én a neóújbaloldali kifejezéssel élek.

ilyen jellegű munkák⁷ angol nyelvterületen születtek meg (holott az angol politikai élet történetileg sokkal kevésbé volt átideologizálva, mint a kontinentális). Ráadásul Nagy-Britannia miniszterelnöke jelenleg éppen a munkáspárti Tony Blair, ami még inkább érthetlenné tenné azt, miért éppen ott és ma kell a szociáldemokrácia megújítását kiemelt kérdésként kezelni. Különösen akkor, ha. figyelembe vesszük Giddens könyvének egyik tételét: a politikában a leggyakrabban igaz az a kijelentés, hogy „az elmélet a gyakorlat mögött kullog”.

A neoújbaloldal elméletét megalapozó szerzők egyaránt a politikaelmélet klasszikus tanítása szerint történeti áttekintéssel kezdik kötetüket. Ám amíg Wright összességében igen nagy teret szentel a „régik” szocializmus(ok)nak - értelemszerűen az új dacára -, addig Giddens munkájának középpontjában már sokkal inkább a „harmadikutás”, Wright által is említett problémák elemzése kerül a középpontba. Wright tehát lényegében Giddens „előénekesének” nevezhető: amíg ő csak érintőlegesen foglalkozik a szocializmus megújulásának általános problematikájával - azt is mondhatnánk, csak felveti a problémát, jelzesszerűen vázolja, mely pontokon kell a baloldalnak megújulnia -, addig Giddens arra tesz kísérletet, hogy ennek a megújulási kényszernek a következményeit is következetesen végiggondolja.

Abban viszont azonos tematikát követ a két szerző, hogy mindkettejük figyelmét elsősorban a brit Munkáspárt jövőképe elemzése köti le, s ebből próbálnak általánosítani. Szerencsére a Munkáspárt - a brit politikai és pártrendszer sajátosságai ellenére - bír olyan jelentőséggel a szocialista táboron belül, hogy a szerzők gondolatmenetét átfogó értelmezési keretbe helyezve kapunk némi képet egyfajta paradigmaváltási lehetőségéről. A neoszocializmus kialakításának persze ez csak egyfajta elméleti váza, az ideológiaalkotó politikusok erre a vázra igen sokféleképpen építhetik rá az teóriák szövetét.

Anthony Giddens azonban már le is ült ehhez a „szövegéhez”. Könyvében felvázolta az ezredforduló öt, általa legfontosabbnak vélt kihívását. Szerinte ezek az alábbiak: globalizáció, individualizmus, jobboldal-baloldal elkülönülése, az állam politikai szerepvállalása és az ökológiai kérdések. Ezekre a giddensi megfogalmazással élve „dilemmákra” kell választ találnia az új kor új ideológiáinak - természetesen nemcsak a szociáldemokráciának, hanem a többi ideológiának is (persze azok értelemszerűen más-más választ adnának ugyanazon kérdésekre). Ezek a kihívások, ezekre kell a szerzők szerint a nyolcvanas-kilencvenes évek uralkodó, konzervatív hangvételű „neoliberális” eszméivel szemben alternatív megoldásokat, új szemléletű válaszokat találni. Mielőtt azonban ezt a tematikus, sok szempontból roppant gyakorlatiasnak és rendszerezettnek mondható megközelítést taglalnánk, röviden tekintsük át az átfogóbb és bizonyos szemszögből elméletibb munkát, Wright könyvét!

A szerző - annak rövid áttekintése után, hogy milyen jövőképe volt a szocializmuson belüli egyes ideológiáknak - egyik lehetséges megközelítésben a posztmodernből eredezteti a szocializmus jövőképét. Ez kiindulási pontnak kétségkívül csalogató: általános emberi érzéseket jelez egyfelől, közösségorientációs jellegű másfelől. A közösség - ez a szocializmus alapvető értéke a liberális individuum, az ezredfordulóra, a posztmodern korára individuális létből magányos létére asszociáló individuum ellenében. Mivel a paradigmaváltás alapvetése, hogy az ideológia értékeit, a régi értékeket az új és megváltozott társadalmi rendhez kell igazítani, „kapóra jön” a posztmodern. Az individuum elidegenedett önmagától és elvesztette hitét a társadalom nagy és tradicionalista „intézményeiben”. A közösséget a posztmodern ember számára nem a régi közösségek jelentik, ezek éppúgy devalválódtak, mint maga az egyén. Valami új, valami más közösség kell az elidegenedés miatt embert kereső embernek. Nem véletlen, hogy az egyházi hívek számán belül drasztikus mértékben nő a kiségyházak tagjainak száma, hogy a keleti filozófiák népszerűsége nyugaton a hippikor óta nem látott népszerűségnek örvend, hogy a különféle parajelenségek iránt soha nem látott az érdeklődés. A régi igazságokról kiderült, hogy hazugságok. A politikai igazságokról éppúgy, mint az erkölcsiokről vagy - nem kevés esetben - a tudományosokról.

---

7 Két olyan kötetéről van itt szó, amelyekre a továbbiakban gyakorta fogok hivatkozni: Anthony Giddens: *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*; magyarul megjelent *A harmadik út* címen 1999-ben az Agóra Marketing Kft. kiadásában. A másik kötet Tony Wright *Régi és új szocializmusok* című kötete, ezt a Napvilág Kiadó jelentette meg, ugyancsak 1999-ben.

Az a jelenség, hogy a politikai igazságok percről percre hazugságokká válnak, a modern politika velejárója. A parlamenti politizálás a cáfolatok és a hazugság-leleplezések politikája. Az emberek nem hisznek a pártoknak - mindegyik párt ugyanazt csinálja, csak más színekben; mindegyik elmondja a másikról, hogy hazug, és mindegyikről kiderül idővel, hogy ugyanolyan hazugságokon kapható rajta. A pártok egyébként sem képesek betölteni szerepüket: nevükből adódóan is csak részt, részeket képviselnek. A politika új területe a mozgalom; a nyugat-európai országok legtöbbszörében ma a politikai mozgalmak taglétszáma hétszer-kilencszer magasabb a pártok taglétszámánál. Egy politikai szervezet jövőjét annak elüzletiesítése jelentheti (az Egyesült Államokban működő rendszerhez hasonlóan). A pártnak - adott esetben a szocializmusnak - nem kell azt mondania, hogy ők „a nép fiai” (ezzel a módszerrel kétségkívül összeszedhet tizenszázalékot egy populista párt, ám abból a pártból sosem lesz releváns politikai tényező), hanem azt kell mondania, hogy ők értenek legjobban ahhoz, amit csinálniuk kell.

A posztmodern embernek - ha arra már nincs esélye, hogy valóban emberarcú embereket kapjon a politikától - „héroszokra” van szüksége; a szónak nem a mitikus, hanem a racionális értelmében. Olyan személyekre, akik képesek a problémák megoldására - akár csak egy vállalat vezetésére. És ahogyan globalizálódik és integrálódik a világ, úgy kell ha nem is globalizálnia (hiszen elvileg eleve globális), de legalábbis integrálnia a politikának. A szocialisták szerint a szocializmus sosem volt egyenlő csak az állami tulajdon és a központi tervezés preferálásával. Ezt el lehet fogadni. De amíg korábban ennek hangoztatását egy mégoly haladó baloldali gondolkodónak is jobb volt mellőzni, addig ma - a korábban már említett megváltozott társadalmi körülmények okán - elengedhetetlenül szükséges hangoztatni. Az ideológiákat integrálni kell; egyiknek a másiktól át kell venni azt a tudást, amire szüksége lehet, hogy jobb legyen „ellenfelénél”.

A posztmodern csak az egyik megközelítése a helyzetképnek és az ebből vázolható jövőképnek - írtam néhány bekezdéssel ez előtt. Önálló jelenségként - többek között - éppen így végig lehet vinni például az előbb már megemlített politikai gazdálkodás teóriáját is. A politika játékszabályai azáltal, hogy az osztálytársadalmivá vált, jelentősen módosultak. Az elvi alapú politizálás mára csak sikertelen, nem releváns pártokat eredményez: egyetlen gazdasági, társadalmi vagy egyéb szociális osztályra alapozva már nem lehet választást nyerni. Ezzel természetesen tisztában vannak a politikusok is. Ezért jönnek létre vagy alakulnak ki az ideológiai mischungok, a keresztényszocializmus, a szociálliberalizmus vagy a konzervatív liberalizmus. Ez persze nem azért jó, mert így a keresztények és a szocialisták is a keresztényszocialistákra szavaznak majd, hanem azért, mert mindkét ideológia „jó” tulajdonságait föl lehet használni programkészítés során (igaz, ugyanakkor mindig maradnak összeegyeztethetetlen elemek is, igaz, ezekről a politikusok legtöbbször szívesen megfeledkeznek).

A neóújbaloldaliság alapjainak lerakása természetesen más elméleti úton is értelmezhető. Ami azonban ennél fontosabb, az magának a „felépítménynek” (a baloldal közkedvelt kifejezésénél maradván) a vizsgálata. A neóújbaloldalnak Wright szerint a liberális szocializmus eszméi felé kell elindulniuk, meghaladva ezzel a neokonzervatív piaci individualizmust. Mi is ez a „liberális szocializmus”⁸, ami a politikusi - természetesen nem közvetett és nem feltétlenül tudatos - reakciók szerint ennek a neóújbaloldaliságnak az alapja lehet?

A politikai elemzők által harmadik útként emlegetett neóújbaloldali gondolkodásmód⁹ alapjai az alábbiakban foglalhatók össze: társadalmi igazságosság, közérdek, a demokrácia értékeinek követése és felelősség- mondhatjuk, ha a wrighti megközelítést fogadjuk el. Kétségkívül eklektikusnak tűnő felsorolás, azonban a háttérben igen komplex társadalomkép jelenhet meg - amelyet részleteiben alátámasztanak Giddens tételei. A fogalmak, amelyeket Wrightnál megismerhettünk, unos-untalan visszatérnek ebben a kötetben is.

Giddens számára az új (posztmodern kori) individualizmus az egyik legjelentősebb „dilemma”. A szocializmus hagyományos értelmezése szerint ugyanis a baloldal hagyományosan kollektivistá

8 Az angol politikai kultúrában és politikai-nyelvi környezetben a szocializmus és a liberalizmus kifejezések az ideológia palettának két jóval távolabbi - és értelemszerűen más tartalmat jelentő - pontját jelzik, mint hazánkban.

9 Ezt a kifejezést előszeretettel használják magyar szerzők is, holott hazánkban a harmadikutas mozgalom kifejezés egészen más történelmi emlékeket gerjeszt az olvasóban.

eszméket vall, a közösséget általában - betartva persze az alkotmányos jogok adta kereteket - az egyén „fölé” helyezi. A neoujbaloldalnak - mint azt Giddens is leszögezi - ezzel a felfogással némileg szemben állva az eredeti marxista hagyományhoz kellene visszafordulnia, az ugyanis „nem volt egyértelmű az individualizmus kontra kollektívizmus kérdésben”. Vagyis az, hogy a baloldali gondolkodás (ebből a szempontból) a kollektívizmus gondolkodása, nem Marx, hanem a marxisták találmánya. Az individualitás elfogadása és kellő értékén való kezelése nem áll tehát ab ovo távol a baloldaliaktól, nyomatékosítja Giddens, aki szerint napjainkban a kollektívizmusban önkifejező egyén helyett az autonóm egyén szerepét kellene előtérbe helyezni. Az autonóm egyén ugyanis olyan politikailag, kulturálisan és más szempontok szerint is széttagolt társadalomban él, ahol elképzelhetetlen, hogy csak egy közösség tagjaként legyen értelmezhető: amíg egy huszadik század eleji fémmunkásról nagy valószínűséggel lehetett tudni, hogy ugyanannak a szakszervezetnek a tagja, mint a többi fémmunkás, hogy ugyanarra a pártra szavaz, hogy ugyanazt az újságot olvassa, hogy ugyanabba az olvasókörebe jár és ugyanannak a futballcsapatnak szurkol, mint kollégái. Ezt az embert egy nagy közösség, egy masszív egész tagjaként lehetett kezelni, ami ma már elképzelhetetlen - éppen a pluralizmus okán. Maga a társadalom szerkezete is átalakult, az individuum felé fordult -jelzi Giddens, utalva többek között arra, hogy a modern jóléti államok szociális ellátórendszerében az egyén került előtérbe. A neoujbaloldali gondolkodóknak tehát a szocializmus kollektivistá eszményével szemben az egyén elsőbbségét kell hirdetni - összegezhető röviden a giddensi tétel. Mi több: már a kollektívizmus elsőbbségét - annak hagyományos formái, például a család vagy az egyház kapcsán - főként épp a jobboldali ideológiák hirdetik.

Az állam politikai szerepvállalása a szocializmusnak egy, talán még a kollektívizmusnál is gyakrabban hangoztatott tétele. Ettől Giddens sem, Wright sem szakad el a neoujbaloldali tézisek felsorolása során, több megközelítésből is az állami szerepvállalás fenntartásának fontosságát erősítik meg. Ennek oka a neoujbaloldaliság szempontjából fontos további két jelenség: a globalizáció és az ökológia. Utóbbi már az újbaloldali gondolkodók munkásságának középpontjában állt, míg előbbi tipikusan a nyolcvanas-kilencvenes évek jelensége, amely nemcsak a szocializmus számára jelent elméleti kihívást. A globalizációnak nemcsak a gazdasági, a politikai jellege is tetten érhető napjaink folyamataiban (elég legyen csak az Európai Unió bővítésére gondolni) - figyelmeztet Giddens, ami szintén a társadalom egyes rendszereinek szerkezetváltását eredményezheti. Ebben a folyamatban különösen fontos szerepe lehet a hagyományos értelemben vett, államokhoz kötődő kormányoknak éppúgy, mint az „új típusú”, nemzetek feletti, globális kormányoknak. Nem is beszélve arról, hogy a gazdasági globalizáció nyomán létrejött multik hatalma hosszabb távon minden korábbi politikai hatalomnál komolyabb és nehezen kezelhetőbb lehet - igaz, erre a forgatókönyvre Giddens nem hívja föl a figyelmet. Holott érvrendszerét jól ki lehetne egészíteni azzal, hogy a gazdaság fokozott szabályozása szintén elkerülhetetlen és elhagyhatatlan állami feladat: a szabadverseny ugyanis a tőkekoncentrációra fokozottabban képes multinacionális cégeknek kedvez, azok helyzetét erősíti (egyes cégek gazdasági túlhatalma idővel akár a demokratikus értékeket is veszélyeztetheti, ám erre Giddens szintén nem tér ki). Érdekes módon a szabadverseny hátrányait és a tiszta piaci logika zavarait az individuum kiszolgáltatottsága kapcsán sem említi meg a szerző. Észreveszi ugyanakkor az ökológiai problémák esetében, mondván: piaci alapon ezek a gondok nem megoldhatók, ahhoz kell az állam politikai szerepvállalása és a szubpolitikai szerveződés: a civil társadalom vagy a tematikus pártok létrejötte és hatékony tevékenykedése¹⁰. Ez utóbbi kérdés, a szubpolitika kapcsán aztán ismét felbukkan Giddens gondolatmenetében az egyén, a felelősen cselekvő, tetteiért felelősséget vállaló és egyben jogokkal rendelkező egyén képe. Ez aztán továbbvisz minket a szerző sematizálásának utolsó pontjához, a jobboldal-baloldal kontraszthoz.

A hatvanas évektől kezdődően mind több társadalomtudós kezdte elvitatni ennek a fogalom párnak az érvényességét, a dichotómia gazdasági és ideológiai dimenziójának létjogosultságát egyaránt. Ebben olykor a politikusok és ideológusok is partnereik voltak, akik politikai beállítottságuktól

---

¹⁰ Az ökológia ebben az értelemben nem szűkül le csupán a természetvédelemre: minden másodlagos, nem végtelen mennyiségű és immateriális értékre vonatkozik.

független hangoztatták: jóval bonyolultabb ma már a politikai rendszerek szerkezete, semmint hogy egy baloldal-jobboldal megosztással az leírható legyen. Giddens szerint azonban ezt a megközelítésmódot nem szabad figyelmen kívül hagyni, elfelejteni. A neoújbaloldali gondolkodásnak is az egyik alapja kell, hogy legyen a politikai rendszer kétpólusúsága, csupán a megosztás alapját kell újragondolni. A szerző ezt a társadalmi igazságosság eltérő tematizálásában, az emberek egyenlősége-egyenlőtlensége ellentét párban találja meg: amíg baloldaliak számára az emberi egyenlőség a legfontosabb érték - és így ez a társadalmi igazságosság alapja is -, addig a jobboldaliak ennél alkalmasint fontosabbakat is találnak (például ugye az automatikusan egyenlőtlenséghez vezető szabadságot).

A társadalmi igazságosság Wrightnál a hagyományos szocialista megközelítés: a racionális, az emberierény-központú igazságkép. Az igazságot nála sem az individuális szabadság jelenti, az ugyanis eltérő adottságaink miatt komoly társadalmi különbségeket okoz¹¹, és nem is az embertől elvonatkoztatott, absztrakt (például isteni) igazság. Az emberi társadalom igazságosságát az abban felelősen (!) tevékenykedő egyéneknek és közösségeknek kell megteremteniük -ismerhetünk rá egy újabb, Giddensnél is felfedezhető tézisére¹². A felelősséget a neoújbaloldal helyezi először a politikai eszme középpontjába. Ez a részben ökológista eredetű gondolat az egyén és közösség viszonyrendszerében a cselekedetek súlyát emeli ki. Mindenki felelős minden tetteért - az ugyanis előreviheti vagy visszalendítheti a társadalmat. A neoújbaloldal ezzel mintegy azt sugallja: a dolgok nem elérhetetlen magasságokban, hanem az emberek szintjén dőlnek el.

A fentieknél sokkal súlyosabb kérdéseket vet fel a közérdek és a demokrácia értékeinek, illetve e kettő viszonyának alaposabb végiggondolása. Főként azért, mert amint azt a közelmúlt ausztriai történései (például) egyértelműen jelzik, a „köz” néha érezheti úgy, hogy érdeke nem feltétlenül a demokratikus értékek tisztelete. Ráadásul maga a közérdek csak demokratikus feltételrendszerben ismerhető meg. És akkor mi számít közérdeknek, amikor egy kisebb közösség antidemokratikus jelenséget tart közérdeknek? Beavatkozhat-e akkor a demokrácia védelmében antidemokratikus eszközökkel egy alapvetően demokratikus nagyobb közösség? Ami pedig mindezeknél sokkal nagyobb kérdés: a neoújbaloldal mit tart valóban közérdeknek? Mert a demokrácia megvalósítása nagyban ennek feltétele...

Természetesen nem várhatunk választ minden kérdésre. Részben azért, mert a szocializmus eszmerendszerén túlmutató problémákat (is) feszegetnek, részben pedig azért, mert a neoújbaloldalnak még nem volt meg a lehetősége - többek között az ideje - ezek kiérlelésére (a Wright-kötet terjedelmi korlátairól nem is beszélve). Ami sokkal érdekesebb, az maga az elméleti felvetés. A defenzívába szorult és belső vitákkal küzdő szocializmus „előremenekülési” kísérlete. Ez az elméleti alapvetés ugyanis kellő alapot jelenthet a továbblépéshez.

Ha Anthony Giddens és Tony Wright munkái alapján kívánjuk összefoglalni az általuk harmadikutásnak, ebben a dolgozatban neoújbaloldalinalak mondott ideológiacsíra legfontosabb jellemzőit és értékeit, az alábbiakat emelhetjük ki: az elsődleges érték az egyenlőség, illetve a szolidaritás, az elesettek védelme. Korlátozottan belép a rendszerbe a szabadság, mint autonómia (Giddensnél igen, Wrightnál nem) és az egyén szerepe (Giddensnél talán túlságosan is hangsúlyosan, míg Wrightnál talán kicsit súlytalanul). Az újbaloldaliság főbb tételei: demokrácia nélkül nincs hatalom és felelősség nélkül nincs jog. Ez utóbbi esetben főként az egyének felelősségét kell érteni (Giddensnél legalábbis), ami a tagolt társadalommal tökéletesen magyarázható. Erre a jelenségre dolgozza ki mindkét szerző a kozmopolita pluralizmust, amely talán legújabb eleme a gondolati rendszernek (kicsit sarkítva azt is mondhatnánk, hogy ez a gondolat az internacionalizmus polgárosítása¹³). Olykor fel-felbukkan a filozófiai konzervativizmus kifejezés is, mint a harmadikutasság egyik jelentős értéke, ám ezt egyik szerző sem taglalja részletesen. Mint ahogyan szintén az említés szintjén esik szó a szociális államról és a beruházó államról is - úgy tűnik azonban az olvasónak, hogy ezek inkább csak a szociáldemokrata rutin, mint

11 Arisztotelészi terminussal élve: a szocialisták inkább (de immáron nem kizárólag) a kiegyenlítő, mintsem az osztó igazságosság hívei.

12 Igaz, Wright - talán az individuum általa károsnak tartott szabadsága miatt - sosem kezeli olyan kiemelt kérdésként az egyént, mint Giddens.

13 A polgárnak nem a honi aktuálpolitikai, hanem a történelmi citoyen (és nem burzsoá) értelmében persze.

egy tudatos elmélet-végiggondolás következményei.

Merre tovább? - a kérdést a liberálisoktól eltérően a szocialisták nem mulasztották el feltenni. Ráadásul a szocialista válaszkeresések túlmutatnak a szocializmus hagyományos értelmezési keretein és sémáin. Ezért, ha ezek az első művek - amelyek vélhetőleg nemsokára alapirodalomnak számítanak majd - olykor még tartalmaznak is elvarratlan gondolati szálakat, az biztos leszögezhető: ha a gyakorlat és az elmélet ezúttal nem egymás előtt-mögött kullog, hanem egymásra épít, akkor a neoújbaloldali szocializmus (vagy mi) a küszöbön álló évezrednek is meghatározó ideológiája lehet.

Erdész Ádám

Az MSZP-SZDSZ koalíció hatalomgyakorlásának kritikája

Az elmúlt év őszén meglehetősen nagy várakozás közepette jelent meg Tellér Gyulának a Horn-kormány működését vizsgáló elemzése, Hatalomgyakorlás az MSZP-SZDSZ koalíció idején. Az érdeklődés egyszerre szól Tellér funkciójának és személyének. A szerző a Miniszterelnöki Hivatal Politikai Elemzések Főosztályának vezetője, így okkal lehetett arra következtetni, hogy a főosztály anyaggyűjtésére alapozott tanulmány bizonyos társadalompolitikai kérdésekben a kormány stratégiáját fogja tükrözni. A várakozást fokozta, hogy a miniszterelnök a készülő tanulmányt egy ízben a Horn-kormány működését bemutató „fehér könyvnek” nevezte. Ez a műfaji megjelölés arra engedett következtetni, hogy az olvasó kevéssé vagy egyáltalán nem ismert információkhoz juthat.

A figyelem nem kis mértékben Tellér Gyula személyének szólt. Az irodalmárként, műfordítóként és szociológusként egyaránt ismert Tellér a kilencvenes években több nagy hatású politológiai elemzést publikált. 1992-ben - még SZDSZ-képviselőként - „Megalvadt struktúrák” címen jelentette meg legnagyobb visszhangot kiváltó írását, melyben a Kádár-korszakban kialakult politikai-gazdasági hálózatok továbbélési mechanizmusait mutatta be.

Végül is a tanulmány, kicsit szokatlan formában, tízrészes cikksorozatként jelent meg a Magyar Nemzetben. Nem sokkal később a Kairosz Kiadó változatlan formában könyvként is kiadta az elemzést. A várakozással ellentétben a mű nem leleplező fehér könyv s nem is szorítkozik a Horn-kormány politikájának bemutatására. A szerző vizsgálódása határait a következőképpen jelölte ki: „...nem totális politikai tablót akartam felrajzolni, hanem egy meghatározott kormányzati ciklus és egy meghatározott koalíció hatalompolitikai aspektusait megérteni. Ez a megértés lehetetlennek látszott bizonyos tágabb időbeli és térbeli összefüggések tekintetbe vétele nélkül, de nagyon is lehetségesnek tűnt az egész tábló egy alkalmas módon kivágott része alapján.” Tellér a Magyarország pénzügyi-gazdasági mozgásterét meghatározó feltételrendszert találta olyan „tablórészletnek”, amely leginkább értelmezhetővé teszi a Horn-kormány működését. Elemzését a '70-es években felgyorsult eladósodási folyamat sajátosságainak áttekintésével kezdi. Az eladósodás mélyülésének okait felvillantva bemutatja, hogy a piaci versenyben lemaradt szocialista magyar gazdaság miként került feloldhatatlan adósságcsapdába, mégpedig úgy, hogy a kamattörlesztésre fordított összegek elvitték a tőketörlesztésre, a gazdaság fejlesztésére és megújítására szolgáló erőforrásokat. A jövő folyamatos felélését jelentő adósságcsapdát Tellér beszédes metaforával „első uzsorakörnek” nevezi.

A következő fázisban a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank lépésről lépésre kikényszerítene a szocialista gazdaság világszpiaci hatásoknak teljesen felnyitott tőkés gazdasággá való átépítését. Tellér Gyula interpretációja szerint a folyamat rendszerváltozás utáni szakaszában a kamat formájában kivont pénz pótlására érkező - mellesleg égetően szükséges - külföldi működő tőke tulajdonosi köre fokozatosan megszerezte a nemzeti erőforrások feletti kontroll nagyobb hányadát. A kamatkivonás mellé, illetve helyébe lépő, külső jogcímesek által ellenőrzött s állandóan újabb tőkeigényt generáló profitkivonást nevezi Tellér Gyula a „második uzsorakörnek”.

E vázlatosan ismertetett folyamat során a szerző szerint kialakult egy mind erősebb pénzügyi apparátus, amely a szocializmus utolsó évtizedében afféle alternatív politikai centrumként kezdett működni. A pénzügyi apparátus egyike lett a szocialista rendszert megdöntő erőknek, majd a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez kapcsolódva a nemzeti erőforrások külső tulajdonosainak támaszaként még nagyobb hatalomhoz jutott. Sőt, Tellér szerint ez az erős belső kohézióval bíró, az adott pénzügyi játéktér fenntartásában érdekelt csoport képes arra, hogy a demokrácia szabályai szerint legitimált mindenkori kormány riválisaként lépjen fel. Az elemzés szerzőjének értelmezése szerint a külső tőke bevonására és szolgálatára alapított két uzsorakörből álló szerkezetnek van egy „nem monetáris, nem közvetlenül gazdasági, ám az előző kettőhöz szervesen kapcsolódó eleme, mintegy harmadik eszmei uzsoraköre, vagy inkább zsarolóköre”. Ez pedig az interpretációs hatalom köre, míg az első két körben a tőke áramlik kifelé, befelé, addig ebben a harmadik körben az információ. Azaz az utóbbi kör a véleményformálás sok-sok részegységből összeálló, ám nagyon is egy irányba húzó műhelye.

A három uzsorakörből álló rendszer működésének következtében a '90-es években egyirányú gazdasági folyamat bontakozott ki: „A nagyfokú piacsűkítés és vásárlóerő-csökkentés egyes döntési és szabályozási lépései által megindított, kisebb-nagyobb, látszólag kaotikus tőke-, illetve jövedelemmozgások (a privatizáció, az infláció, a jövedelemadózás, a vámok, a költségvetés eladósodása és adósságfinanszírozása, az 1990 után betelepülő külföldi befektetőknek nyújtott kedvezmények, a küldő adósságszolgálat, a jövedelemrepatriálás, a rejtett jövedelem-kivitel stb. formájában) már ekkor egyetlen nagy rejtett, egyirányú jövedelemfolyammá kezdtek egyesülni. Ez a jövedelemfolyam a nyugdíjasok felől az aktívak felé, a szegények felől a nagyobb jövedelműek felé, a munkanélküliek felől az aktív foglalkoztatottak felé, a lakosság felől a gazdaság felé, a gazdaságon belül a kisebb egységek felől a nagyobbak felé, a kisebb tulajdonosok felől a nagyobb tulajdonosok felé, a kitermelés felől a feldolgozás felé, az elmaradott térségek felől a fejlettebbek felé, a reálgazdaság felől a monetáris szféra felé, az adózók felől az adóelkerülők felé, a belföldi jövedelemtulajdonosok felől a külföldi jövedelem-tulajdonosok felé mozgott (még ha - főleg a központi jövedelem-újraelosztás formájában - működtek, működnek is szabályozott ellenáramok).

Ilyen helyzetben mit tehetett egy kormány? Tellér Gyula szerint a nagy jövedelemfolyam irányának és mozgásának megváltoztatására nem volt mód, de arra bármelyik kormány képes lehetett, hogy a jövedelemáram egy részét elfordítsa, s ennek felhasználásával a két „uzsorakör” haszonélvezőin kívüli rétegeket erősítsen. Ezt tette az Antall-kormány, amikor E-hitellel, kárpótlással, vagyonjegyekkel, MRP-vel s más hasonló eszközökkel a rendszerváltozás közvetlen gazdasági nyertesein kívüli köröket igyekezett tulajdonhoz juttatni.

Mit tett ezzel szemben a Horn-kormány - teszi fel a kérdést Tellér Gyula. A pénzügyi apparátus befolyását meg sem próbálta visszaszorítani, ehelyett a nagy folyamból elvezethető pénzáramot saját klientúrája kezére juttatta. A pénzkiáramoltatás technikájának vizsgálata teszi ki az elemzés közel harmadát: húsz konkrét ügyön keresztül szociológiai stratégiaelemzéssel mutatja be a szerző, hogy a közpénzből hogyan lett magánpénz, esetleg pártpénz. A példák ismertek, a Tocsik-ügy dokumentálja a közpénz pártpénzzé alakulását, más esetek világossá teszik, hogy postabanki pénzen hogyan lehetett privát szállodát létesíteni; a TB, az orosz államadóság megcsapolásától a CW Bank behajthatatlan hitelállományáig széles a skála. Tellér Gyula megállapítása szerint az elemzett ügyek közös jellemzője, a pénzszivattyúzás stratégiai hasonlóságán túl az, hogy a költségvetési pénz kiáramoltatásának nyertese a Kádár-kori elitből kikerülő kormánypárti klientúra.

Mindeközben zajlott a társadalom gyengülése: a Bokros-csomag szűkítette a társadalom középső rétegeit, nőtt a felső rétegek kulturális monopóliuma s ez a folyamat - ez Tellér Gyula egyik leghangsúlyosabb megállapítása - az egyszer megszerzett anyagi-szellemi-hatalmi monopólium örökletessé alakítása felé hatott.

A tartalmi kérdéseken túl mi jellemzi Tellér Gyula elemzését? Érdemes némi figyelmet fordítani a tanulmány szövegére: Tellér e tanulmányában is kamatoztatja műfordítóként, irodalmárként szerzett stilisztikai ismereteit. A bonyolult összefüggéseket megragadó értekező szöveg hatását bizonyára lényegesen megemeli a jó és világos stílus. A szerző egy-egy jól megválasztott metaforával képes többszörözni mondandója erejét. Ahogy a „megalvadt struktúrák” kifejezés is a hazai közírás

világos jelentéstartalommal bíró, gyakran használt kifejezése lett, úgy az „uzsorakörök” metafora is e nyelv standard eleme lesz. Az elemzésnek van egy szerkezeti különlegessége is: mivel a tanulmány cikksorozatként jelent meg, a szerző minden újabb rész elején összefoglalta a korábban leírtak lényegét. A némileg lekerekített és leegyszerűsített ismétlések megerősítik, olykor szinte sulykolják a legfontosabbnak szánt megállapításait. A különleges szerkezet bizonyos kettősséget is teremt a szövegben: például a tanulmány alapvető megállapítása, hogy az előző kormány, illetve annak vezetője tudatosan alakította politikáját úgy, hogy az elsősorban a társadalom felső rétegeinek érdekeit jelenítse meg. Ezzel szemben az egyik részelemzés során Tellér megjegyzi, a kormány számára adott pénzügyi játéktér „hatalmas külső erők és belső kényszerek nyomására” a korábbi években alakult ki. Ugyanitt olvasható a következő mondat: „Azt is feltételezhetjük, hogy az a rendszeres és módszeres vagyonszerzés, amelyet klientúra-politikaként írtunk le, inkább az öntudatra kapott késő kádári elitek tulajdonszerző mohóságának volt az eredménye, s csak kisebb mértékben Horn tudatos bázisépítő tevékenységének.” A fogadtatás során egy-egy ilyen kevésbé hangsúlyos megállapítást az előtérbe állított gondolatok cáfolataként idéztek a recenzensek.

Az elemzésbe Tellér Gyula publicisztikai szálakat is szőtt: amikor társadalmi, politikai folyamatokat regisztrált, nemegyszer a lehetségesnél sokkal közvetlenebbül jelenítette meg az adott folyamat „elindítóit, bonyolítóit”. Például a kisebbik kormánypárt úgy bukkan fel ezekben az interpretációkban, mint a társadalom hagyományos kohéziós erőinek tudatos szétbontója. E szerint az értelmezés szerint miközben az MSZP a közpénzek lecsapolásával, azaz a maga gazdasági hatalmának kikezdehetlenné tételével van elfoglalva, addig a kultúra területén szabadjára engedi az SZDSZ-t, amely amolyan önműködő bontóeszközként roncsolja a társadalom hagyományos értékeit és összetartó erejét, nehogy rivális csoportok támadhassanak. Ezek a publicisztikai elemek Tellér Gyula saját közönsége számára bizonyára hatásosak, ám csökkentik az egész elemzés erejét.

Tanulmánya végén Tellér Gyula nem kerülheti el, hogy feltegye a kérdést, vajon a Horn-kormány számára volt-e alternatíva? Mind a gazdasági, mind a morális kérdések tárgyalásakor arra a megállapításra jut, hogy volt alternatíva, de érvényesülését az erős csoportérdekek képviselői megakadályozták. A gazdasági alternatíváról szólva a következőket olvashatjuk: „A jobb alternatívához a pénzügyi apparátusnak a hatalom fő forrását jelentő külső tulajdonosi körrel kellett volna szembefordulnia és jobb osztozási arányokért küzdelembe és alkuba bocsátkoznia, a Horn-klientúrának pedig az ezermilliárdos zsákmányon meg kellett volna osztoznia a társadalom szegényebb vagy elesettebb, lecsúszó csoportjaival. Objektíve tehát volt alternatíva, de a szubjektív, ám mégiscsak rendszerbeli determinációk elrekesztették az útját.” Hogy a vagyonszerzésre esélyes rétegek osztozkodásra szorítása mennyire reális alternatíva, azt ki-ki megítélheti a maga ismeretei és tapasztalatai alapján.

A cikksorozat megjelenését élénk érdeklődés követte, a tanulmány szemléletéből és tartalmából eredően igencsak ellentmondó reakciókat váltott ki. Debreczeni József Tellér Gyula írását a '90-es évek legjelentősebb közírói teljesítményének minősítette, hozzátéve, hogy a tanulmány egyszerre jelent kihívást a baloldali és a konzervatív gondolkodók számára. (Népszava, 1999. nov. 29., Magyar Nemzet, 1999. dec. 11.) Az elutasító vélemények nem kevésbé határozottak; a stílus, az érzelmi hangoltság bemutatása végett érdemes ezekből egy példát idézni. Várhegyi Éva a következőképpen minősített: „Mégsem a büszkeség töltött el a tizrészesre tervezett Tellér-mű első öt fejezetének olvasása után [a szerző a maga véleményformáló pozíciójára utal], hanem a kétségbeesés. Azon félelem miatt, hogy vajon rám is szükségszerűen ez a sors vár-e: hogy elvakultságomban fittyet hányva tudásom határainak, elmém által fel nem fogott szakkérdések önkényes értelmezésével fogom egykor nevetségessé tenni magam azok előtt, akik valaha elismerték szakmai teljesítményemet.” (MaNcs, 1999. nov. 11.) Vajon milyen tendenciákat rajzolnak ki az idézett vélemények közötti sávban elhelyezkedő reflexiók? A Tellér Gyula által kritikával illetett oldal képviselői szinte kivétel nélkül kitértek az érdemi vita elől, helyette az idézethez hasonló stílusban minősítették az elemzést. (Ld. még Lengyel László: Az ifjú király és a Dagadt lovag. Mozgó Világ, 2000/ 1.) Ezek a finoman szólva simplex minősítések olyanok, mintha szerzőik szántszándékkal dokumentumokat produkálnának Tellér interpretációs hatalomról írott, egyébként vitatható tételeinek alátámasztására. S azért is meglepő ez az érvelés nélküli,

csupán minősítő elutasítás, mert például az Egyesült Államok vezető pénzügyi köreinek lapjaiban egyre többször esik szó arról, vajon a multinacionális cégek és pénzintézetek nem okoznak-e elkerülhető konfliktusokat a kevésbé fejlett országokban. Egy ízben Magyarország éppen arra szolgált példaként, hogy egy olyan országba, ahová meglepően sok működő tőke érkezett, milyen meglepően kevés pozitívumot érzett ebből a lakosság többsége. Akadt az első körben megszólalók között olyan, aki utóbb kevésbé hatásosnak érezhette az egyszerű diszkreditálást, s szakmai argumentumokkal is igyekezett megtámogatni elutasító véleményét. (Várhegyi Éva: Férfiasan, becsületesen a Tellér-dolgozatról. Élet és Irodalom, 1999. dec. 17.)

Érdemi vitát nem is a Horn-kormány működését bemutató fejezetek, hanem a mindenkori magyar kormányok cselekvési terét jelentősen befolyásoló nemzetközi-hazai pénzügyi háttérről írott részek váltottak ki. Először is többen - pl. Szabó Iván volt pénzügyminiszter - megkérdőjelezték, hogy a pénzügyi apparátus valaha is önálló politikaformáló erővé vált volna. (Magyar Nemzet, 1999. dec. 2.) Még többen vonták kétségbe azt a Tellér Gyula által ki nem mondott, de állításaiból következő tételt, hogy a nemzetközi pénzügyi szervezetek által irányított pénzügyi-gazdasági világrendbe való beilleszkedésnek volna érdemleges alternatívája. Szabó Iván a lehetséges alternatívaként Meciar Szlovákiáját, Debreczeni József Kubát, Dél-Koreát említette. Percz László Tellér Gyula koncepcióját elutasító írásában úgy fogalmazott, hogy a nemzetközi gazdasági rendbe való beilleszkedés időszaka a „magyarság egyetemes története szempontjából is lenyűgöző sikertörténet”. (Népszabadság, 1999. dec. 4.) A vitát egy olyan szervezet döntötte el, amelynek képviselői meg sem szólaltak: a Miniszterelnöki Hivatal Politikai Elemzések Főosztályán készült elemzésre a kormány nem reflektált, a leírtakat nem erősítette meg és semmilyen formában nem utalt arra, hogy Tellér alapgondolatait stratégiájába beillesztené. Azaz a nemzetközi pénzügyi rendszerrel, a hazai pénzügyi apparátussal és menedzser réteggel való konfrontáció gondolatára nem is reagált a kormány. Marad a Tellér által regisztrált régi módszer: a nagy pénzfolyam egyik áramát próbálják elvezetni a társadalom középső rétegeinek megerősítésére. Ilyen kezdeményezésnek látszik többek között a lakástámogatási hitelrendszer kiépítése.

A Tellér-tanulmány körüli közvetlen vita alighanem hamarosan befejeződik, az elemzésben megfogalmazott gondolatok azonban közvetve vagy közvetlenül hosszú ideig hatni fognak.

Figyelő

Bohár András

Az újraolvasás nézőpontjai 1

Balla D. Károly: Halott madárral

Balla D. Károly immáron harmadjára jelentet meg válogató és összegző igényű kötetet (Halott madárral, 1999.). Elsőként a Sorsomhoz szegezve című kötetében (Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.), a nyolcvanas évtized terméseiből válogatott, s elsősorban annak a verbális poétikai kísérletnek lehettünk tanúi, ami a tradicionális kisebbségi tematizáltságtól való elszakadásban öltött testet 2. Balla D. az illúzióvesztés, szétesettség, kilátástalanság és pusztulás élményét olyan egyéni mitológiává alakítja át, amely egyetemes érvényűvé teszi az individuális reménytelenség kérdésfeltevéseit. 3

Az ehhez kötődő alternatíva egyik megoldása sem biztató, mivel a szellemi önellátásra történő

berendezkedés feltételei éppúgy hiányoznak, mint az integrálódás az egyetemes magyar irodalom vérkeringésébe. A fogalmi metaforák („virtuális Magyarország”, „a könyv nem ismer határokat” stb.) megtöltése azonban csak annak a speciális helyzet tudatnak, kollektív létélménynek számbavételével lehetséges, amelyet az alkotóknak és befogadóknak egyaránt meg kell cselekedniük.

Tehát a viszonyítás megkerülhetetlen, azonban mindez csak a hagyományok időbeli történéseinek és a lehetséges jövőorientációk figyelembevételével lehetséges.

Éppen az összevetések miatt fontos, hogy az Árokszélen (1996) gyűjteménye után, ami magába fogta az előző kötet számos elemét, a Halott madárralban ismét egy rendszerező összegzéssel találkozhatunk. Azaz immáron nemcsak a hasonló kulturális státusszal rendelkező irodalmak hasonló fogantatású művei kínálnak tájékozódási pontot Balla D. költészetének rekonstrukciójában 4, hanem a saját költészet alakulástörténetére való alkotói reflexió is. Így azt kívánjuk érzékeltetni olvasatunkkal, hogy melyek azok az állandó tematizációs motívumok, amelyek merőben új formában jelentek meg az Árokszélen 5 kötetében, s amelyek nincsenek jelen a Halott madárralban, illetve azt, hogy milyen perspektivikus igénnyel fogalmazódott meg a jelen válogatás.

Az egzisztenciaélmény gyökerei természetesen módon kötődtek a politikai szabadságjogok hiányához. A lírai metaforikusság kimunkálásához kötődő kettős természetű patetikus-ironikus beszédmód azonban már a legkorábbi versekben is tetten érhető. Az Utólag ciklus (1978-1979) darabjai közt találhatjuk a Fikciók felé című verset, ahol talán a legpregnansabban látható a patetikus hang mentalitásbeli, szocializációs gyökereire való utalás és annak felismerése, hogy ettől a szereptől el kell távolodni: „ideje lenne szemellenzőim mögé kirándulnom / logikámtól szabadultan szétnézni a világban / hátrafelé indulni el ha valaki előre nógat / bejárni a rejtett dimenziókat.”

S mindez olyan emlékélmény tematizációkhoz kötődik (Súlyosan 1980-1986), ami egyrészt kiszakítja a költőt a személyes „sorshoz szegezett” partikularitásból (Három másodpercem), új történeti dimenziókat nyit meg (Éva almája, Amikor Elektra megérkezett), valamint az erosz különös lehetőségét s hiányát veszi számba (Fáradt szerelem, Érik bennem a halál). S természetszerűleg jelenik meg annak az ön- és világértelmező iróniának a lecsapódása a Csak című darabban, amely ciklus talán legjellegzetesebb versszövege: „nem szikla / csak kövek / nem ige / csak szöveg / nem rokokó / csak giccs / ügyeséj helyett / segíts // nem otthon csak szállás / nem bánat / csak bánás / nem éget csak ragyog / nem kínoz / csak sajog // nem kényszer / csak szokásból / nem örökmécs / csak gázpór / nem torzó / mert nyomorék / szárnyak helyett buborék // nem stigma / csak piszok / nem átok / csak szitok / nem megrendít / csak hiszed / nem kereszt csak viszed // nem ítélet / csak rossz vád / isten helyett / az ostyát”. S mindehhez azt is hozzátehetjük, hogy már a nyolcvanas években megjelent nemcsak a világra és az énrre vonatkozó patetikus-ironikus önreflexió, de a saját szöveg mivoltára utaló szkepszis is (Régi verseimet olvasom), ami a természetes önértelmezés mindenkor korrekciójához kapcsolódik.

A következő jellegzetességként értékelhetjük a formaadáshoz való ragaszkodás újból és újból föltűnő jellegzetességeit a Hittel higgyem (1984-1989) és a Tíz nyári és őszi szonett (1993-1995) tradicionális poétikájában. Csak míg az Árokszélen könyvben a két szonett sor együtt szerepelt a záróciklusban, addig jelen könyvben az időrendi tagolásból adódóan egyfajta dinamikus sorba rendeződés élményét hozzák magukkal az egymáshoz kapcsolódó versfüzérék. Itt is megtalálhatjuk az előző patetikus-ironikus beszédmód és a reflexív tematizáció elemeit, ám ezekben a ciklusokban mégis a formaadás zártsága és kiérleltsége kerül az esztétikai élmény és befogadás fókuszába. Miként a rákövetkező két ciklus is (Hóban és homokon 1987-1989, Fabatkák 1978-1989) azt jelzi, hogy Balla D. Károly kétféle költői beállítódása együttesen, egymás komplementaritásában volt jelen az elmúlt évtizedekben.

Ezt mutatja a Szemafor verse is: „oly sokáig ácsorogtunk / a tiltó vörös / hipnotikus szemébe nézve / hogy mire kigyúlt / a remény zöldje / már semmi kedvünk / átkelni”. Hozzá gondolva azt is, hogy ezekhez mindenkor kapcsolódik, nem pusztán az eufória örömmérsékének visszája, de a lehetséges helyzetértelmezés kitágítása, az egzisztencia-rekonstrukciók sokféle dimenziójának számbavétele. Ennek egyik jellegzetes, majd hirtelen keserűen elégikus hangnemet is hallható

változatait olvashatjuk az Árokszállás ciklus darabjaiban. Még mindig föltűnik és a háttérben „kísért”, hogy egyszerre, egy időben kell a nyelv identitásmegőrző szerepéből adódó feladatoknak eleget tenni, ám ugyanakkor az önálló arculat megteremtése is elsődleges programként kell, hogy megfogalmazódjék.

Ezt a többfelé figyelő kulturális-művészeti magatartásforma kerül ismételt kivetítésre: „csak amit kiharapsz /ami hiányzik az egészből / a többit elmossa nemzeti eső / elfújja a liberális szél / tűz eszményi martaléka lesz / anyagias fagy gyötri halálra / vagy csupán köznapian elenyészik” (Amit kiharapsz) Nem véletlen, hogy ezzel a tematizációt megjelenítő poémarszlettel tudjuk a legjobban érzékeltetni azt a sokféleséget, ami megnyilvánul mind az egyéni és kollektív tudattalan felszínre hozásában, megteremtésében, mind az egzisztencia sérülékenységére történő folyamatos utalásban.

A kötet Permutációk ciklusának (1990-1993) formatartalmi állnak jelen sorok szerzőjéhez leginkább közel. Most leszámítva a sajnálatosan elhagyott/elmaradt vizuális kísérleteket (az Árokszállás könyv Metaforte ciklusára gondolok), itt látható leginkább az a dinamikus komplexitás, ami mintegy eloldja az olvasó-befogadót az ironikus-fikciós tér sokszor nyomasztó aurájából: A Koncentrikus síkban című poémában ez így jelenik meg: „az égen sebhelyes napkorong / vészjósító fagyatkozás / csontok támasztják / a ragyavert pirkadatot / nem is csontok / az éjszaka nonfiguratív falloszai / világtengely / erekció / és körben / körkörös koncentrikus síkban / a horizont végtelen vaginája” De említhetném a Püthia, A végzet bolyhai remekbe szabott dinamikáját vagy a Bójasor nagy ívű kompozícióját. Kárpátalján is megszólalhat Armstrong trombitája, találkozhatunk Picasso képeivel, virtuális másunkkal, s egy újfajta költészet kezdeteivel: „Csak utólag magyarázhatóak látomásaim / csak mikor teljesül / tudni / hogy bevált a sejtelmes jóslat / én ártatlan vagyok / kérjétek számon / az értelmező önkéntes olvasókat” (Püthia).

S érdemes megfigyelni, hogy a könyv utolsó ciklusa, a Bontott színpadon (1995-1998) egy új szituáltságot hoz előtérbe. Ismét a formakeresés különböző változataival találkozhatunk, s mintha az önfegyelműző, önmagáról számot adni kívánó költői attitűd kerülne újra a középpontba (Cipőmre vastagon, A szorongás balladája). De az is kitetszik, hogy egyre inkább halványul az előző könyvekben még jelenlévő önazonosság-keresésnek a konkrét kor-szituációkhoz kötődő jellegzetessége, és az egyetemes létértelmezés irányaira hangolódnak versek (Holnaptól, Ünnepe). Mint-ha lassan kívülről kezdené el Balla D. figyelni az őt körülvevő eseményeket (de érdemes-e várni rá vagy bármi másra // mikor a szín fölött / machinák fölött / a zsinórpaddal félhomályában / az arctalan felvilágosítók / már felkészültek a leszámolásra - Machinák fölött).

A könyv záróakkordja a kozmikus élményszerűségbe átvezető Konstelláció: „Mintha csak köveit igazgatná / Fokot fűz fokra, szemet ölt szembe / a berácsozott síkban, / hogy hosszabb legyen a lánc. / Bekeríti a menekedést. // Igen, talán kész.”

Nem tudjuk, hogy ki az, aki a művét, a mű rögzítését végzi, ám mégis az az érzésünk támad, hogy ez a képzelt megkettőzés a teremtés-megőrzés jelenlévő és azon túlmutató képét körvonalazza: „Meglazítja gallérját, / letörli homlokáról a sót. // Ajka szélét harapja, de már nem változtat semmin. // Mintha lakna. Lakna valahol, / és nem csak helye lenne itt, a korán jött éjszakában.” A holderlini-heidegeri „költőien lakozás” is felidézhető bennünk. Azzal a különbözőséggel, hogy itt a profanizált és személyes konkréciónak is helyet kap. Ám mégis a lakozás univerzális igényének megfogalmazása, ami jelentőségteljes várakozásra készítet. S a vers pulzálását jelzi, hogy a személyes megigézettségéből, helykeresés-találásból, mintegy kilövell a transzcendenst (főistent) transztendáló erosz (szerelem) képe, hogy ismét egy reflexív pillanatsornak adja át a helyét: „Pedig nem köti semmi. El is mehetne. / Csak ezt az állást itt, / ahogy a kövek összeigazítva. / Meg a fókuszált lencsét, / ahogy behozzák az elérhetlent. // Egy másfélét kezd. / Koccanva pördülnek a csonton a számok. / Ha most hetet dob akkor / itt alszik a távcső alatt. // Igen. // Elhelyezkedik. / Betakarozik a csillagtérképpel / és feje alá igazítja / a csukható dobozt / a maradék kövekkel.

Annak a bizonyos elérhetetlennek a reménye, a másfélét kezdés igézete, s végül a zárókép: kozmosz és ember eredendő harmóniájára utal. Ezzel mintegy be is zárul a kör és ismét felüthetnénk a könyvét előlről, szemügyre véve és az eltelt időben ismét másként érezve-olvasva, hogy az emberlét éléséhez szükséges antropológiai minimum miképpen fordul önmaga ellenébe, majd ismét reménykedve egy másféle horizont megpillantásában.

Jegyzetek

1 Ezen írásom előzménye és mintegy újraolvasott/kiegészített változata az Ami hiányzik az egészből címmel jelent meg a Forrás 1999. 3. számában.

2 Ezt igen plasztikusan fogalmazza meg a kárpátaljai magyar irodalom áttekintésekor Elek Tibor: „Megtalálhatók itt - olvashatjuk a Töredék hazácska antológia kapcsán - a szülőföld szépségének, megtartó erejének himnuszai, a nemzeti sorsba ágyazott helyi történelem idézései és a megalázó kisebbségi létformával, az otthontalanság-élménnyel való heroikus szembenézések mellett, a megmaradás érdekében felfokozott alkotói szereptudat, a teremtő fájdalom, a túlélő hit vallomásai... A létérzékelésnek és helyzet tudatnak, a költői magatartásnak ez az egyneműsége, összhangzása (...) egyszerre megrázó erejű és ugyanakkor riasztó hatású. Megrázó, mert tudjuk, hogy a sivárság, az otthontalanság, a reményvesztettség tudata és a csak azért is helytállás, a bajvívó, a közösségért küldetést vállaló költői magatartás mögött valóságos élmények vannak. A kép mégsem a valóságháttér miatt riasztó csupán, hanem azért, mert az élmények és szándékok versbeli megformálásának esztétikai hitele gyakorta hiányzik.” Elek Tibor: Fordulóponton: Összegzés és újat kezdés. 1996. Bárka 3-4. szám.

3 Balla D. Károly is azt fogalmazza meg saját irodalmi munkásságának reflexiójában, hogy az irodalmon kívüli szempontok beemelése a textusokba és értékelésükbe, olyan önazonosságtudat-zavarhoz vezet, amelynek szenvedő alanyai voltak a kárpátaljai magyar írók avagy az irodalom egésze, s amelynek jelentékenyen meg kell változnia, hogy az életbenmaradás - mind az irodalomé mind az egyes alkotóké - lehetséges legyen. Vö. Balla D. Károly: A kárpátaljai magyar irodalom esélyeiről. 1996. Bárka 3-4. szám.

4 Balla D. Károly esetében járható lenne az az út is, hogy mondjuk a vajdasági vagy a felvidéki tradicionális és avantgárd törekvések hasonló jelenségeit vennénk számba, felhívva a figyelmet az időbeli eltolódások és megnyilatkozási formák eltéréseire. Vagy jelezhetnénk a honi vállalkozásokkal szembeállított szinkronicitást, disszinkronicitást, netán az aszinkron jelenségek megmutatására hegyeznénk ki az írást.

5 Balla D. Károly: Árokszállás. Pannónia Könyvek 1996.

Krizsán Attila

Testiség, angyalok, apokalipszis

Cserna-Szabó András: Fél négy

Cserna-Szabó András első kötetének (Fél négy, Magvető, 1998) fülszövege az olvasó képét, melynek a fülszöveg szerzője is része (szolidáris, vagy reprezentatív alapokon), hátradőlős olvasóként konstruálja meg, aki mégis az olvasási folyamat közben vagy végére tanulságot von le, általánosat, saját világával kapcsolatban, mégpedig ellentétet, mint a kötettel kapcsolatos prekonceptiói, vagy amit esetleg a kezdeti olvasmányélmények okoztak benne.

A fülszöveg az olvasót mint fogyasztói olvasót definiálja (ha a barthesi kettős felosztást: fogyasztói olvasó - élvező olvasó vesszük alapul), az író szerepét maximálisan aktívna, míg az olvasót passzívna állítja be, az előbb említett tudatállapot változási folyamat is akaratától függetlenül, biztosan végbemegy benne. S bár így az olvasó az írhatóság jouissance-féle örömétől elesik, mégis részesül az írás öröméből az írón keresztül: az író öröméből részesül.

Ha így lenne, Cserna-Szabó András írásainak funkciói a pusztán szórakoztatásra szűkülnének, és az olvasó aktivitási lehetőségei ennek elfogadására, vagy el nem fogadására. De szerencsére nincs így.

Maga a szórakoztató szándék dominanciája, és az, hogy lehetőséget kapunk fogyasztói olvasókká válni, nem feltétlenül baj, akkor nem, ha ez lehetőség és nem kötelesség, ami jelen esetben igaz.

Ilyen szándékra utaló nyom például a kötet címe és a hátsó borítón található idézet. Ráadásul ez a fogyasztóiség itt olyan jelekben mutatkozik meg, mint a kortárs magyar prózairodalom kapcsán gyakran emlegetett sztorizás visszatérése az írói gyakorlatba, ami mindenképpen szélesíti a lehetséges olvasói réteget, közelebb hozza az elit- és a tömegkultúrát egymáshoz (annak, aki hisz az ezek közötti határvonalban), és ez szerintem pozitív hatás.

A szerző rögtön megmutatja arcát, már a hátsó bemutatkozó részben utal érzelmi motiváltságára az alföldi helyszínnek kapcsán, és a kötet első írásában (Egy nő azonosítása) már megismerhetjük szöveghez való viszonyát is.

Gyakoriak a narrációs trükkök, az Egy nő azonosításának narrátora része a történetnek, de generálja is párhuzamosan, időbeli csúsztatás nélkül, sőt nemcsak létrehozza, de törli, és újraírja a sztorit és az egyik szereplőt. A megfejthetetlen Csepregi-vetületek Csepregije egyszer csak átveszi a narrátor (motiválatlan, E/3!) szerepét visszamenőleg is, szinte fölülről viszonyulva saját magához, A Világhírű Hetedik Cirkusz és Látványtár szentesi vendéjátéka című írás narrátora (E/1, retrospektív) még pont fordítva, visszamenőleg is törlődik azzal, hogy kiderül, rég halott stb.

Ezek után játékos, szórakoztató, néhol érzelmi töltetű prózát várunk. És még egy dolgot: imitációt. Már a hátulsó, bemutatkozó részben is, ahol Cserna-Szabó a szerzőt konstruálja, vannak imitatív részletek, de már az előbb említett Egy nő azonosításában is nagy szerepet játszik az imitáció.

A narrátor/főhős (E/1) létrehozza a nőt saját örömeire. Nemcsak létrehozza, hanem formálja, bizonyos tulajdonságait törli, majd újraalakítja, ízlése, pillanatnyi hangulata szerint, ám nem mindent tud/akar úgy alakítani a nőt, hogy azok céljainak tökéletesen megfeleljenek. A klimax, a szexuális aktus (nagyraeszt elhallgatott), ahol a nő orgazmushoz juttatásához a főhős külső segítséget vesz igénybe (vagyis most már a körülményeket alakítja és nem a nőt), imitáció; a nő orgazmusának ismertetőjegyei hitetik el a nővel, hogy orgazmusa van, azaz a hatásmechanizmus fordított (és külső).

Az imitáció a szöveg fikció voltát hivatott aláhúzni, a szerző könnyed játéka, amit úgy irányít, ahogy akar, s ezt itt közli is, gyakori motívum más szövegekben is (elég csak a Kevab, Liza és a mágikus meggymag történeteire gondolni), ám nem csak motivikus szinten jellemző a Cserna-Szabó-i prózára, hanem a stílusnak is alapeleme (itt gondoljunk az alcímekre, melyek erre utalnak). Ezért nem értek egyet Havasréti Józseffel, aki a Holmi 1999. februári számában közölt kritikájában zavarónak ítélte néhány szándékos szövegrontással operáló stíluselemet, melyek létjogosultságát csak a tudatos (kényszerített) stílus-imitációként való olvasás adná meg. Szerintem egyértelműen stílus-imitációról van szó, a szerző elég erős jelzéseket ad ez irányban, de említhetném akár a szövegirodalmi hatást is, mint már ezt megtette Németh Gábor (a Beszélő 1999. áprilisi számának Irodalmi Kvartettjében), aki a szövegirodalom főleg Garaczi László hatását Cserna-Szabóra kimutathatónak tartja. A szövegirodalom pedig gyakran él stílusimitációkkal, szövegrontással.

A stílusimitáción kívül erősen jellemzi Cserna-Szabó András prózáját a szexualitás témája, történetei tele vannak aktusokkal, vágyakkal, különböző szexuális utalásokkal, és ezek nem csak részei, hanem mozgatórugói, motiválói, formálói e történeteknek. Meghatározói Cserna-Szabó novelláinak legalább olyan mértékben, mint a jellemző couleur locale vagy a szereplők típusai, és természetesen e két hangulatformáló elem hatása is megmutatkozik rajtuk. Ezért nézzük meg ezt az aspektust egy kicsit bővebben.

Felvázolom a szövegek szexualitásának struktúráját, először az aktusokat.

Az aktusok nagy része ondóközpontú. Erre az ondóközpontú szexuális attitűdre azt is lehetne mondani, hogy kifejezetten maszkulinista, hiszen örömelve a férfi öröme, ám, ez nem teljesen van így.

Az ondó ugyanis Cserna-Szabónál látvány, és nem a férfi örömeinek kifejeződése. A férfi nem engedi el magát az aktus közben, gondolkodik, „dolgozik” stb.

Csak kevés olyan novella van, amelyikben konkrétan a férfi (vagy akár a női) élvezet lenne az aktus következménye esetleg mellékhatása, mint pl. az Egy nő azonosítása, a Cirkuszhercegnő, vagy Kevab, Liza és a mágikus meggymag történetei közül egy-kettőben; a legtöbb írásban az ondó nem a férfi örömeinek, hanem férfiasságának kifejeződése, show. Akár a szexfilmekben, vagy a live-show-kban, az aktus végét, illetve a férfi örömszerző képességét hivatott jelteni, amit az olvasó a

narrátorral (legtöbbször E/3, vagyis külső) együtt kukkol. Leginkább kifejeződik ez a szexuális show-szerűség Cserna-Szabó talán legkarnevalisztikusabb prózájában, A világhírű Hetedik Cirkusz és Látványtár szentesi vendéjátéka címűben, ahol a cirkuszi attrakció a nőiség és férfiség jegyeinek nagyfokú túlhangsúlyozásával létrejövő szexuális szenzáció.

Az aktus a teljesítményről, a férfi szexuális teljesítményéről (ez nem feltétlenül vonja magával a női élvezetet) szól a leggyakrabban. A férfi célja a láttatás, vagy bizonyítás, a nőnek nincs célja, konstrukció, eszköz arra, hogy a férfi célját elérhesse.

Az aktus, mint férfiasságot bizonyító faktor azonban nemcsak a nőt használja fel, mint konstrukciót, hanem a férfit is megkonstruálja, néha pedig újrakonstruálja (pl. Cirkuszhercegnő, Elbitangolt, kuruc egy szív). Hozzátartozik, akárcsak a lábszag, vagy az alkoholizmus.

De nagyon jellemző a karakterek testiségük által való meghatározása, sőt megkötése, ám nemcsak a karakterek, hanem az egész prózavilág felépítésének alapja a testiség, van, hogy még maga a nyelv, a kommunikáció is testivé válik (Cirkuszhercegnő, A megfejthetetlen Csepregi-vetületek).

Az írásokban megjelenő testek tele vannak enigmákkal, testiségüket funkcióikon keresztül kapják (szinte csak), ezt a szerző újra és újra megerősíti, a szexen kívül gyakran isznak, néhol esznek, sűrűn ürítenek, jellemző szaguk van, jó példa Kevab és Liza, akikről egészen sokáig (az ötödik történetig, akkor is csak Lizáról) nem kapunk más (külső?) leírást, csak azt, ami az első történet elején szagok és szexualitás (illetve e kettő összefüggése) tekintetében jellemzi őket.

Egyébiránt ők képviselik a gyöngédség megnyilvánulásait (szinte kizárólagosan, az egy ellenőr esetét a Margit-híddal nem tekintve, Kevabék utolsó történetében), természetesen Cserna-Szabó karnevalisztikus szexuális diskurzusán belül maradván.

Az írásvilág, a groteszk világgép, indokolja ezt a túl erősen a test és test-funkció centrizmust, valamint a showszerűséget, de néhol (mint A világhírű Hetedik Cirkusz és Látványtár szentesi vendéjátéka című írásban) minden más elvész e mögött, elnyomja és nem játékba hozza a többi narrációs szálát, a mesélés egysíkúvá válik. Viszont, ahol nem, ott érdekesen vegyül a többi réteggel, leginkább pozitív kimenettel a magasztos, vagy elvont tárgyak esetében, ahol a várttal ellentétben nem mindig ezek lealacsonyítása, hanem gyakran költőivé tétele az eredmény, mint már erre Havasréti József is utalt az említett kritikájában.

De, a testeknél maradván nézzük meg, hogyan befolyásolja a testiség Cserna-Szabó angyalait, akik gyakori szereplők írásaiban.

Az angyalok eredendően, a keresztény mitológia szerint férfiak, itt viszont, egy kivételtől eltekintve, nők. Persze a köznyelv az angyal jelzőt nőkre használja, inkább szépségre, szelídségre, mint erotikumra utalva ezzel, vagyis az angyalok a nőiséget az esztétikum és nem az erotikum oldaláról ragadják meg, szemben a Cserna-Szabó által használt többi nőalakokkal. Ezért Cserna-Szabó angyalai külön alosztályt képeznek a nőalakokon belül.

Testiségük is jórészt vizuálisan nyilvánul meg és nem annyira a testek funkcióiban (azért szaguk néha nekik is van). Számukra a szex vagy nem nyújt élvezetet, de érdekes (A 78 as Moszkvics), vagy passzívok, és kizárólag a férfi szemszögéből láttatják az aktust, mint A megfejthetetlen Csepregi-vetületek Angélája, aki már egy sokkal testibb angyal, bár szexuális preferenciáiról nincs képünk.

Az angyalmotívum használata megtöri a kötet jellemző szexuális vonulatát, az angyalok megjelenési formája első pillanatra nem illik bele a Cserna-Szabó-i írásvilágba, részvételük e karnevalisztikus közegben csak mint nevetség tárgya jöhetne szóba, akár a költő a Kevab, Liza és a mágikus meggy mag harmadik történetében. Igaz, vágyat keltenek, de a szexualitás megnyilvánulásait csökkentik környezetükben, vagy elbátortalanító hatást gyakorolnak, vagy már a velük kapcsolatos vágyképet előre is aszexuálissá teszik, hiszen, bár „olyanná változnak, amilyenről beszélgető-társuk mindig is álmodott” (89.), mégsem okoz örömet nekik a szex, tehát beszélgetőtársuk álma már eleve egy ilyen nő.

Mégis Cserna-Szabó angyalai eléggé testiek ahhoz, hogy ne lógjanak ki a többi karakter közül annyira, hogy kicsúfolásuk szükségszerű volna, viszont nem annyira testiek, mint a többi szereplő, így föléljük tudnak emelkedni. Testiség kérdésében is jól eltalált arányok jellemzik őket.

Általában véve a kötetben megjelenő testiség jellegéről elmondható, hogy erős groteszk vonásai

vannak, akár csak a kötet komikumának és nyelvezetének, és mindhárom hatásmechanizmusa a kontraszton alapszik. Ez a nagy kontrasztközpontúság egy markáns hatást kereső szerzői szándékot sejtet, néhol túlzásokba megy el, és a sematizmus veszélye is fennáll helyenként, ám mindenképp figyelemmegragadó és az eredmény gyakran jól eltalált, kifejező leírás.

A testiség megnyilvánulásainak további elemzése helyett nézzük inkább a helyszíneket. Nagyrészt kétféle helyszínen játszódnak a történetek; a kötet két része szerint: Az Apokalipszis, most című ciklusba tartozók általában félreeső helyeken, míg a Kevab, Liza és a mágikus meggymag centrikus helyeken, főleg Budapesten és környékén.

Jurij Lotman szerint a centrumhelyzetben lévő városok köré genetikusan mítoszok, míg az excentrikusak köré eszkatologikus mítoszok szerveződnek a pusztulás jóslataival, a szerencsétlenség előérzetével, s ez igaz az itt olvasható ciklusokban található írások jó részére is. Az első egységet át-meg átjárja a vég érzete, bár konkrét apokalipszis, illetve annak a veszélye csak az Apokalipszis, most című novellában jelenik meg, ott is a karneváli humor szerint csúffá téve, de jelenléte ott érződik a többi írás nagy részében is. Bár az apokalipszis megjelenik a második ciklus utolsó novellájában is, ám annak végére vagy elsikkad, vagy ha megtörténik, akkor sincs túlhangsúlyozva veszélyessége; ebben a részben inkább a meggymag által létrehozott világ az, ami dominál, és nem a végézés.

Érdeemes egy kis figyelmet szentelni a kötet szerkezetének is. Míg az első részben egyértelműen novellákat találunk, addig a második műfajának meghatározása nem ilyen egyszerű. Pikareszk kisregény? Elbeszélésfüzér? Mindenesetre az biztos, hogy történetei jobban kötődnek egymáshoz, mint az első részéi, annyira nem, hogy egy történetté kerekedjenek, viszont annyira igen, hogy masszív ciklust alkossanak. Ez egyébként nem mondható el az első rész novelláiról, ami egyáltalán nem ciklusszerű, talán csak a jellemző helyszínek fogják össze, ám akkor még más novellák is felvehetők lettek volna.

A stílus-imitáció azonban, valamint a kezdetben felvetett játékoság, mindkét részre jellemző, a komikum felülmúlja a tragikumot, a tragikum csak mint tragikomikus létezik, könnyed, boldog világ ez, de nem könnyű, vagy elnagyolt, és Cserna-Szabó jól használja eszközeit, hogy ezt a miliőt minden részletében megjelenítse. A narrációs trükkök, kiutalások pedig a szövegszerűséget, fiktiivséget megpróbálják átmenetni a köteten kívüli világra. S fordítva is, a szövegek valóságosságát aktuális kiutalásokkal erősíti a szerző, de ezek az idő múlásával elvesztik aktualitásukat, stiláris értékük megváltozik, pl. Kuncze Gábor már nem belügyminiszter, és a jövőben majd meg is hal, kiesik a köztudatból. De nincs annyi kiutalás, hogy a Cserna-Szabó-prózát a Mikszáth-próza némely darabjához tegyék hasonlatossá e téren, sőt, egy adott korhoz kötve a novellák fikatív világát, úgy gondolom, hogy a későbbiekben a korrajz imitációs aspektus erősödhet (visszamenőleg).

Összességében véve Cserna-Szabó írásvilága jól konstruált, egységes, erős stilisztikai értékkel és jellemző stilisztikai jegyekkel, amik bár néha túl markánsak, mégis jól megragadják a leírni kívánt közeget, hiszen az is egy markáns világ. A szövegek szórakoztatóak, elérik hát a kiadó szerinti céljukat, de hiba lenne őket csupán szórakoztató irodalomként kategorizálni, olyan irodalmi formát nyújtanak, melyben mind a kétfajta olvasó (persze, ha feltételezzük a barthesi felosztást) megtalálhatja örömét.

Prágai Tamás

Az átmenet és a hely

Jász Attila: Miért Szicília?

Hermész - köztudott - az utazók istene és a tolvajoké, tehát azoké, akik elsajátítani kívánják a világot, ahogy egy nyelvet, ahogy a tudást. A kőpillért, az útjelzőoszlopot (s csak később a

mellszobrot) hermának hívják; s talán furcsa, ám Hermészhez illő játék, hogy az isten ma egy szóba menti magát, s névként az értelemalkotás filozófiájában: a hermeneutikában bukkan föl. Bizonyára ebben a közvetítőszerepben érzi legjobban magát az isten, aki alvilági vezető is: helyzete kétszeresen is átmeneti; valahol a megismerő és a megismert; a „való” és a „név” között.

Jász Attila harmadik könyve, a *Miért Szicília* (JAK, 1998) az utazók könyve. Kicsit pontosabban: a Szicília-utazók könyve. A Szicília-utazó ugyanis külön kategória, ezt kellőképpen bizonyítja ez a mű, mely már mottójában is hű Hermészhez. A Kierkegaardtól vett idézet-mottó nem kevesebbet ígér, mint: „Meg fogod érteni az átmenetek különbözőségét...”

Az átmenet szó maga is kettős értelmű. Konkrét jelentése: „átmegy”, „úton van” - talán éppen Szicíliába - kiegészül a rá rétegződött elvonttal. De tényleg: miért Szicília? „Mert kell egy hely” - válaszol a könyv első mondata, és mintha ezt, a legelső kijelentést támasztaná alá a többi. Azon túl tehát, hogy Jász Szicília-könyve Szicíliának állít emlékoszlopot, minden utazó elé tűzött herma is, útmutató és arckép.

Ami a könyv első fejezetében történik, nyugodtan érthetem így is: mindez a „különbözőség” meghatározása, az átmenetszó jelentéseinek - konnotációinak - értelmezése. Az első konnotált jelentés bizonyára a testet öltést takarja, mely során a Jász Attila által gyűjtött Szicília-jegyzetek szereplői „hössé” - egy újabb írás szereplőivé - válnak. Az első olvasásra előszónak tűnő fejezetben a Szicíliába utazó Kierkegaard és Goethe, a Szirakúza királyának államot tervező Platón, az agrigentói Júnó-templomot megfestő Caspar David Friedrich és a taorminai görög színházat festő Csontváry alakja bukkan fel. Az egymásba kapaszkodó történeteket így kommentálja a szerző: „Tisztában vagyok vele, hogy mindez nagyrészt fikció, amelyhez csak széljegyzeteket készítek”. Ez már az átmenet szó második konnotált jelentése. A *Miért Szicília* műfaja sem próza, sem verseskötet: ha elfogadjuk Jász véleményét, leginkább széljegyzet, azaz kommentár, sajátos, középkori eredetű műfaj, amely mögött minden esetben ott áll a szöveg, az írás: a szereplők áthagyományozódott története.

De nemcsak a műfaj furcsaságát érintik kérdéseink. Az „átmenetek határsávjába” lépve bukkanunk a következő, Szent Pált idéző, telitalálat értékű igeparafrazisra: „szavak által homályosan”. Tehát nemcsak a műfaj, az írás, hanem az írás alapját jelentő szó is a képlékeny határsávba süllyed, fölbukkan, újból alámerül, különféle alakzatokba merevedik - hol próza, hol vers köntösét öltve fel. Az átmenet újabb jelentése a szó félhomályáról, a kimondás és a kimondhatatlan közti területről árulkodik.

De maga a mű születése, a kézirat története is átmenet a nemlétből a megalkotás felé. A kéziraté, mely postaládába dobva elvész, elkallódik, majd az újabb változaté, mely egy enyhe lefolyású lakástűz martaléka lesz. (De, amint látjuk, természetesen nem ég el és nem semmisül meg.) A kézirat története ugyanúgy az utazás története, mint Odüsszeuszé, aki eszik Héliosz teheneiből, és ezzel eljátssza a szerencsés hazatérést. Az alkotás történetének mitizálása, a mítoszalkotás az átmenet szó újabb - talán ötödik? - jelentése felé vezet.

Fontos viszonypontnak tűnik az átmenetek eme labirintusában az első fejezetet záró rövid utalás a „szicíliai iskola” trubadúrköltőire, és Giacomo da Lentínóra, akik a szonett műfaját meghonosították. A szonett természetesen nem vegytiszta állapotban bukkan fel az átmenetek lombikjában. „Szonetteket imitáltam”, írja a szerző. (Az imitált szonett mint átmenet). Az első szonett a második fejezetben bukkan fel: „...mindig egy helyben állsz.” Ezzel az első fejezet kalandozásai véget érnek, úgy tűnik, megérkeztünk.

A második „szonett-töredék” kulcsnak látszik Jász szemléletének megértéséhez: „(...) / a szárnyashangyák felfedezték hátizsákomat és olyan / otthonosan közlekednek ki-be hogy én csak nézem őket / elvesztve időérzékemet ha sokáig nézem nagyon szépek / közben már percek vagy órák telnek el mióta beléptek a // szentélybe a fekete műanyag artemisz templomba majd / áldozás után elhagyják a templomot és én felderülök azon / hogy biztosan megtalálták a nietzsche könyvet amit ott / felejtettem az oltáron mert nem maradt egy sem a zsákban // a hegy tetején ritkulnak a fák puha zöld fű terül szét lábam / előtt szinte nyugtat pompájával és hívogat hogy feküdjek rá / hanyatt dőlök és látom hogy már megint egy kopasz fa aztán / kinyitom a könyvet a betűk szárnyashangyaként rohangálnak / szemem előtt aztán elrepülnek...” (a szárnyashangyák

felfedezték...) Hangya - könyv - betű - mi más ez, mint az alakzatok játéka, egy erősen átretorizált szövegfolyam áramlása a prózához közel álló, hosszú, tizenöt-húsz szótagos verssorok szonettre utaló három- vagy négysoros versszakjaiban? Ahogy a „hősök” történetei a próza szellemi girlandjaiban (például a „toronyszoba” magasából a „papírszárny próbálgatáson” keresztül Ikarosz történetéig), úgy fonódnak egybe az alakzatok veretes sorokat - „fekete műanyag artemisz templom” - vetve felszínre a figurák játékaiban. Ez a képlékeny áradás szintúgy lezárhatatlan, mint az utazások története. Az idézett szonett mélyén egyszerre kerül játékba a nyelv és a könyv, előbbi a szólásértékű kifejezés: „hangyabetűkkel ír”, utóbbi az oltárra tett Nietzsche-kötetre való utalás révén.

A Jász Attila könyvében megidézett jelenetek között alighanem különös jelentőséget kell tulajdonítanunk a német filozófus és a zeneszerző, Nietzsche és Wagner kapcsolatának. Hiszen a történetek és a retorika, az átmenetek egymásba ömlő hullámmása élesen veti fel a kérdést: ki az, aki beszél? Jász alighanem azok közül az alkotók közül való, akik föl vállalják a személyiségfilozófia - legradikálisabban talán Nietzsche kérdésközléséből fakadó - koherenciavesztésének súlyát. Az „átmenetek” egymásra rakódó jelentésrétegei mögött a meghatározhatatlan „én” áll. Ám Jász Attila természetesen nem áll meg a filozófia eme - a lírát elvileg lehetlenné tevő - szemléleténél. Válasza arra a kérdésre - az És egy hajó elindul. Mondatokon című fejezetben - hogy az itt névtelenül, idézetként megjelenő filozófus - Kierkegaard (?) - „hogyan válhatna önmagává, és hogyan őrizhetné meg egzisztenciáját, hogyan lehetne azonos saját énjével”, teljes egészében költői, poétikus: „A költő számára az Istenhez való viszony örök titok - de éppen ez a titok segít neki abban, hogy a valóságot poétikusan értelmezze...” Mind a „szonettek” retorikája, mind a bemutatott filozófus, művész és utazó-portrék narratívája a világ művészi szemléletét, a megalkotás érvényességét támasztja alá. Ilyen értelemben tehát nem „relatív”, hanem a megidézett Hölderlin véleménye szerint is „az igazság a fény, mely megvilágítja önmagát és az éjt, s ez egyszerre mind a legmagasabb költészet”. Az igazság ilyen, művészetként való felismerése kapcsolja össze a személyiséget történettel és hellyel, Istennel és a világgal.

Goethének a kötetben bemutatott „ösnövény” teóriája tehát - minden növény egy ősi alakra volna visszavezethető, és ebből fakad, mint élő organizmus, ám ez az alak mégis kikövetkeztetett, tehát megalkotott - akár a kötet ars poeticájának is vélhető. A történetek összefüggéstelen halmazának megalkotottként való felismerésére is utal a szonettnek idézetként való szerepeltetésén túl a kötetnek a fejezetcímek kezdőbetűiből összeálló cím-akrosz-tikonja: Miért Szicília? A hely, az itt, az én - „kemény akart lenni mint ezek a / szélcsupálta sziklák hogy számon tarthassa az átváltozás / lehetőségeit” (ott ült a csigavonalú házban...) - csak a megalkotás, a könyv, a retorika tükrében felismerhető.

Talán ebből az ízig-vérig irodalmár szemléletből fakad a „szakszavak” helyenként kissé túlzottnak tűnő aránya a vers-szövegekben - „történet”, „mitoszok”, „visszatükröződhetsz”, „önmaguk dokumentumaként”, „visszaírhatóak a valóságba” - ám ezeket ellenpontozzák a valóban lírai sorok: „de te átszűrod ujjaddal az eget mint a celofánt...” (tükröket fordítasz...) A következő vers kezdősorát némiképp a „túlirodalmizáltságra” adott önreflexiónak érzem: „amikor a történetek könyvtárakban kezdődnek jobb ha / közelükbe se méssz mert ott is fejeződnek be...”

Különös csattanóként tér ki Jász Attila az utolsó két, betűvel jelzett fejezetben Szicília fekete-mágikus vonatkozásaira (a Grál és Klingsor, Hitler mint Klingsor reinkarnációja, rituális szexuálmágia Vénusz templomában Eryx hegyén, az Arany Hajnal-rend és Mick Jagger, Brian Jones valamint Jimmy Page, a Led Zeppelin gitárosa), majd a gyűrű összezárul és visszatérünk ahhoz az íráshoz, amely a kezdet, Kierkegaard megérkezése mögött áll. Ez Hamvas Béla esszéje: Kierkegaard Szicíliában. „Nincs Én... - súgja ez az írás - ... Ne számold, hányadik álom vagy. Inkább álmodj magad.” Jász Attila pedig ezzel a mondattal segíti, hogy „...egy zen meditációs kalligráfia egyetlen lendülettel visszatér a kiindulópontjába”: „mindig újra elmesélődik a világ s benne az én a hiány szinonimáival...” (mindig újra...)

A kör bezárult. Tényleg megérkeztünk.

Körös-parti áhítat

Molnár Lajos: Tölgyút

Szokatlan utat jár be Molnár Lajos! Érvényes ez a megállapítás életrajzára éppúgy, mint költészetére. Nevezhetnénk nagy kivonulónak: az önkeresés folyamatában elhagyja szülőhelyét, majd visszatér, verseiben a disszonanciák kuszaságából kibontakozva megállapodik a naiv vallomásosság poézisénel. A közvetlen beszédhelyzetben megszólaltatott konfesszió szólama nyilvánvalóvá teszi, hogy a költő saját életét „dalolja ki”, lírája alanya és tárgya átfedésben van. A könyvben bemutatott sors korántsem regényes. A vidéki fiú, a „legkisebb királyfi” - elhagyva vályogfalú „várát” - a városban próbál szerencsét. Idegennek, otthontalannak érzi ott magát, társkapcsolata is beteljesületlenségtől terhes. Nem találja helyét és önmagát a világban, ezért hazatér, ahol igazi értékeire bukkanva immár boldogan él. Ekképpen foglalható össze az az epikai szál, amelyet a versek kötetbeli elrendezése kirajzol.

A történet egyszerűsége megkapó, mondhatni mesei, de mégsem. Profán mese ez: nincsenek benne nagy kihívások, küzdelmek -sárkány, ördög, boszorkány vagy jobb híján egy gonosz mostoha -, éppen az eseménytelensége, a földhözragadtsága, kilátástalan monotóniája a jellemzi ezt a pseudomesei rengeteget. A város miliője az idegenség világa. Disszonanciáiról, meg hasonlásairól, elvesztett illúzióiról lehet megismerni. Ez vonatkozik a lírai alany közérzetére, illetve az idevágó versek megformálására is. A céltalanságot, a kiüresedést, a bezártság érzést, a belső szabadság hiányát distanciák felállításával, az életvezetési minták és értékkapaszkodók tér- és időbeli eltávolításával, valamint lefokozó stilizálással fejezi ki a poéta. Messze van a kedves, messze azok a történelmi idők, melyben a kuruc fejedelem, Sigray Jakab vagy Táncsics Mihály élt. A rájuk való emlékezés hordoz magában olyan előképet, amely vonzó lehet a lírai én számára, talán a lázadás alakjaiként. A kielégítetlen szerelmi vágyakozás a leány távollétén túl az időtörésben is szemléletessé válik: „ha most élek / rád csak / mint előző életemre / emlékezem” (Emlék előző életemről). Hasonló szakadás tapasztalható a családi hagyományban: „nagyapa / ne járj vissza hozzánk / nyugodjál a te békédben / itt már csak a haj / a szakáll és a köröm nő” (Hulló szárnytollaink). Ezek a költői eszközök a személyiségvesztés fenyegető lehetőségéhez is kapcsolódnak, melyet az arc visszatérő motívuma hivatott érzékletessé tenni: „s ha eszedbe jutnék / hol keresnél / hiszen nincs házam / lakom épp / e szakállal vakolt / arc akolt” (Emlék előző életemből). Ugyancsak kedveli a lírikus a repülés és a látás költői képeit, melyekkel az egyéniség kibontakozási esélyeire utal. A versek poétikai felépítése szintén a bizonytalanságot, az illúzióvesztést mutatja. Az össze nem illő jelentésbeli egységek társítása - például a barokkos megálló és a kinyújtott pulóver és a kopott bársonynadrág párosa -, a „stíluszabadság / úgy írom / ezt a verset / ahogy akar(om)ják” (Szabadon mint a vitézek) paradoxom a hamis, megalapozatlan várakozások megtörését fejezi ki.

A változás akkor következik be, amikor a versek hősének az urbanizált tucatlétezését van ereje otthagyni, s hazatérni. Az „elrohadt Európa szíve” elleni lázadás, a tömegek világából való szimbolikus kivonulás jelképe Gauguin (Tahiti hol van?). A szabadságot megtestesítő tengerrel szemben, hősünk csupán a Körös-partig jut el, de ez a gyökereihez való visszatalálást jelenti számára. A fordulópontot az Arcaink idézete is szemlélteti: „mikor az érem két oldalává vált / a múlt és a jövő”. A költői szemlélet valóban nyitottá válik az eljövendő felé. Bizakodásának alapzata három szilárdnak tetsző pilléren nyugszik. Ezek: a beteljesült testi-lelki szerelem, a szülőföldben, a tájban megtalált otthonosság, s a személyes létezésnek távlati értelmet adó vallásos áhítat. A poéta új nézőpontot foglal el, a tiszta, ártatlan gyermeki látást választja szemléleti bázisául. A hármas természetű megtalált identitás saját kisvilág teremtését tűzi ki célul, mely a képzelet segítségét igénybe véve verbálisan, a versekben létezik:

„sorokat sorokat sorokat
rovok házak sorát
írom rajzasztalom héját
vagy hajlékot hajlítok
a lakosok fölé ablakai
csillagos egemmé lesznek
kaput is faragok szavak
bejáratát ki itt belép
magammá fogadom jelzőkkel
határozókkal népesítem be
a várost csak az Ige tehet igazzá
rögökből rügyezek házat a Teremtőnek
ki VáRoSt épít ki
csak VeRSeT”

(Versépítő)

A megtalált harmónia azonban nem mentes a fenyegetettségtől, a belső szabadság a külvilág meg nem értésétől. Nemcsak az idézett vers sorvégi átkötései, az enjambement feszültséghordozása, hanem a rapszódia műfaji megjelölés használata is (Rapszódia, Virág-rapszódia) jelzi, hogy a világ bájos egyszerűsége esendő, fenntartásához tántoríthatatlan hit, az éltető talajba ereszkedő erős gyökérszükség. Olyan, mint a tölgynek van. A jelképes fa a könyv - a metaforikus képiség meghatározó forrását jelentő - vegetációs motívumrendszerének összefoglalója:

„hajszálgyökereivel
fölszívja a vizek fényét
fejét a napvilágra kivetí
gyökereit egyre lejjebb
ereszti a földalatti égbe
törzsében méhek szárnyán
szállnak fel a nedvek
rügyeket ragoz bimbózik
nyelvet kap a széltől
szól sármányt aranymálkót
barkát hoz makkot szór
szorgoskodik az örökkévalóságban
hol ölbe hullott szárba szökkent
ott hazatalált”

(Tölgyút)

A Molnár Lajos választotta költői szerep, a „legkisebbeknél nagyobb lehets-e” felfogás magatartása buktatókat hordoz magában. A naiv rácsodálkozás, a gyermeki ártatlanság imitációja túlságosan is egysíkúvá teheti a kifejezést. A vallomásosság szubjektív élményiségével, szuggesztivitásával formálhatja eredetivé miniatűr privát versvilágát. S éppen ez az egyéni hang hiányzik néha a poétánál. Időnként megelégszik ismerős költői fordulatokkal, sztereotípiák alkalmazásával. Ezáltal viszont alanyi kötődésű élménylírása sokszor a 19. századba mutat. Mind a valóság, mind a poézis bonyolultabb (és izgalmasabb) a kötetben bemutatottnál. A kritikus személyes érintettsége okán is hangoztatja fenntartásait (arról a tájról származik tudniillik), számára - esztétikai ízlése és a tájegységgel való ismeretsége miatt - e naivítás már-már túlzott. Kísértésbe esne, hogy Ady Endrét parafrázálva sóhajtson fel: a Körös-parton mit keressek? A Berettyónak is

vannak szépségei! No persze, kinek a pap, kinek a papné...

Kelemen Zoltán

A szegény kis írnok panasza

Orbán János Dénes: Hivatalnok-líra

Erdélyben a legfőképpen Szócs Géza és Kovács András Ferenc nevével jellemezhető előzmények után a '90-es évek derekán jelentkezett egy olyan új, fiatalokból álló laza kötelékű költői csoportosulás (László Noémi, Orbán János Dénes, Sántha Attila, Fekete Vince, Lövétei Lázár László, Kelemen Hunor, György Attila neve említhető a teljesség igénye nélkül), amely a több évszázados magyar és idegen nyelvű költészeti hagyományokat vállalva és azokra mind formai, mind tartalmi megoldásaikban egyaránt folyamatosan hivatkozva nem az új, sokkal inkább a más, a jó (Sántha Attila „terminusai”) megteremtésére vállalkozott. A szerzők azóta jórészt eltávolodtak a közös esztétikai elképzelésektől, alkotói termékenységük azonban nagyrészt töretlen maradt. Fekete Vince első két kötete gyors egymásutánban jelent meg, Orbán János Dénes harmadik kötete pedig 1999-ben látott napvilágot Hivatalnok-líra címmel az Erdélyi Híradónál Kolozsvarott 56 lapon. A továbbiakban erről a vékonyka versgyűjteményről lesz szó.

A két ciklusban huszonegy verset tartalmazó kötet az egyébként szigorú szerkesztői munka mellett is (ez a szigorú következetesség jellemezte egyébként a szerző 1995-ös Hümériáda és 1996-os A találkozás elkerülhetetlen című köteteit is) feltűnően jól megszerkesztett. A kötet tipográfiája egyszerű, a versek száma csekély, minden együtt van ahhoz, hogy az olvasó kizárólag a költészet teremtő hatalmára összpontosítson. Így könnyen észrevehető az is, hogy a formaművésznek méltán nevezhető Orbán János Dénes jellegzetesen erős erotikával átítatott költészete visszatérő szavak, fogalmak köré szerveződik, mint amilyen például a tér, a lakótér, a tükör, a tükröződés és a trükk (amely, mint látni fogjuk borgesi jelentéstartalommal telítődik az ifjú kolozsvári költő alkotásaiban), a pormacska, a látomás, a más és a képmás, a másolat vagy a másolás, azaz az utánzás, a - gyakorta fiktív - imitáció, valamint végül, de nem utolsó sorban Friedrich Nietzschének az Isten halálára vonatkozó megállapítása {mely már a Hümériádában is hangsúlyos helyen jelent meg és Sántha Attila eddigi két kötetének [Münchhausen báró csodálatos versei (1995.) Az ír úr (1999.)] is fontos szervezőeleme volt.}. Ezek az elemek főként a második verseskötet anyagával tartanak szorosabb kapcsolatot, főképpen a szerelmi-erotikus költészetben (Judit-versek) és a Rejtő Jenő - P Howard-féle stílusvilágot imitáló-szimuláló költeményekben érhetőek tetten. A harmadik kötet Jolán, illetve Párbaj a Grand Hotelben című versei követik ezt az irányt.

A kötet címe származhat azokból az időkből is, amikor szerzője egy rövid ideig hivatali munkát végzett; Kosztolányi Dezső két hasonló című versgyűjteményének megidézésével azonban könnyen világirodalmi távlatot kaphat, utalva Peteésze beadványára, mely abban az időben keletkezett, midőn Egyiptom a perzsák uralma alatt állt. A hivatalnok lírája így kapcsolódhat össze a szegény kisgyermek, a bús férfi, sőt egy további vonatkozási lehetőség által a szegény kis trombitás szimbolista klapoc (Karinthy Frigyes Kosztolányi paródiájára utalok, melyet szintén továbbír, újragondol Orbán János Dénes) panaszaival és a kolozsvári költő szövevényes irodalmi utalásrendszerével létrehívott poétikai univerzalitás által Az írnok panaszával. Meg kell említeni azt is, hogy Orbán János Dénes esetében nem pusztán száraz irodalomtörténeti adat a „kolozsvári” állandó jelző. Költőnk vállaltan és hangsúlyosan, kolozsvári, sőt - úgy tűnik - élvezzi, hogy az.

865616 a hivatásos telefonszex lírai megörökítése, amely - groteszk módon - ugyanakkor szexreklámként és Villon-parafrázisként is olvasható, miközben a szöveg állandóan rájátszik arra a lehetőségre, hogy a tárgyi világ darabjainak szimbolikussága összefüggésbe hozható az erotikával. Nő és költemény, alkotás és szeretkezés (illetve a szeretkezés elérése, megszerzése) szorosan

összekapcsolódik a Hivatalnok-líra verseiben. A Téged hogy abba-hagyni című „érzemény” (a költő műfaji megjelölése) talán a legjellegzetesebb ebből a szempontból, mivel nem derül ki belőle, hogy a nő iránt érzett szerelmet, a nővel folytatott szeretkezést vagy a költeményt, illetve a költészet iránti vonzalmat nem tudja abbahagyni vagy feladni a lírai én. Valószínűleg mindezekről egyszerre lehet szó. A mű Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád és Juhász Gyula hatását mutatja, miközben a paródia eszközével egyesíti elődeit egy igencsak sajátosnak nevezhető irodalomtörténetben, melyet éppen a számtalan poétikai hagyomány abszolút módon befogadó szintézisével teremt. A későbbiek folyamán láthatóvá válik majd, hogy a jelenkori kirekesztgető, kennelhez, karámhoz hasonló kanonizációs folyamatokkal szemben a költő inkább egy minél teljesebb magyar- és világirodalom elképzelést lát helyénvalónak.

Az előző vershez hasonlóan nyugatos hatásokat mutat az Anna egy pesti bárban című költemény is. Kosztolányi és Tóth Árpád ezúttal mintha Verlaine és Mallarmé fordításaik által venne részt a versben, míg a főszerep kétségtelenül a szegedi Juhász Gyuláé, ezáltal a paródia közvetlen céltáblája is ő.

„Nem tudom már, milyen volt szókesége.
Azóta többször festette át haját.”

A nyugat nem kizárólag a folyóiratra utal, talán sokkal inkább a nyugovásra, a hanyatlásra. A vers rímjátéka és bonyolult utalásrendszere lehetőséget ad a téves olvasás, félreolvasás okozta műalkotásteremtő-formáló olvasói tevékenységre is. Felszínes-ként olvasható a felszínes például a következő részletben, ezáltal a mű egészének értelme változhat:

„(...) Felsőszínes, néma film,
melankólia - divat - egy bestiára,”

A Franz Kafka művei által előre érzett keleti-balkáni-szovjet-kommunista groteszk iszonyat csúfos megdicsőülése, egyúttal közvetlen utalás a prágai szerző Az átváltozás című novellájára a Gregor című vers. A megnyomorított-elpusztított személyiség a féreg, a csótány, azaz:

„Gregor fogyaszt a morzsa-zsoldból
- a nem túl tiszta fészkek satnya bére -
hatlábú fényes páncélos lovag
fölsétál Kelet panelcímerére”

Petri György „hatását” mutathatják a Brigitt-versek és szintén a magyarországi költőtárs hatása fedezhető fel a Szétkeni teavajként című, cikluszáró költeményben. Itt azonban nem Petri költészetének közvetlen hatásáról beszélhetünk, inkább úgy tűnik, mintha Orbán János Dénes, aki - akárcsak egykoron Jorge Louis Borges - olvasó-író, Petri György verseinek olvasmányélménye felől olvasná újra József Attila líráját. Ezenkívül mintha van Gogh szalmaszéke és szalmakalapja is megjelenne a vers lehetséges világában.

A második verscsoport nyitóverse a Segíts szavadra lelnem Balassi Bálint és a Jargon et Jobelint (Hadova és Hamuka Mészöly Dezső fordításában) író Villon lírája formai-stiláris követelményeinek megfelelően íródott trágár istenes versként olvasható. A börtön egyszerre szerepel 20. századi-ezredvégi értelemben meg a lélek és a test középkori költészetből ismert vitájában betöltött allegóriaként. A vers nyelve az argó.

Ady Endre költészetére többször is erősen reflektál a szerző, s úgy tűnik, mintha számára fontosak maradtak volna a nyugatosokat oly sokban megelőző költő kérdései, ugyanakkor Ady költészeti hagyományát is kérdéssé teszi az Orbán János Dénes-i nyelv paródiakussága, valószínűleg azért, mivel az elmúlt években Magyarországon kialakított Ady Endre-kép nem tesz lehetővé más költői módszert a nagy előd poétikájának a 21. századba történő átvitelére. Ide sorolható a Verecke híres útján, át Kocsárdon, az Isten szaga, sőt bizonyos értelemben az Ó én marha ki nem hittem

Kosztolányi című vers is, melynek Karinthy műveinek beható tanulmányozását mutató paródiáján átüt a Kosztolányi és Karinthy által egyaránt parodizált Ady Endre verseinek groteszk képe. Belső utalásokban talán leggazdagabb a Felejtük el, Darling című hosszúvers. Szőcs Gézátt idézi a Sztüxamos szóeleménye, a szerelmesek Petőfitől kölcsönként négyökrös szekere fölött Eminescu Esticsillaga ragyog, miközben a lírai alany egyszerre próbálkozik József Attilára utaló ódairással, no meg azzal, hogy Nagy Lászlóként foga között tartva a túlsó partra valamit átvigyen. Úgy tűnik azonban, hiába volt „annyi annyi érzemény, / ó annyi kín és annyi sértés”, melyekben Radnóti verseinek Fannija vagy Kármáné volt talán a társ, maga a versteremtés és vele mindig szigorúan párhuzamosan a (főként testi) szerelem lehetősége kérdőjeleződik meg, már a cím által is. Mégsem a költészet hiábavalósága vagy hatalmának illuzórikus volta lesz a mű témája. Talán figyelmeztetés a vers. Figyelmeztetés arra, hogy a költésztől és a szerelemtől ne várjunk többet, csak ami lényegük, és még inkább: bármennyire közelinek érezzük is a két dolgot egymáshoz: ne keverjük össze őket.

A már említett Ó én marha ki nem hittem Kosztolányit az Isten szaga mellett a legjobban sikerült költői játék az utalások erdejében. Orbán János Dénes költészetével kapcsolatban azonban a játék szót rendkívül komolyan kell értenünk, valószínűleg abban az értelemben, ahogyan a műalkotás megismeréséről és élvezéséről elmélkedő Gadamer tette Igazság és módszer című művében. A játék szinte az egyetlen alkalom arra, hogy valami önmagáért való és ezáltal önmagában is megálló, egyedi műalkotás jöhessen létre a korábbi törvényszerűségeket olyan módon használva fel, hogy ezáltal alkalom adassék a saját belső törvényszerűségek létrehívására is. Ebből a „szigorú játékból” teremődik Orbán János Dénes költészetében az a néhány sor, mely úgy lesz egyszerre a legkosztolányisabb (és ugyanakkor legorbánabb), hogy nem válik sem gyenge stílusimitációvá, sem valódi paródiává:

„most épp egy óra esti nyugalom van
szobámban minden olyan kosztolányis
narancs fény hull teázóasztalomra
és szemben ül a játszótárs a lány is
térzenét enged át az ablakom”

Giccs és esztétikum, hétköznapi pátosz és nevetséges kisszerűség között feszül a kötél, melyen a vers áll, táncol, létezik. Amint a kötéláncos mutatványát figyeljük izgatottan, úgy vált ki erős katartikus hatást az ifjú kolozsvári költő versmutatványa is.

Ady költészetének újraértelmezése egyrészt éppen a már említett borgesi tükörcép-más, trükk-látzat-látomás, másrészt a nietzschei „Isten halott” kijelentés szempontjai szerint történik meg az Isten szaga című versben. Orbán János Dénes olyan gondolati világot próbál teremteni ebben a költeményben, mely valamilyen mértékben szimulálja Ady korát. Felbukkan tehát - utalás szintjén - a szecessziós világkép és ábrázolásmód, valamint a freudi pszichoanalízis ösztönvilága, de úgy, hogy a háttérben mind Borges, mind Nietzsche gondolati rendszere folyamatosan jelen van.

Végül feltétlenül szólnom kell arról a bravúros költői tiszteletadásról, mellyel Orbán János Dénes továbbírja Szilágyi Domokos Don Quijote figuráját. Ebben a költeményben fonódik leginkább össze az erotika és a költészet, erőteljesen szókimondó módon, hiszen a szavak kimondása mindkét helyzetben fontos lehet, s erre éppen ez a mű figyelmeztet. A lírai hős erotikus képzelgéseit fiktív párbeszédet teremtenek. A szószóló és a magszóró tevékenység egyaránt befogadót, hallgatót kíván. Orbán János Dénes Don Quijote második szerenádja című kötetzáró versével és Hivatalnok-líra című kötetével az ígéretes indulás után bebizonyította olvasóinak, hogy nem pusztán kiforrott tehetség, hanem a (nemcsak) magyar lírai hagyomány- elődeire és kortársaira egyaránt érzékeny - megújítója is, olyan alkotó, akire feltétlenül figyelnie kell a jelenkori olvasónak.

E számunk szerzői

András Sándor (Budapest, 1934) – Budapest
Balla D, Károly (Ungvár, 1957) – Ungvár
Bohár András (Budapest, 1961) – Budapest
Begovic, Sead (Zágráb, 1954) – Zágráb
Cserna - Szabó András (Szentés, 1974) – Vác
Erdélyi Erzsébet (Sátoraljaújhely, 1950) - Nagykőrös
Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) – Gyula
Gubis Mihály (Békéscsaba, 1948) - Békéscsaba
Haász János (Gyula, 1974) - Gyula
Hann Ferenc (Nagybánya, 1944) - Szentendre
Jánosi Zoltán (Miskolc, 1954) - Nyíregyháza
Kántor Zsolt (Debrecen, 1958) – Szarvas
Kelemen Zoltán (Dombóvár, 1969) - Szeged
Király László (Sóvárád, 1943) - Kolozsvár
Krizsán Attila (Budapest, 1977) - Budapest
Lindenbergné Kardos Erzsébet (Gyula, 1952) - Gyula
Magyari Barna (Nagyszalonta, 1965) - Szeghalom
Marno János (Budapest, 1949) – Budapest
Molnár Lajos (Szeghalom, 1960) - Békéscsaba
Medgyes Tamás (Mosonmagyaróvár, 1974) – Szeged
Nobel Iván (Budapest, 1930) - Budapest
Nyíri Gyöngyvér (Budapest, 1968) - Budapest
Papp Endre (Szeghalom, 1967) - Budapest
Péterfy Gergely (Budapest, 1966) – Budapest
Prágai Tamás (Budapest, 1968) – Bárdudvarnok
Rott József (Komló, 1963) - Vésztő
Sass Ervin (Orosháza, 1929) - Békéscsaba
Szász László (Marosvásárhely, 1950) – Nagykőrös
Térey János (Debrecen, 1970) – Budapest
Vörös István (Budapest, 1964) – Budapest

Az előző számunk tartalmából

Tandori Dezső, Zalán Tibor, Füzesi Magda, Oláh András, Bozsik Péter, Lackfi János, Peer Krisztián, Noéh Zoltán, Károlyi Fülöp Béla, Lucian Vasiliu versei
Kiss Ottó, Molnár Miklós, Podmaniczky Szilárd prózái
Elek Tibor beszélgetése Zalán Tiborral
Szilágyi András a Jankay-hagyatékról
Jármi József a hazai szlovákok asszimilációjáról
Rückné Kádár Judit a hazai németek sajátos identitásáról
Kiss Attila Atilla és Müllner András Mészöly Miklós Megbocsátás című regényéről
Penckófer János Füzesi Magda, Nagy Gábor Baka István költészetéről
Gajdó Ágnes Fried István: Árnyak közt mulandó árny, Fried István György Attila: Történetek a nyereg alól, Bod Péter Kiss Ottó: Szövetek, Szilágyi Márton Háy János: Xanadu. Föld, víz, levegő, Németh Zoltán Peer Krisztián: Név című kötetéről